

Uit

NORGES
ARKTISKE
UNIVERSITET

Fakultet for humaniora, samfunnsvitenskap og lærerutdanning.

Fra «Gospodin Da» til «Gospodin Njet».

Andrej Kozyrevs utenrikspolitiske orientering, med vekt på forholdet til Norge.

Merete Ryen

Masteroppgave i SVF-3906. Mai 2015

Sammendrag

Andrej Vladimirovitsj Kozyrev var den første utenriksministeren i det nye Russland etter Sovjetunionens fall. Han opplevde omleggingen av et politisk system til et annet, og satt som utenriksminister i de seks første, stormfulle årene av Russlands nye start. Denne perioden var preget av kaos, motstand og nye muligheter. Kozyrev var en liberal vestvendt som forsøkte å åpne Russland for resten av verden. Dette var også noe Norge fikk merke. Dette manifesterte seg blant annet i at han var initiativtageren på russisk side for Barentssamarbeidet. Denne oppgaven tar for seg Kozyrevs politiske orientering i Russland, og hvordan den ble oppfattet i Norge. Den ideologiske kampen om Russlands identitet i verden, og hvordan den manifesterte seg i politiske retninger etter Sovjetunionens fall ligger som teoretisk grunnlag for oppgaven. I tillegg ligger teorien om det asymmetriske naboskapet mellom Norge og Russland som et utgangspunkt når jeg har analysert Barentssamarbeidet og Kozyrevs medvirkning i dette.

Gjennom undersøkelser av viktige hendelser og politiske prosjekter, før og under hans karriere som utenriksminister, blir historien til en relativt ukjent politisk aktør fortalt. Hans politiske kamp bidrar til å kaste lys over den pragmatiske nasjonalismen som vokste fram på 90-tallet og fortsatt er en del av det politiske systemet i dag. Oppgaven er bygget rundt memoarlitteratur fra de politiske aktørene som var involvert, samt ulike typer historie og statsvitenskapelige forskning av hendelsene han har vært involvert i. Kozyrev ble et offer for en skiftende retning i russisk politikk. Hans vestvendte politikk måtte vike for en pragmatisk nasjonalisme. Han forsøkte for sent å skifte den kursen som ble regnet som mislykket. Til tross for dette bidro han i stor grad til å åpne Russland til Vesten, og la grunnlaget for flere viktige samarbeidsavtaler, blant annet med Norge.

Takk!

Å skrive masteroppgave om russisk politikk er til tider frustrerende, men for det meste morsomt. Russisk politikk er fullt av fargerike personligheter og, til tider, halsbrekkende hendelser. Det er allikevel ikke alltid lett å skrive om disse, og det er mange som fortjener varme takksigelser for å ha hjulpet meg gjennom de vanskelige punktene. Stian Bones fortjener takk for godt utført veiledning. Frode Henriksen fortjener takk for intellektuelle samtaler, moralsk støtte og husarbeid. Alle som er på lesesalen fortjener takk for et fantastisk godt arbeidsmiljø. Andrei Rogatchevski på Russlandstudier fortjener en takk for en inspirerende samtale om Russisk politikk. Mamma fortjener også en stor takk for språkvask av oppgaven, og for å lære meg og være nysgjerrig.

Innhold

1	Kapittel I. Innledning.....	1
1.1	Tema.....	1
1.2	Problemstilling.....	1
1.3	Nærmere om Problemstilling	2
1.4	Avgrensing.....	2
1.5	Forskningsstatus og teori.....	3
1.6	Metode og kildekritikk.....	6
1.6.1	Kilder	7
1.7	Oppbygning	12
1.8	Om forkortelser, skriving av navn og sitater	13
1.9	Begreper	13
1.10	Bakgrunn.....	13
2	Kapittel II. Andréj Vladímirovitsj Kózyrev og hvetebrødsdagene	17
2.1	Innledning	17
2.1.1	Hvem var Andréj Vladímirovitsj Kózyrev?	17
2.2	Sovjetunionens fall og vesteufori.....	20
2.2.1	Augustkuppet	20
2.2.2	Etableringen av SUS	26
2.3	Den gryende opposisjonen.....	28
2.3.1	KSSE-Møtet 1992.....	32
2.3.2	Sovjetstatene.....	34
2.3.3	Moldova 1992	35
2.3.4	Jugoslavia 1994:	38
2.3.5	Natos ekspansjon i øst:	39
2.4	Hvetebrødsdagens slutt- Gospodin. Njet.	44
2.5	Avslutning.....	46
3	Kapittel III. ”Norge og Russland: Et nyforelsket par”	51
3.1	Innledning	51
3.1.1	Overgangen fra Sovjetunionen til Russland.....	54
3.2	Barentssamarbeidet	56
3.2.1	Frokostmøtet.....	58
3.2.2	Bekymring og motivasjon	59
3.2.3	Motstand fra norsk side	60
3.2.4	De russiske interessene.....	61

3.2.5	Motstand fra russisk side	64
3.2.6	Kirkeneserklæringen	65
3.2.7	Kozyrev i Barentssamarbeidet slik Stenseth oppfattet det.	65
3.2.8	Mot slutten	66
3.2.9	En utenrikspolitisk fagmann	68
3.3	Avslutningg.....	68
3.3.1	Hva mente de om Kozyrev som person?.....	68
3.3.2	Kozyrevs forhold til Norge	69
3.3.3	Hva de mente om Kozyrevs maktgrunnlag og basis?.....	71
4	Kapittel III. Avslutning	73
	Litteratur	79

Forkortelser: Norsk, Russisk med kyrilliske bokstaver, Russisk med latinske bokstaver, evt. Engelsk hvis i oppgaven.

FN forente nasjoner. Организация Объединённых Наций (ООН). *Organisatsija Objedijennikh Natsij.*

FSB Den russiske sikkerhetstjenesten. Федеральная Служба Безопасности (ФСБ) *Federalnaja sluzjba bezopasnosti.*

GKTsjP Statskomiteen for nødsituasjoner (krisekomiteen). Государственный Комитет по Чрезвычайному Положению (ГКЧП) *Gosudarstvennij Komitet po Tsjrezvytsjajnomu Polozjeniju.*

IMF Det internasjonale pengefondet. International Monetary Fund.

KGB Sovjetunionens sikkerhetstjeneste. Комитет Государственной Безопасности(КГБ), *Komitet Gosudarstvennoj Bezopasnosti.*

KPRF Kommunistiske parti for den russiske føderasjon. Коммунистическая Партия Российской Федерации (КПРФ) *Kommunistitjeskaja Partija Rosiskoj Federatsii.*

KSSE Konferanse for Sikkerhet og Samarbeid i Europa. Conference on Security and Cooperation in Europe (CSCE).

LDPR Russlands liberaldemokratiske parti. Либерально-Демократическая Партия России (ЛДПР)- *Liberalno-Demokratitsjeskaja Partija Rossii.*

MID Russlands innenriksministerium. Министерство Иностранных Дел, (МИД) *Ministerstvo Inostranikh Del.*

MVD Russlands innenriksministerium. Министерство Внутренних Дел (МВД), *Ministerstvo Vnutrennikh Del.*

NATO North Atlantic Treaty Organisation.

NDR Vårt hjem er Russland. Наш Дом Россия (НДР), *Nasj dom Russija.*

RSFSR Russisk sovjetiske sosialistrepublikk. Российская Советская Федеративная Социалистическая Республика (РСФСР), *Rossiyskaya Sovetskaya Federativnaya Sotsialisticheskaya Respublika*

SUS Samveldet av uavhengige stater. Содружество Независимых Государств (СНГ) – *Sodruzhestvo Nezavisimykh Gosudarstv, CIS-Commonwealth of Independent States.*

USSR Unionen [eller Samveldet] av sosialistiske rådsrepublikker (USSR) eller (SSSR). Союз Советских Социалистических Республик(СССР), *Soyuz Sovetskikh Sotsialisticheskikh Respublik*

1 Kapittel I. Innledning

1.1 Tema

Tema for denne oppgaven er Andrej Kozyrevs utenrikspolitiske orientering, med vekt på forbindelsene til Norge.

Andrej Kozyrev var den første utenriksministeren i det nye Russland etter Sovjetunionens fall. Han er en interessant aktør, både på grunn av hans formelle posisjon som Russlands utenriksminister, men også fordi han forsøkte å angi en ny kurs for Russland. For nabolandet Norge var utviklingen i det nye Russland av stor betydning, og Russland ble et av de aller viktigste utenrikspolitiske satsningsområdene på begynnelsen av 1990-tallet. Andrei Gromyko var den lengst sittende utenrikspolitikeren i Sovjetunionen og førte en svært lite vestvendt utenrikspolitikk, noe som førte til at han ble kalt «Gospodin Njet» (Herr. Nei). Andrej Kozyrev, som markerte seg som den rake motsetning til hans forgjenger med samme fornavn, ble populært kalt «Gospodin Da» (Herr Ja). Utover i 1992 og 1993 begynte Kozyrev å merke en stor motstand til sin utenrikspolitikk innad i Russland.

1.2 Problemstilling

Den vanlige oppfatningen av begivenhetene som utspilte seg på denne tiden, var at den stadig sterkere opposisjonen tvang Kozyrev til å gå på akkord med sin egen politikk i visse saker. Noen mente at han drev et dobbeltspill, der han sa én ting når han snakket til det russiske folk og en annen ting i møte med vestlige politikere. Andre mente at han ble stadig mer enig med opposisjonen, og etter hvert så feilen i sin egen politikk. Realiteten bak forestillingene om Kozyrevs politiske reise, er det som skal undersøkes i denne oppgaven. Denne problemstillingen ligger også til grunn for valget av tittelen «Andrej Kozyrev fra Gospodin Da til Gospodin Njet».

For å komme fram til en begrunnet oppfatning av dette, er det i dette arbeidet avdekket og analysert enkelte veivalg som Andrei Kozyrev gjorde som Russlands utenriksminister. Hovedmålet er å undersøke Kozyrev som politisk aktør, både i Russland og også slik han ble oppfattet i Norge.

1.3 Nærmere om Problemstilling

Denne oppgaven er en fordypning i Andrej Kozyrevs utenrikspolitiske orientering. Gjennom Andrej Kozyrevs periode som utenriksminister var Russland svært ustabilt, og de politiske kreftene var udefinerte. De tre overordnede målene med å utforske Kozyrev og hans utenrikspolitiske orientering er følgende: For det første å belyse en sentral aktør i Russisk politikk, som har fått lite oppmerksomhet i litteraturen på området. For det andre å gi et innblikk i hvordan han og hans politiske stilling ble oppfattet i Norge. Til slutt er oppgaven ment som en oversiktlig og spennende framstilling av hvordan dagens politiske krefter vokste frem på 90-tallet.

For å nå disse målene må man se nærmere på disse spørsmålene. Hvem var Kozyrev og hvilken rolle hadde han i politikken? Hva var hans politiske meninger og standpunkt? Hvem var opposisjonen? Hvorfor tapte Kozyrevs politiske retning? Hva skjedde etterpå? Hvordan ble han og hans politiske situasjon og prosjekt oppfattet av norske politikere/diplomater i Norge?

Enkelte andre spørsmål og problemstillinger gjør en slags «gjesteopptreden» i denne oppgaven. Når man skriver om viktige aktører i politikken er det et naturlig spørsmål som melder seg, nemlig det evige spørsmålet om aktør vs. struktur. Hensikten med denne oppgaven er ikke å gi et svar på dette store spørsmålet, men det vil allikevel ligge som et bakteppe for min problemstilling, og invitere leseren til videre refleksjon.

Denne oppgaven er relevant for de som ønsker å lære om Russland med fokus på norsk-russiske relasjoner i nordområdene.

1.4 Avgrensing

Av hensyn til oppgavens omfang vil det i denne oppgaven fokuseres på Andrej Kozyrevs politiske liv i Russland fra han tiltrådte som utenriksminister i 1991, til han ble tvunget til å tre av i 1996. Det har særlig blitt lagt vekt på tiden fram til 1994, da dette var kjerneperioden for overgangen fra en politisk linje til en annen, og fordi Kozyrev ble mindre involvert i de utenrikspolitiske beslutningene som ble tatt etter dette. Det er allikevel viktig å understreke at hans politiske liv hverken begynte eller stoppet ved inngangen til, eller utgangen av utenriksministerperioden. Han lever fortsatt i dag, og kan sees i internasjonale medier, blant annet i forbindelse med dagens politiske situasjon i Russland.

Det særlige fokuset på Kozyrevs forbindelse til Norge, er på grunn av både i min faglige bakgrunn med nordområdestudier, Kozyrevs spesielle tilknytning til nordområdene og fordi Norge, med sin grense til Russland, hadde en interessant posisjon, som åpning til Vesten, på denne tiden.

Av hensyn til den uoversiktlige politiske situasjonen i dette tidsrommet, vil det kun være trukket fram noen få konkrete og viktige hendelser i, og like før, Kozyrevs periode som utenriksminister som er ment til å belyse problemstillingen.

1.5 Forskningsstatus og teori

Det har blitt skrevet mye om Russlands utenrikspolitikk på 90-tallet. I oppgaven har jeg i særlig grad brukt verker skrevet av historikere og statsvitere. To prominente statsvitere innenfor feltet, Russlands utenrikspolitikk etter Sovjetunionens fall, er Andrei P. Tsygankov og Jeffrey Mankoff, forfatter av henholdsvis *Russia's Foreign Polic. Change and continuity in national identity*¹ og *Russian Foreign Policy. The Return of Great Power Politics*.² Disse to forskerne har tatt utgangspunkt i to forskjellige oppfatninger om drivkraften bak Russlands utenrikspolitikk. Tsygankov skriver i sin bok, at for å finne drivkraften bak utenrikspolitikken må man ikke bare fokusere på makt eller modernisering, slik som brorparten av internasjonale relasjonsteorier gjør, men heller «de komplekse krefter bak dets formasjon».³ Videre hevder han at ved nærmere undersøkelse kan man se hvordan Russlands utenrikspolitikk og nasjonale interesse kan forstås ut ifra landets relasjon til Vesten.⁴ Han forklarer:

Russia's attempts to embrace Western liberalism, as well as its insistence on a great power status, make sense when we consider the significance of Western recognition in affirming Russia's actions. Western actions serve to reinforce or undermine dominant political forces inside Russia. Extended recognition emboldens Russian liberals insisting on their country's belongingness with the West. Withholding such recognition strengthens Russia's traditionally strong supporters of greater independence from the West.⁵

Han deler opp russisk utenrikspolitikk i 5 foreløpige stadier som han kaller «Integration with the West» (tidlig Jeltsin og Kozyrev), «Great Power Balancing» (Senere Jeltsin og Primakov), «pragmatic cooperation» (tidlig Putin) og «Great power assertiveness» (senere Putin) og «A

¹Tsygankov 2013.

² Mankoff 2012.

³ Tsygankov 2013: xxv(Preface).

⁴ Tsygankov 2013: xxv(Preface).

⁵ Tsygankov 2013: xxv-xxvi(Preface)

return to pragmatic cooperation» (Medvedev)⁶ i sin bok fra 2013. Drøftingen av hva som skjedde med Kozyrevs utenrikspolitiske orientering er basert på Tsygankovs teori om et utenrikspolitisk skifte mellom integrasjon med Vesten og stormaktbalanse. Tsygankovs teori om Russlands identitet i forhold til Vesten er sentral gjennom hele denne oppgaven og vil gi et rammeverk for å forstå hvorfor de ulike politiske kreftene vokste fram, hvorfor utenrikspolitikken endret seg og belyse noe av forholdet mellom Russland og Norge.

Jeffrey Mankoff tegner mye av det samme bildet som Tsygankov, men legger mer vekt på permanente stormaktsambisjoner som en drivende faktor på utenrikspolitikk. Også han mener i midlertidig at den russiske elites verdenssyn og «policy preference» spiller en rolle, noe som binder begge forfatterne til en konstruktivistisk tradisjon, der man oppfatter identitet som primærkraften bak formasjon av statlig interaksjon. Når det kommer til graden av kontinuitet, forholder Mankoff seg mindre til oppdeling av de ulike periodene, og fokuserer mer på en større grad av kontinuitet mellom det som skjedde i 1991 og det som skjer i dag. Dette på grunn av Russlands permanente stormaktsinteresser. Denne teorien er også noe jeg vil undersøke når jeg forsøker å sette Kozyrevs politiske kamp inn i et større bilde i slutten av oppgaven.

Opgaven støtter seg på Tsygankovs teori om en historisk utforming av tre politiske skoler innenfor utenrikspolitikken, med dype historiske røtter i russisk kultur. Det argumenteres likevel i oppgaven for hvorfor denne teorien ikke er fullstendig dekkende for å forklare de politiske posisjonene som oppsto i Russland på 90-tallet. Til dette formålet har det blitt brukt en artikkel fra Anne Applebaum som heter *How He and His Cronies Stole Russia*⁷ fra 2014. Hun er en amerikansk Pulitzer-vinnende skribent som har tatt for seg forskningen til Karen Dawisha⁸, en professor i statsvitenskap.

En av de mest markante historikerne på området er professor i Russlandstudier, Pål Kolstø som har skrevet flere verk om Russland. Det verket som primært har blitt benyttet i oppgaven er *Russland-Folket, historien, politikken, kulturen* fra 2008. Han støtter også opp under kontinuitetsperspektiv (og trekker det enda lengere) når det gjelder hvordan autoritære styringsmåter har fortsatt fra lenge før Sovjetunionen fram til i dag. Kolstø presenterer en vanlig bemerkning om at «Russlands politiske system «egentlig» ikke er noe annet enn det

⁶ Tsygankov 2013: xxvii(Preface)

⁷ Applebaum 2014. "How He and His Cronies Stole Russia".

⁸ Karen Dawisha har gitt ut *Putin's Kleptocracy: Who Owns Russia?* i 2014.

gamle tsardømmet og /eller den gamle Sovjetunionen i ny innpakning».⁹ Kontinuitetsteorien er også noe som er ment å være som et bakteppe, når det trekkes tråder til dagens styre i Russland.

I tolkningen av Augustkuppet er John B. Dunlops bok, *The Rise and Fall of the Soviet Empire*¹⁰ fra 1995 en meget god kontrast til Pål Kolstøs mer oversiktlige bok. Der Kolstø gir en god deskriptiv oversikt over hva som skjedde, gir Dunlop en dyp analyse av kuppets anatomi. Han går russiske utredningsrapporter etter i sømmene, for så å stille spørsmål ved en rekke etablerte sannheter i sekundærlitteraturen på feltet. Det er imidlertid ikke fokusert for mye på disse, da dette ikke bidrar i spesielt stor grad til oppgavens problemstilling, men det er allikevel verdt å nevne det, fordi det er interessant for oppgavens målgruppe.

For å gi en god analyse av russisk utenrikspolitikk i forhold til konflikten i de tidligere Warszawa-paktlandene og Natos ekspansjon i øst, er det blitt tatt utgangspunkt i vitenskapelige artikler gitt ut av forskere på utenriksrelasjoner. Blant disse er det to personer særlig bør nevnes, Allen C. Lynch som er professor på universitetet i Virginia, og deretter Alexander A. Sergunin, leder for «Department of International Relations and Political Science» i Nisjni Novgorods universitet for lingvistik i den russiske føderasjon. Disse har gitt en god analyse av hvordan Natos ekspansjon påvirker, og blir oppfattet i den russiske innenriks og utenrikspolitikken.

Det er ellers ikke gjort mye forskning på Andrej Kozyrev selv. Det finnes kun korte biografier på russiske og engelske nettsider. Han er i det store og det hele lite omtalt i forskningslitteraturen. Det som kanskje spesielt mangler i litteraturen på området er hvordan Kozyrev som aktør påvirket politikken. Kosyrev som aktør i historien er ofte blitt forsømt til fordel for større tendenser, det kan derfor virke som man i litteraturen har tatt det for gitt at Kozyrev som person, hadde lite med begivenhetenes gang å gjøre. Det er derfor noe som utforskes i min oppgave når jeg skriver om hans samarbeid med Norge.

De norsk-russisk forhold har alltid vært gjenstand for stor interesse i Norge, noe som blant annet, i stor grad har manifestert seg i academia. Kanskje kan man si at denne interessen har vært større på norsk side enn på russisk side. Forskning på temaet er gjort innenfor mange ulike fagfelt, men i min oppgave har jeg tatt i bruk det som er gjort av historikere og

⁹ Kolstø 2008

¹⁰ Dunlop 1995.

statsvitere. Det er interessant å merke seg at en stor del av masteroppgavene fra Russlandstudier på UiT, er gjort på saker som omhandler norsk-russiske relasjoner i nordområdene, et felt som det har vært større fokus på de senere årene. Noen av disse har jeg også hatt nytte av når jeg har skrevet min oppgave. De har bidratt ikke bare til å sette lys på ulike aspekter av norsk-russiske relasjoner, men også til å sette opp rammeverk for tverrfaglige oppgaver, noe som har hjulpet til å bane vei for Russlandstudier som er et relativt nytt fag.

Stian Bones og Kari A. Myklebost som er henholdsvis forsker og professor ved UiT og har bidratt med ny kunnskap om de utenrikspolitiske relasjonene mellom Norge og Russland. Deres bok *Caution and Compliance Norwegian-Russian Diplomatic Relations 1814-2014*¹¹ fra 2012 er blitt brukt i oppgaven. Teksten er skrevet innenfor et teoretisk perspektiv, der det vektlegges at maktforholdet på et statlig nivå er ujevnt mellom stormakten, Russland og nabolandet og småstaten, Norge. Teorien er lånt fra UiTs historikere som jobber på prosjektet «Det asymmetriske naboskap 1814-2014» med blant andre Stian Bones, Kari Myklebost, Jens Petter Nilsen og flere andre. Det argumenteres for hvordan denne teorien ikke har lik forklaringskraft (men fortsatt gjeldende) i alle perioder av de norsk-russiske relasjoner.

Av statsvitenskapelig forskning på spesifikke norsk-russiske relasjoner i nordområdene på 90-tallet, har Geir Hønneland (nåværende leder for Fridtjof Nansens institutt (FNI)) og forsker ved FNI, Lars Rowe gjort mye forskning. Ved noen tilfeller er det blitt referert til deres arbeid i denne oppgaven, og mye av deres arbeid som bakgrunn har vært brukt i valget av tema og vinkling på andre del av oppgaven.

Geir Hønneland og Jørgen Jørgensen har også skrevet en liten bok/hefte med oversikt over den Russlands politiske system, *Moderne russisk politikk. En innføring i Russlands politiske system*¹², som er relevant for denne oppgaven.

1.6 Metode og kildekritikk

Oppgaven er et nærstudium av en sentral aktør i russisk politikk, og studiet av denne aktøren kan bidra til å kaste lys over den politiske situasjonen i Russland og relasjonen mellom Norge og Russland på begynnelsen av 90-tallet. For å få en helhetlig forståelse av Andrej Kozyrev

¹¹ Myklebost og Bones 2012.

¹² Hønneland og Jørgensen 2006.

og hans politiske orientering, er første del av oppgaven basert på utvalgte hendelser i, og like før, Kozyrevs periode som utenriksminister. Disse er følgende: Augustkuppet i 1991, Moldova og KSSE-møtet i 1992, Jugoslavia i 1994 og til slutt Nato-debatten som var presserende gjennom hele hans periode. Undersøkelsen har dreiet seg om den mest vanlige oppfattelsen av hendelsene og de ulike politiske retningene, slik de er portrettert i historiske og statsvitenskapelige sekundærlitteraturen på området. Som et ledd i denne analysen er det forsøkt å plassere Kozyrevs rolle i disse hendelsene ved hjelp av ulike typer primærkilder. Disse er brukt til å undersøke hva slags rolle Kozyrev spilte i disse hendelsene, hva han selv mente om disse hendelsene, og hvordan disse hendelsene påvirket Russisk utenrikspolitikk og hvordan dette igjen påvirket Kozyrevs politiske orientering. Til sist er det også vektlagt om hvor vidt disse funnene stemmer med sekundærlitteraturen på feltet.

I andre del av oppgaven har jeg studert et samarbeidsprosjekt mellom Russland og Norge. Dette er til gjengjeld svært omfattende og egner seg godt for å belyse forholdet mellom Norge og Russland på denne tiden. Studiet av denne hendelsen har hatt til hensikt å belyse hvordan norske politikere/diplomater så på Kozyrev og hans politiske orientering. Jeg har sett på hvordan de ulike hindringene til dette samarbeidsprosjektet på hver side utfoldet seg, og forsøkt å kontekstualisere disse i forhold til de problemene Kozyrev hadde med opposisjonen i hjemlandet. Jeg har også brukt mye av memoarlitteraturen til de norske og russiske aktørene på området for å beskrive forholdet mellom politikerne på personlig og politisk plan. Deretter har jeg analysert dette opp mot sekundærlitteraturen på området.

Ingar Kaldal sier i boken *Historisk forskning forståing og forteljing*¹³ at forståelse «bør vere innretta slik at ein ser det ein vil forstå, i lys av dei historiske prosessane som har prega det, og som det var ein del av».¹⁴ Det er også det som har vært tanken bak delstudiene av ulike politiske situasjoner rundt Kozyrev. Disse har blitt satt inn i et større politisk bilde for å vise hvordan den politiske situasjonen som vokste fram på 90-tallet, har påvirket politikken slik den er i dag.

1.6.1 Kilder

En metodologisk utfordring har vært det ulike kildegrunnlaget. Ofte er det tatt utgangspunkt i memoarlitteratur og blitt sammenholdt med sekundærlitteratur. Det har vært utfordringer med

¹³ Kaldal 2006.

¹⁴ Kaldal 2006: 72.

å oppdrive primærkilder, og derfor har jeg måttet støtte meg på sekundærlitteratur. Mer konkret er det, i denne oppgaven, tatt i bruk dagbøker, selvbiografier, biografier, korte biografier på nett, avisartikler, artikler utgitt i tidsskrift, andrehåndsbetegnelser av taler, UD-rapporter og bøker. I følgende avsnitt er det benyttet tradisjonell kildekritikk og samtidig tolkning av kildene ut fra deres respektive kontekst. Jeg tar i bruk 3 av Kjelstadli's grunnmur av fire vegger i kildegranskning: 2. Hva er de kildene vi har for oss? 3. Hva står i kildene? 4. Hva kan vi bruke dem til?¹⁵

Memoarlitteratur er en viktig kilde i denne oppgaven. I disse beretningene om fortiden har man muligheten til å lese hva et tidsvitne så og mente om hendelsene som har utfoldet seg. I denne oppgaven er det tilfeller der det ikke bare er et vitne men også aktørene selv som var med på å påvirke hendelsene. Her har man muligheten til å få innblikk i deres motivasjon, eller i alle fall hva slags motivasjon de ønsket at andre skulle tro de hadde. Hvordan de opplevde historien og hvordan de ønsket å fortelle andre at de opplevde den, kan fortelle oss masse om hva som faktisk skjedde og hvordan ting burde bli oppfattet. Begrepet «memoarlitteratur» blir brukt i denne oppgaven, i en ganske vid forstand, som en paraplybetegnelse for dagbøker, memoarer, nedskrevne utsagn og ulike utgivelser der aktørene selv erindrer hendelsesforløpet.

Memoarlitteratur kan være utfordrende kilder. Ofte kan skribenten ha tillagt meninger som har formet seg i etterkant av begivenheten, kanskje formet av senere påvirkning. Dette kan gjøre at noen detaljer blir løftet frem mer, mens andre havner mer i bakgrunn, til forskjell fra hvordan de ville ha blitt oppfattet like etter opplevelsen. I ytterste konsekvens kan minner bli helt glemt, eller historier om fortiden være blank løgn for å skjule noe.¹⁶ Memoarlitteratur fra politikere, virker som er svært utsatte for virkelig de proverbielle «historiske brillene» med fargete glass. Politikere er kanskje i særlig grad utsatt eller kanskje et bedre ord er øvet, når det kommer til å forme sannheten etter eget forgodtbefinnende. Derfor brukes det, i denne oppgaven, en tolkningsstrategi, der å lese tekstene med en form for kritisk distanse er viktig. Det er det Ricoeur¹⁷ omtaler som en mistankens hermeneutikk. Det vil si at i tillegg til å finne ut av hva aktørene sier, har jeg forsøkt å forstå aktørens intensjoner bak det som blir sagt. Et eksempel på slik litteratur er Boris Jeltsins bok, *Kampen om Russland*¹⁸ fra 1994. Dette

¹⁵ Kjelstadli 2010:170.

¹⁶ Kjelstadli 2010:183-190.

¹⁷ Robinson 1995 "Paul Ricoeur and the Hermeneutics of Suspicion".

¹⁸ Jeltsin 1994.

memoaret inneholder et fargerikt språk med bombastiske uttalelser og gir et inntrykk av en mann uten evne til objektivitet. Hans infame ord om de som initierte det mislykkede Augustkuppet i 1991, kan være et godt eksempel på hvordan resultatet blir når seierherrene skriver historien. Det er lett å forestille seg at den ensidige tolkningen av sakene kan ha blitt påvirket vel så mye av hendelser som kom i ettertid, som da de faktisk skjedde. Når det er sagt er det ikke en bok som er utgitt veldig lenge etter hendelsene den beskriver (i alle fall de jeg har interessert meg for), derfor er det også mulig at det som er utelatt fra boken ikke er på grunn av dårlig, men snarere selektiv hukommelse. Dette er noe som også gjelder for Kozyrevs bok *Preobrazjenie*¹⁹ en beretning som er skrevet i 1994. Boken er ikke ment som memoar, men bærer likevel preg av retroperspektiv fortelling om Kozyrev. I begge tilfellene fortelles det ikke bare om fortiden, men kan tolkes som normative kilder. Disse bærer preg av å være et politisk manifest, en fortelling med et klart mål; å fremstille aktørene som dyktige politikere. I Jeltsins tilfelle er det mye som tyder på at han ønsket å vinne neste presidentvalg, men Kozyrev var etter sigende mer opptatt av å vinne neste dumavalg. Han trekker tydelig fram sin regionale tilknytning, og trekker også opp at han har forandret politisk ståsted, noe som lett kan sees som et frieri til en velgermasse som han tidligere ikke hadde støtte av.

Det har vært en utfordring at det ikke er så mange funn i de ulike aktørenes memoarlitteratur. Hovedinnfallsvinkelen i oppgaven var ment å være memoarlitteratur, men jeg har støtt på problemet at Kozyrev rett og slett har blitt omtalt svært lite, om ikke i det hele tatt, særlig i russisk memoarlitteratur. De opposisjonspolitikere som har skrevet noe, slik som kommunistenes leder Gennadi Zyuganov med sin bok *My Russia*²⁰ fra 1997, har ikke nevnt ham ved navn i det hele tatt, og selv hans allierte politikere har bare nevnt ham i bisetninger. Derfor er memoarene til Strobe Talbott, den amerikanske Russland-rådgiveren i Clintonadministrasjonen, brukt som støttelitteratur. Han har skrevet ganske mye om Kozyrev, derfor var hans erindringer svært nyttige i arbeidet med å lappe sammen hendelsene fra Kozyrevs perspektiv. I den norske litteraturen står det at Kozyrev og Stoltenberg jobbet mye sammen, men i Stoltenbergs memoarer er den russiske utenriksministeren knapt nevnt. Man kan spekulere om de andre kildene har rett, men uansett er det besynderlig at utenriksministeren i verdens største land har funnet plass i sin egne bok til å ære den norske utenriksministeren, men ikke omvendt. En kilde som var rik på informasjon, er derimot ambassadør Stenseths memoarer. Han viet et helt kapittel til Kozyrev, og denne kilden var

¹⁹ Козырев 1994.

²⁰ Zyuganov 1997.

med på å gi et helhetlig bilde fra Kozyrevs tiltreden til hans avgang som utenriksminister. Stenseth kom tydelig tett på Kozyrev, men også Stenseth er en erfaren diplomat med et finslipt språk, noe som førte til at det også her var vanskelig å dechiffrere teksten og finne skjult meninger og motivasjoner. Det er skrevet mye mer om den russiske utenriksministeren i memoarlitteraturen fra vestlige diplomater, enn det jeg har lest av russiske politikere. Dette er interessant med tanke på hans rolle i politikken. Det også verdt å bemerke at i den memoarlitteraturen om Kozyrev, er han omtalt med veldig positive vendinger. Alle aktørene som skriver om han, gir et bilde av Kozyrev som en god politiker, et godt menneske, og til slutt et offer for omstendighetene. Utenlandske politikeres positive syn på utenriksministeren kom også til uttrykk i handlinger, som jeg kommer til senere i oppgaven.

I tillegg er det en del vitenskapelige artikler som er blitt brukt i analysene. Veldig mange av dem er skrevet av forskjellige akademikere som studerer euroasiatiske studier, og politikk. De fleste av disse er skrevet en god stund etter Kozyrevs tid som utenriksminister og gir gode analyser av noen av hendelsene som er studert, samt av og til bidrar til konteksten i oppgaven. Tidsskriftartikler er for det meste å regne som svært gode kilder, da det som oftest ligger nøyte fagfelle vurderinger til grunn for slike utgivelser.

Artiklene som Kozyrev gav ut kan behandles både som primærkilder og sekundærkilder. Hvis man bruker de for å forstå det politiske landskapet så blir det sekundærkilde, men hvis man bruker dem til å forstå hvordan Kozyrev så på det politiske landskapet er det en primærkilde. I denne oppgaven brukes dem til begge deler. «Kildegransking krever at vi tolker kilden. Som oftest gjelder det å forstå språklige utsagn»²¹ skriver Kjelstadli. Dette har vist seg svært utfordrende i lesingen av utgivelser fra politiske aktører. Det er ofte vanskelig å «lese mellom linjene». Kozyrev, mer enn Jeltsin, er svært flink til å skrive politisk korrekt. Det kan være vanskelig uten inngående kjennskap til den politiske sjargongen, å dechiffrere den faktiske politiske meningen bak. Dette er også noe som var typisk med artiklene som Kozyrev skrev. Språket er finpolert. Det kan derfor være vanskelig å få tak i et poeng, fordi han hele tiden kontrer med å poengtere at det også er fler sider av saken som er riktig. For eksempel kunne Kozyrev argumentere for hvorfor de gamle sovjetstatene skulle være frie og selvstendige, og like etter argumentere for hvorfor Russland burde ha en overordnet rolle overfor dem i ulike saker. Kozyrev har hatt en lang karriere som diplomat, og i motsetning til Jeltsin vet han å vokte sine ord. Det har vist seg vanskelig å avsløre det han skriver som noe

²¹ Kjelstadli 2010: 184.

annet enn det han ønsker å vise. For å forstå teskten har sekundærlitteraturen vært viktig, spesielt Tsygankov, og hans tolkninger av Kozyrevs tekster. Tsygankov har en faglig tyngde som gjør at hans tolkning av disse tekstene svært troverdig. Det er allikevel viktig å understreke at disse artiklene utgjør en svært liten del av hans bok om russisk utenrikspolitikk, og det er derfor mulig at han kan ha tilpasset, sannsynligvis mer ubevisst, enn bevisst, sin tolkning av tekstene til sitt teoretiske rammeverk. I teksten er det forsøkt å nyansere bildet ved å legge til min egen tolkning.

Når det kommer til Kozyrevs artikler er det viktig å nevne at disse var skrevet på russisk, men oversatt av noen andre. Det betyr at det som ble skrevet har vært tilgjengelig både i Russland og i Vesten. Ettersom ideen om at Kozyrev snakker med «to tunger», altså sier en ting i Vesten og en annen i Russland utforskes, er det interessant å få med seg at politikerne i begge «leirer» kunne lese artiklene hans. Det betyr allikevel ikke at han ikke gjorde det mot slutten, da han satt som utenriksminister til 1996 og den seneste av artiklene er utgitt i 1995. Kozyrev har skrevet lite selv den siste tiden av perioden. Og kanskje kan det ha kommet av at han drev en hard kamp mot opposisjonen før han måtte tre av.

Det er likevel, skrevet mye *om* han ham i den siste perioden. Uten at det, innenfor rammene av denne oppgaven, har blitt gjort en grundig undersøkelse av dette, kan det virke som det kommer stadig fler artikler om Kozyrev og hans politikk mot slutten av perioden. Dette er, i så fall, noe som støtter opp om teorien om en stadig sterkere opposisjon. Særlig fordi mitt inntrykk er at det ikke bare blir flere avisartikler, men at de også at disse blir stadig mer negative. Det har ikke vært innenfor rammeverket i denne oppgaven og utforske mediene på begge sider av saken, men det har allikevel blitt brukt noen avisartikler og youtube-klipp som både av innholdsmessig og stilmessige grunner passer inn i oppgaven. Diss medienes sjanger, der meningene er tilspisset og utbrodert, gir en fin nyanse til oppgaven.

Sekundærlitteraturen sier veldig lite om Kozyrevs rolle i utformingen av russisk utenrikspolitikk. Litteraturen har allikevel bidratt til å gi et generelt bilde av hvordan Kozyrev ble oppfattet og, hvordan hans politiske karriere forandret retning utover 90-tallet. Derimot er det mye informasjon om konteksten rundt dette. Tsygankovs studie av de ulike ideologiske retningene i politikken er omfattende. Han har skrevet flere verk om ulike sider av dem, derfor har hans ekspertise og begrepsbruk vært behjelpelig. Det finnes biografier både på russisk og engelsk, men de på russisk har vært mest utfyllende og nyttige. Biografiene kan være vanskelige å avgjøre hvor gode de er å bruke som kilder, da de ikke alltid er signert med

navn. Det er heller ikke så lett å verifisere deres autentisitet i forhold til bakgrunn. Jeg har allikevel valgt å bruke den informasjonen som virker mest plausibel, da de gir interessante perspektiv og tilleggsinformasjon.

1.7 Oppbygning

Oppbygningen av oppgaven kan sees i tre dimensjoner; oppgaven er en reise fra makro- til mikro-perspektiv, i tid og til sist i en persons liv. Innledningen vil være et forsøk på å etablere den store konteksten både i forhold til de ulike politiske retningene i Russland, men også på den generelle politiske tilstanden i Russland og Norge. Det andre vil være mer konsentrert om Kozyrev og hans rolle i politikken, men også om russisk politikk, og det tredje kapittelet vil være på mikronivå i politiske forhandlinger og i Kozyrev som person. Den andre dimensjonen vil være i tid. Hvert kapittel er bygget opp kronologisk for i så måte å følge utviklingen i tid. Den siste dimensjonen bærer et dramaturgisk preg med et forsøkt på å gi fortellingen en framstilling som ligner på Kozyrevs politiske opplevelse av perioden, fra optimistisk eufori til kompromiss og tap. Fra lys til mørke.

Første kapittel er innlednings-, bakgrunns- og forklaringskapittel. Bakgrunnsdelen har som hovedhensikt å sette Kozyrevs politiske situasjon i Russland, inn i et større perspektiv. De politiske retningene som utviklet seg under hans periode reflekterer en større ideologisk diskusjon, om Russlands plass i verden, som har foregått over flere hundre år, og som fortsatt finnes i dag.

Kapittel 2 vil inneholde en deskriptiv del om Andrej Kozyrevs liv og person, samt en analytisk del med ulike nærstudier av utenriks og innenrikspolitiske saker. Disse er ment å bidra til å belyse hvem Kozyrev var, hva slags rolle han spilte i politikken, hvordan Kozyrev fikk makt og hvordan han mistet den, samt en nærmere gransking av de ulike politiske posisjonene som oppsto i Russland på 90-tallet.

Kapittel 3 vil inneholde en deskriptiv del om det generelle samarbeidet mellom Norge og Russland på begynnelsen av 90-tallet. Det vil også inneholde en analytisk del med et delstudium av Barentssamarbeidet, for å belyse hvordan norske diplomater/politikere oppfattet Kozyrev, hans situasjon og hans politiske prosjekt, med tanke på Norge.

I avslutningen, kapittel 4, er en oppsummering av hva denne oppgaven har kommet fram til og noen avsluttende bemerkninger.

1.8 Om forkortelser, skriving av navn og sitater

- Når jeg har skrevet forkortelser gjennom teksten har jeg brukt den norske versjonen av navnet, så langt det er mulig. Om en norsk oversettelse på området ikke finnes har jeg brukt den russiske forkortelsen med latinske bokstaver, slik det er vist i eksempelet nedenfor. I fotnoten har jeg skrevet hele navnet med kyrillisk og latinske bokstaver, en latinsk transkribering av den russiske forkortelsen, med en forklaring på norsk. Eks: statlig komite for unntakstilstand (*GKTsjP*)¹¹ (Государственный Комитет по Чрезвычайному Положению, (ГКЧП), eller *Gosudarstvennij Komitet po Tsjrezvytsjajnomu Polozjeniju*, (*GKTsjP*))
- Hvis de originale navnene er russiske vil de stå på russisk i fotnote, mens de står transkribert etter det norske språkrådets regler sist justert i 1996.
- Samtlige forkortelser vil også stå forklart i et vedlegg til masteroppgaven.

1.9 Begreper

Selv om jeg har benyttet meg mye av Tsygankovs teorier, har jeg valgt å endre begrepene noe når jeg har oversatt disse til norsk, fordi Tsygankovs begreper ikke i like stor grad kan sies å være selvforklarende. Jeg har derfor i samsvar med Andrej Rogatsjevski, professor i russisk litteratur på UiT, funnet bedre egnede begreper, som jeg så selv har oversatt til norsk.

Det som Tsygankov omtaler som «The Westernizers», «The Staists» og «The Civilizationists» omtaler jeg som «liberale vestvendte», «pragmatiske nasjonalister» og «fundamentalistiske nasjonalister». Disse begrepene er lånt fra Margot Light i boken *Internal factors in russian foreign policy*²² fra 1996.

1.10 Bakgrunn

Etter Sovjetunionens fall overlevde det en gammel diskurs om Russlands identitet i verden. Den kan dateres helt tilbake til Peter den stores tid, men fikk for alvor luft under vingene i den russiske intelligentsiaen i 1840. Debatten som før hadde vært spredte diskusjoner om Russlands identitet i verden, polariserte seg. På hver sin side oppsto etter hvert «slavjanofili»

²² Allison; Malcom og Light 1996.

og «zapadniki», som på norsk kan oversettes henholdsvis slavofile og vestvendte.²³ Denne polariseringen av debatten er det vanlig å hevde at ble utløst av den russiske filosofen, Petr Tsjaadájevs nylig utgitte brev, der han foreslår at Russland kanskje aldri kan bli som Vesten.²⁴

Men hvor kom denne ideen om at Russland skulle være som Vesten fra i utgangspunktet? Det var vanlig, i Russland på denne tiden, å se på den vestlige sivilisasjon som teknologisk og kulturell mer utviklet. Så spørsmålet som ble stilt var: Hvordan kan Russland ta igjen, og, til og med, overgå Vesten? De vestvendte hevdet at siden Russland var mest vestlig, måtte man kopiere det Vesten hadde av verdier og kunnskap.²⁵

Både den russiske tsaren Peter I, kjent som Peter den store (1682—1725) og den russiske imperatoritsa Katarina II (1762—1796) hentet inspirasjon fra Vesten for å forbedre Russland på ulike måter, som for eksempel militæret, arkitekturen, og til og med mote. De slavofile ønsket der i mot at man skulle se til Russlands fortid, i det førpetrine Russland for å bygge landets framtid²⁶

Disse tankeretningene påvirket flere lag av samfunnet, også styret, noe som igjen var avgjørende for hvordan Russlands utenrikspolitikk utformet seg. Tsygankov argumenterer for at siden Peter den store har Vesten spilt en stor rolle når russiske ledere skal bestemme sin utenrikspolitikk. Men Vesten var hele tiden i endring. Tsygankov hevder at Vesten gikk igjennom tre markante faser; suverent monarki, inntoget til det liberalpolitiske system, og til slutt konsolideringen av det liberalpolitiske system. Til en hver tid måtte Russland forholde seg til de nye utenrikspolitiske dilemmaene som Vesten bød på.

Denne teorien er en måte å forklare hvordan den vestvendte tankegangen igjen begynte å gjøre seg gjeldende i utenrikspolitikken under Sovjetunionen. Europa gjenoppsto som et konsolidert liberal-demokratisk kontinent etter 2. verdenskrig, og sovjetlederne søkte å bevare et forhold med det nye Vesten. Under de sovjetiske lederne, Nikita Kruttsjov og så Mikhail Gorbatsjov ble denne ideen, om bedre forhold til Vesten, gradvis implementert i praksis. Nikita Kruttsjovs anti-staliniseringstale på den 20. partikongressen brøt mange tabuer i forhold til den gamle tenkemåten rundt forholdet til Vesten. Denne talen var roten til en ny generasjon

²³ Kolstø 2008: 213.

²⁴ Neumann 1996: 28-29.

²⁵ Neumann 1996: 28-29.

²⁶ Kolstø 2008: 214.

med politikere som søkte å bringe Sovjetunionen nærmere Vesten. Krustsjov ble fjernet, men bevegelsen han hadde inspirert, fortsatte å jobbe både innenfor og utenfor systemet for å oppnå sitt mål.²⁷

Denne generasjonen med vestvendte var til slutt årsaken til at Gorbatsjov ble valgt. Og selv om Gorbatsjovs intensjoner ikke var å erstatte sovjetsystemet med det vestlige liberalistiske, var hans åpning til Vesten en del av det som endret systemet i Russland så fundamentalt.²⁸

“*Although Russia’s foreign policy was a response to various international contexts, it also displayed a remarkable degree of historical continuity.*”²⁹ Denne kontinuiteten manifesterte seg i ulike politiske skoler som utviklet seg i svar på vestens utfordringer. Tsygankov hevder at Russland over tid har utviklet tre distinkte tradisjoner eller skoler for utenrikspolitisk tanker, (The Westernizers, The Statists, The Civilisazionists). «The Westernizers» har hatt en generell ide om at Russland har mange likheter med Vesten og sett til Vesten for hjelp på de punkter der Russland ikke lykkes. Dette plasserer dem i den vestvendte tradisjonen. Under Kozyrev manifesterte dette seg i massive reformer for å gjøre om det politiske og økonomiske systemet fra å være sosialistisk, med planøkonomi til den liberale vestlige demokrati med kapitalisme. Jeg har valgt å kalle dem liberale vestvendte. Andrej Kozyrev, Boris Jeltsin og en rekke andre politikere tilhørte denne gruppen med reformatorer. Disse steg raskt fram som de mest innflytelsesrike og mektige i russisk politikk etter Sovjetunionens fall.³⁰

Den andre gruppen, «The Statists», var den gruppen som ifølge Tsygankov overtok makten i løpet av 90-tallet. At det var en bestemt gruppe som overtok makten og fortsatt har den i dag, er det mange som er enige i, men deres motivasjon og opphav er det ulike teorier om. Gjennom oppgaven vil jeg ta i bruk Tsygankovs teori, men jeg vil også til sist i kapittel 3 diskutere hvor vidt den stemmer.

«The Statists» søken etter suverenitet og uavhengighet, hevder Tsygankov er et særtrekk fra den tiden mongolene erobret store deler av det som i dag er Russland.³¹ Dette plasserer dem innenfor den slavofile tradisjonen i russisk idéhistorie. «The Statists are not inherently anti-Western; they merely seek the West’s recognition by putting emphasis on economic and

²⁷ Neumann 1996: 131-132.

²⁸ Tsygankov 2013: 4.

²⁹ Tsygankov 2013: 4.

³⁰ P.Tsygankov og A.Tsygankov 2010 “National ideology and IR theory”: 6.

³¹ P.Tsygankov og A.Tsygankov 2010 “National ideology and IR theory”: 7.

military capabilities»³² Deres fokus lå på å ha en autoritær statlig styring av samfunn og politikk. «The Statists» vant stadig mer makt utover 90-tallet og spilte Kozyrevs samarbeids- og integreringspolitikk i utenrikspolitikken ut på sidelinjen. I motsetning til de liberale vestvendte hevdet de en mer selvsikker russisk stat i verdenssamfunnet. De så nødvendigheten av de liberale vestvendtes reformer, men ønsket ikke den samme integreringen med Vesten. På grunn av deres spesifikke mål i denne perioden har jeg valgt å kalle dem pragmatiske nasjonalister.

«The Civilisazionists» manifesterer seg i politikken, i den perioden jeg skriver om, som to bestemte grupper; kommunister og ultra-nasjonalister. Jeg har valgt å bruke fellesbetegnelsen fundamentalistiske nasjonalister. Disse to retningene bærer preg av den mer ekstreme formen for slavisme tradisjonelt kalt panslavisme.³³ Disse var i ulik grad opptatt av at Russland skulle føre en ekspansjonistisk utenrikspolitikk, i tillegg til at Russland ikke skulle adoptere vestlige former for økonomi og styring. Tradisjonelt sett så de på den vestlige verden som råttent og dekadent. Kozyrev fryktet disse mest av alle, og så deres trussel som den verste politiske trusselen mot Russland og Vesten.

³² P.Tsygankov og A.Tsygankov 2010 "National ideology and IR theory": 7.

³³ P.Tsygankov og A.Tsygankov 2010 "National ideology and IR theory": 7.

2 Kapittel II. Andrėj Vladímirovitsj Kózyrev og hvetebrødsdagene

2.1 Innledning

Sovjetunionens fall brakte med seg en vestvendt eufori for mange. Tomrommet, som var igjen etter sammenbruddet av en ideologi som i over 60 år hadde gjennomsyret samfunnet, ble fylt med en lettet entusiasme blant Russlands liberale vestvendte. Denne liberalistiske bevegelsen ble til blant historikere, politikere og samfunnsengasjerte som så på Sovjetunionens fall som de vestlige verdiers triumf i den kalde krigen. Denne bevegelsen førte til at Borís Nikolájevitsj Jéltsin i juni 1991, ble valgt til den første demokratisk valgte president av den største republikken i Sovjetunionen. Denne republikken het den russiske sosialistiske føderative sovjetrepublikk (RSFSR)³⁴

Da Jeltsin tok over tømmene var Sovjetunionen i en voldsom økonomisk nød. Gorbatsjovs forsøk på å tilfredsstille arbeidernes krav om høyere lønninger og en drastisk nedgang i oljeprisene hadde ført til inflasjon i stor skala. Fra 1985—1992 var Russlands brutto nasjonalprodukt (BNP) sunket med ca. 60 prosent³⁵. I motsetning virket Vesten som en mektig sivilisasjon der økonomien blomstret og den politiske enigheten var stor.³⁶

Det var den fundamentale troen på overlegenheten til det vestlige system som formet meningene til den oppblomstrende liberale koalisjonen i Russland. For å oppnå den nye vestligvendte, markedsøkonomiske og demokratiske linjen både innenfor innenriks- og utenrikspolitikk, fikk Jeltsin med seg noen nøkkelpersoner i den liberale styringskretsen. Jeltsin var på jakt etter gode, talentfulle folk fra den radikale vingen i Gorbatsjovs leir.³⁷ Jegor Gaidar og Gennadi Eduardovitsj Burbulis var to viktige medlemmer av Jeltsins liberale «dream team». De ble arkitektene bak de økonomiske og politiske reformene som ble gjennomført i Jeltsins periode.

2.1.1 Hvem var Andrėj Vladímirovitsj Kózyrev?

Et annet viktig medlem av den innerste sirkel, var Andrej Kozyrev. Boris Jeltsin valgte en utenriksminister som til tross for sin unge alder, hadde solid erfaring. Jeltsin så nødvendighet

³⁴ Российская Советская Федеративная Социалистическая Республика, forkortet РСФСР/ Rossiyskaya Sovetskaya Federativnaya Sotsialisticheskaya Respublika

³⁵ Tsygankov 2010: 55.

³⁶ Tsygankov 2010: 5-56.

³⁷ Sestanovich 1994 «Andrei the Giant»: 24.

av en «ny» og annerledes diplomatisk skole.³⁸ Deres liberalistiske utenrikspolitiske strategi var strategisk partnerskap og integrasjon med Vesten, og Kozyrevs pro-vestlige standpunkt gjorde at han følgelig ble kalt Gospadin da (Herr. Ja.)

De siste årene under Gorbatsjov hadde den unge karrierediplomaten presset på for en fullstendig demontering av sovjetisk utenrikspolitikk. Han ønsket en politikk som ikke lenger var opptatt av kald krig, men som var opptatt av å gjenvinne andres tillit.³⁹ Kozyrev passet derfor godt inn i Jeltsins planer om å omvende hele systemet.

Kozyrev trodde på dialog, samarbeid og fredelige løsninger. Han ville at Russland skulle opptre i samsvar med folkeretten, men forventet samtidig tilsvarende respekt, fra utlandet, for spilleregler og russiske interesser. Jeltsin mente at Kozyrevs unge alder, selvbeherskelse og kjølige profesjonalitet gjorde at han kunne navigere i det kompliserte farvannet av utenriksdiplomati og forsone de stridende parter uten å miste hodet.⁴⁰ Men hvor kom denne unge diplomaten egentlig fra?

Kozyrev ble født i Brussel i 1951. Han utdannet seg ved Moskvas statlige institutt for internasjonale relasjoner⁴¹, en skole for diplomater, styrt av utenriksministeriet. Før han startet sin utdanning, jobbet han som montør et år på en fabrikk som bygde maskiner i Moskva.⁴² Han ble uteksaminert i 1974, med det som i dag tilsvarer en postdoktorstilling i historie. Han dro siden for å jobbe for Sovjetunionens utenriksdepartement. Hans første jobb var taleskriver og faktafinder i departementet for internasjonal organisasjon, som hadde ansvar for spørsmål vedrørende Forente Nasjoner (FN) og våpenkontroll, samt biologiske og kjemiske krigsføringsspørsmål. I løpet av disse årene gav han ut en rekke bøker om våpensalg. På samme tid hadde han en stilling i FNs faste arbeidsstyrke.⁴³

Kozyrev utmerket seg som en lovende sovjetdiplomat, og ble i 1979 attaché i departementet for internasjonal organisering. Det følgende året ble han tredjeseekretær. Siden kom forfremmelsene regelmessig: andresekretær i 1982; førsteseekretær i -84; ambassaderåd i -86.⁴⁴ Eduard Sjevvardnadse, Gorbatsjovs utenriksminister (1985—1990), omorganiserte hele ministeriet, og Kozyrev ble i 1988 nestsjef for «administrasjonen for internasjonal

³⁸ Jeltsin, Overs. Bielnberg, Gil, Dragnes og Sandbu 1994: 154.

³⁹ Sestanovich 1994 «Andrei the Giant»: 24.

⁴⁰ Jeltsin, Overs. Bielenberg, Gil, Dragnes og Sandbu 1994: 155.

⁴¹ En svært prestisjetung institusjon, der de ytterst få fikk muligheten til å studere.

⁴² *Gale Encyclopedia of Political Biography* s.v. "Andrei Vladimirovich Kozyrev" 19.03.2014

⁴³ *Gale Encyclopedia of Political Biography* s.v. "Andrei Vladimirovich Kozyrev" 19.03.2014

⁴⁴ *Gale Encyclopedia of Political Biography* s.v. "Andrei Vladimirovich Kozyrev" 19.03.2014

organisering» som i prinsippet var det samme stedet som han hadde jobbet før, men nå med nytt navn.⁴⁵ Kozyrevs nære relasjon med Sjevardnadse førte til at karrieren tok av.⁴⁶ Det påfølgende året tok han over jobben til sjefen som var 20 år eldre.⁴⁷ Han jobbet i to år som leder for administrasjonen for internasjonal organisasjon, før han i oktober 1990 fikk tilbud om å jobbe som sjefsrådgiver⁴⁸ på utenrikspolitikk for Boris Jeltsin. Jeltsin hadde like før blitt valgt som leder for RSFSRs parlament. Tilbudet var ikke åpenlyst fordelaktig på den tiden.⁴⁹ På den tiden var Russland fortsatt en del av Sovjetunionen, og ble en uavhengig stat først et år seinere, i desember 1991. Kozyrev hadde allerede en solid karriere med mulighet for forfremmelser, og i Sovjetunionen var ikke utenriksministerposten en stilling som innbar stor politisk makt og innflytelse. Utenriksministerposten ble ofte sett på som symbolsk og mer som en hederstilling med lite reell politisk makt.

Dagfinn Stenseth, Norges ambassadør i Moskva (1990-94), forteller om ryktene om at utenriksministerposten hadde blitt tilbudt tyngre kandidater, som hadde takket nei til det som ble sett på som en “ *seremoniell post helt i skyggen av det sovjetiske utenriksministeriet*”.⁵⁰ Andrej Kozyrev takket allikevel ja til stillingen, og året etter ble han, som 39-åring, den yngste utenriksminister som, fram til i dag, har hatt denne posisjonen i Russland.

Personen Kozyrev fremstår ofte med et snev av karikatur i kildene. Hans nesten underdrevne personlighet skapte en stor motsetning til «det russiske» både for russiske og utenlandske kollegaer. Kozyrev var:

[...] studiedly un-Soviet. He wore a crew cut and tended toward tweed sport coats, thus avoiding both the baggy suits of the old-school Soviet diplomats and the sleek, blow-dried look of the young hot shots. Kozyrev’s soft –spokenness would have seemed like diffidence if it were not so unmistakably a deliberate contrast to the bombast and dogmatism then practiced by his government. Even when toeing the party line, he would find ways of signaling— with a knowing smile, a roll of his eyes, a gentle wisecrack— a hint of irony about the absurdities in which he was required to traffic. Kozyrev was a full

⁴⁵ Gale Encyclopedia of Political Biography s.v. “Andrei Vladimirovich Kozyrev” 19.03.2014

⁴⁶ Зенькович Н. «Козырев Андрей Владимирович» 15.03.2015

⁴⁷ Gale Encyclopedia of Political Biography s.v. “Andrei Vladimirovich Kozyrev” 19.03.2014

⁴⁸ Siden Sovejtunione opererte på grunnlag av at hver stat skulle ha sitt eget utenriksministerium, betydde dette at Kozyrev egentlig ble tilbudt jobben som utenriksminister for RSFSR.

⁴⁹ Gale Encyclopedia of Political Biography s.v. “Andrei Vladimirovich Kozyrev” 19.03.2014

⁵⁰ Stenseth 2001: 254.

generation younger than Arbatov and Primakov⁵¹], encumbered with neither the old guard's mistrust of the West nor its psychic investment in the Soviet system.⁵²

I Boris Jeltsins bok, *Kampen om Russland*, skriver han at Andrej Kozyrev var en omstridt person fra første stund.⁵³ Presidenten bekymret seg over presset fra de konservative, som mente Kozyrev var for «pro-vestlig», eller enda verre, at han var for «pro-amerikansk». Jeltsin holdt Kozyrev under nøye oppsyn, men var fornøyd med valget sitt.⁵⁴

2.2 Sovjetunionens fall og vesteufori

12. juni 1990 ble Jeltsin valgt som leder for det russiske parlamentet. En turbulent tid var i vente for Russland. Lederen for den største republikken i en falleferdig union ble mektigere. Samtidig opplevde Gorbatsjov, som president av Sovjetunionen, et tap av tillit da flere og flere land ønsket ut av unionen og økonomien ble dårligere. Så skjedde det som virkelig skulle konsolidere Jeltsins og den liberale, vestvendte koalisjonens politiske makt.

2.2.1 Augustkuppet

19. august- Kommunistene forsøker å kuppe makten fra Gorbatsjov.

Den kommunistiske kjernen i Gorbatsjovs parti forsøkte å kuppe makten fra Gorbatsjov. Kuppet varte i tre dager, men kommunistene oppnådde ikke sitt mål om å ta over makten. De ytterliggående kommunistene etablerte en statlig krisekomite (GKTsjP)⁵⁵ som skulle ta over makten, fordi Gorbatsjov angivelig lå syk, og ikke hadde mulighet til å utføre sine oppgaver som president av Sovjetunionen. I virkeligheten var Gorbatsjov isolert på sin datsja (feriehus) på Krim, hvor kommunikasjonen med omverdenen angivelig var avkuttet. Ekspert på Sovjetisk og russisk politikk, John B. Dunlop, hevder i sin bok *Rise of Russia and the Fall of the Soviet Empire* at Krisekomiteen, som besto av en sovjetelite⁵⁶, følte seg truet av den nye

⁵¹ Georg Arbatov var rådgiver til statsdumaen og medlem av det russiske utenrikministeriets utenrikspolitiske råd mellom 1991 og 1996. Jevgeni Primakov var utenriksminister etter Kozyrev.

⁵² Talbott 2002: 22.

⁵³ Jeltsin, Overs. Bielenberg, Gil, Dragnes og Sandbu 1994:154.

⁵⁴ Gale Encyclopedia of Political Biography s.v. "Andrei Vladimirovich Kozyrev" 19.03.2014

⁵⁵ Statskomiteen for Nødsituasjoner, Государственный Комитет по Чрезвычайному Положению (ГКЧП) Gosudarstvennij Komitet po Tsjrezvytsjajnomu Polozjeniju (GKTsjP).

⁵⁶ Gennadij Janajev-Visepresident for Sovjetunionen.

Valentin Pavlov-Sovjetunionens statsminister.

Vladimir Krjutsjov- Leder for KGB.

Dmitrij Jazov- Forsvarsminister i Sovjetunionen.

Boris Pugo- Innenriksminister i Sovjetunionen.

Oleg Baklanov- vararepresentant i forsvarskomiteen.

Vasilij Starodubtsev- medlem i det sovjetiske parlamentet.

unionsavtalen som Gorbatsjov hadde planer om å signere. «Åttergjengen», som disse ytterliggående kommunistene ble kalt i Russland, bestod av ministre, formenn, og andre innflytelsesrike menn. Disse prøvde offisielt å ta makten kl 04:00 19. august 1991. Selv om kuppmakeres seriøsitet ble satt spørsmålsteget ved, mestret de å få en mengde viktige innflytelsesrike personer med på sin side. Blant disse var visepresidenten, statsministeren, formannen for Samveldet av sovjetiske sosialistiske republikkers (SSSR)⁵⁷ øverste sovjet, og tre av de viktigste ministeriene; etterretningstjenesten og sikkerhetspolitiet i Sovjetunionene som ble kalt KGB⁵⁸, utenriksministeriet (MID)⁵⁹ og forsvarsministeriet.⁶⁰

Militæret rullet ut i Moskvas gater på den 19. august med pansrede personellkjøretøyer, stridsvogner og annet militære kjøretøy, og flere ble pågrepet. Kuppmakerne ønsket å stoppe all potensiell motstand til kuppet, ved å arrestere en rekke innflytelsesrike personer som KGB hadde skrevet ned på en liste med 70 navn.

Jeltsin var i sin datsja i Arkangelskoe da han fikk nyheten. Han kontaktet og samlet alle sine viktigste allierte, der i blant annet statsminister Ivan Silajev og parlamentsformann Ruslan Khasbulatov⁶¹. På et tidspunkt satt alle de viktigste nøkkelpersonene, som kunne stoppe kuppet, samlet i ett og samme hus, mens hele landsbyen var omringet av spesialstyrker som hadde ordre om å arrestere Jeltsin. En av de riktig store mysteriene under kuppet var at dette ikke skjedde. Det hersker usikkerhet blant historikere om hvorfor Jeltsin og hans allierte politikere ikke ble arrestert den dagen.⁶²

Den russiske føderasjons president og hans politikerstab bestemte seg for å reise til Moskva og forsegle seg inne i Det hvite hus, hvor de skulle drive motstandskampen. På ettermiddagen samme dag holdt kuppmakerne en pressekonferanse der de erklærte unntakstilstand for folket. De ytterliggående kommunistenes leder og Gorbatsjovs visepresident, Gennadij Janajev, ble utnevnt til president under påskudd av at Gorbatsjov ikke kunne utføre embetet, grunnet sykdom.

Aleksandr Tizjakov, president for statsvirksomheter, industriell konstruksjon, transport og kommunikasjon.

⁵⁷ Unionen [eller Samveldet] av sosialistiske rådsrepublikker (USSR) eller (SSSR), Союз Советских Социалистических Республик (СССР), Soyuz Sovetskikh Sotsialisticheskikh Respublik (SSSR).

⁵⁸ Statskomiteen for sikkerhet; Комитет государственной безопасности (КГБ), Komitet Gosudarstvennoj Bezopasnosti (KGB).

⁵⁹ Utenriksministeriet; Министерство внутренних дел (МВД), Ministerstvo Vnutrennikh Del, (MVD).

⁶⁰ Dunlop 1995: 187.

⁶¹ Jeltsin, Overs. Bielenberg, Gil, Dragnes og Sandbu 1994: 62.

⁶² Dunlop 1995: 186-256.

Kuppmakernes taktikk var å erklære unntakstilstand fordi Gorbatsjov var syk. Det var en taktikk mange fant lite troverdig. Da journalistene spurte kommunistenes frontansikt, visepresident Janajev, rett ut om dette var et kuppforsøk, skalv han på hendene og fikk røde flekker i ansiktet. Det forekom ikke noe ordentlig svar, annet enn at Gorbatsjov var ved dårlig helse.⁶³ Ifølge Jeltsin var pressekonferansen en fiasko, der kuppmakerne fremsto som uten leder, viljestyrke og besluttsomhet. Han erindrer hendelsen med avsky: «Fjernsynets lyskastere viste deres motbydelige ynkelige og nesten utviskede ansikter»⁶⁴.

Jeltsin og hans politikere lagdet pamfletter, der de kunngjorde at et antikonstitusjonelt kupp hadde funnet sted.⁶⁵

20. august

Morgenen etter, den 20. august ble det erklært portforbud. Ettermiddagen samme dag ble det bestemt av kuppmakerne å angripe Det hvite hus.

21. august

Angrepet på Det hvite hus ble iverksatt, men vanlige folk, blant annet unge, arbeidere, kvinner, journalister og mange fler hadde kommet for å beskytte RSFSR og dets styre. De satte opp blokader med busser og biler og var væpnet med Molotov cocktail og viljestyrke. Menn og kvinner som ikke ønsket å ha den tyranniske kommunismen tilbake, forsøkte å stanse tankvognene med sine kroppene. 3 sivile døde i oppstyret.

Planen til Jeltsin og Kozyrev var først å splitte det sovjetiske militæret, så søke støtte blant viktige og innflytelsesrike ledere som president Bush og patriarken for den russiskortodokse kirken, Aleksei 2. Under angrepet på det hvite hus gikk Jeltsin ut og opp på en tanks der han holdt en brennende tale for folket. Militæret stoppet angrepet på Det hvite hus før det var begynt og Jeltsin lyktes i å få militæret over på sin side. Etter hvert kom også Aleksei 2. over på deres side. I tillegg arbeidet Kozyrev med utenlandsk presse og utenlandske ambassadører, for å få dem på deres side. Kozyrev skriver om begivenhetene rundt arbeidet med vestmaktene “*The Western embassies in effect began to work for us. Through them, we received and passed on information.*”⁶⁶

⁶³ Jeltsin, Overs. Bielenberg, Gil, Dragnes og Sandbu 1994:88; Marples 2004: 84.

⁶⁴ Jeltsin, Overs. Bielenberg, Gil, Dragnes og Sandbu 1994: 88.

⁶⁵ Jeltsin, Overs. Bielenberg, Gil, Dragnes og Sandbu 1994: 73.

⁶⁶ “*Demokraticheskaya Rossiya*”, nos. 22– 23, 23 Aug.–4 Sept. 1991. Sitert i Dunlop 1995: 216.

I tillegg hadde de en reserveplan på plass; om kuppmakerne skulle seire, skulle Kozyrev fly videre fra Paris og opprette en eksilregjering i New York.

Also on the twentieth, in an act of impressive bravery, Kozyrev drove out to Sheremet'evo Airport and purchased a ticket on the first flight out to the West— to Paris. “I went through [passport control],” he has recalled, “together with the other passengers and tried to lose myself in the crowd. . . . Probably the border guards did not have my name in their computers. My appearance in Paris produced a stunning effect upon the French⁶⁷ .

22. august

Den siste, mest risikable planen var at Rutskoj og Siljaev skulle fly til Krim den 22. august, og redde Gorbatsjov fra kuppmakerne. Med på flyturen var en rekke viktige, russiske politikere, journalister og tungt bevæpnede militæroffiserer. Operasjonen var en suksess. De klarte også å lure KGB-formann Vladimir Krjutsjkov med til Moskva, hvorpå han ble arrestert. Dunlop hevder at arrestasjonen av Krjutsjkov markerte slutten på kuppet.⁶⁸

I ettertid blir kuppmakernes fiasko forklart med blant annet deres manglende støtte i befolkningen, at de ikke brukte vold til å støtte opp under kravene sine, og at de ikke arresterte Jeltsin, og dessuten også for at militæret gikk over på Jeltsins side av kampen. Kolstø skriver at militæret aldri åpnet ild mot Jeltsin og Det hvite hus, kanskje kan det ha vært at de ikke ville følge ordre, eller at ordrene aldri ble gitt⁶⁹

De tidligste kommentatorene mente at Jeltsins evne til å overbevise folket var hovedgrunnen til at kuppet feilet. Blant andre RSFSR kongressmann, Anatolij Medvedev mente at kuppmakerne ikke hadde forventet en slik opposisjon blant den russiske ledelse eller vanlige folk. Det kan også synes som om Jeltsin var en formidabel motstander. Hans evne til å vinne folket, og hans timing skulle overbevise mange kommentatorer om at han utgjorde en sentral rolle i å forhindre at kuppet lyktes.⁷⁰ Historieprofessor, David R. Marples, er enig i dette og skriver i sin bok *The Collapse of the Soviet Union 1985-1991* at hovedfeilen til kuppmakerne var ikke å arrestere Jeltsin.⁷¹

Ifølge Jeltsin selv, var det klart allerede fra første dag at kuppmakerne ikke hadde særlig støtte i befolkningen i sentrale strøk. Det er en bred enighet blant historikerne på feltet at

⁶⁷ “*Demokraticeskaya Rossiya*”, nos. 22– 23 1991. Sitert i Dunlop 1995: 144

⁶⁸ Dunlop 1995: 186-256.

⁶⁹ Kolstø 2008: 83.

⁷⁰ Dunlop 1995: 213.

⁷¹ Marples 2004: 84.

støtten for kommunistene var sterkere i periferien. Jeltsin skriver i sine memoarer at i tillegg til å framstå som dårlig organisert og lite troverdig, hadde kommunistene under kuppet, ikke forutsett de nye kreftene som hadde kommet i sving i befolkningen under glasnost. Jeltsin erindrer den uvanlige situasjonen:

I løpet av tiden Gorbatsjov hadde sittet med makten, hadde det ved siden av de offisielle makthaverne også trådt frem opinionsledere, ulike politiske krefter, uavhengige autoriteter innenfor kulturlivet, en demokratisk presse osv... Det var ikke mulig å stoppe kjeften på dem uten å ty til den grusomste og blodigste undertrykkelse, massearrestasjoner og strenge straffer ⁷²

Jeltsin hadde forsvart Gorbatsjov og Sovjetunionen, men det var Jeltsin som kom ut av situasjonen som en vinner. Kuppet bidro til at hans sterke og karismatiske kamp mot de ytterliggående kommunistene stilte ham i et godt lys, og som en direkte følge av det feilslåtte kuppet erklærte de nasjonale republikkene seg selvstendige.⁷³ Sovjetunionens oppløsning var et faktum. Den norske ambassadøren i Moskva, Dagfinn Stenseth skriver i sine memoarer ”Aldri tidligere har et verdensrike gått til grunne på en så fredelig måte”.⁷⁴

Det er vanskelig å si nøyaktig hva Kozyrev gjorde i løpet av kuppet. I kildene kommer det frem sporadiske bisetninger om hans arbeid i forsøk på å berolige nabolandene og samle støtte fra de vestlige landene. Hans oppgave var altså å få opinionen i utlandet og Vestlige ledere til å erklære støtte for Jeltsin og Gorbatsjov. I de hele tatt er det vanskelig å finne sikre opplysninger om den aller første tiden hans som utenriksminister. I midlertidig er hans oppgave med reserveplanen, hvis kuppet skulle feile, godt kjent i litteraturen på området. Det som kanskje er mest bemerkelsesverdig ved kuppet, er at det fikk fram Jeltsin som en handlingens mann, en som kjempet for demokrati og frihet. Mange oppfattet disse verdiene som selve essensen i seieren over de kommunistiske kuppemakerne. Og det var nettopp disse verdiene Jeltsin-Kozyrev-styret ønsket å stå for i de første årene etter Sovjetunionens oppløsning. Kuppet gav også en anledning for Kozyrev å vise Russland et Vestlig alternativ, nå som kommunistene, som ble regnet som det østlige alternativ, hadde mistet all troverdighet.

I etterkant av kuppet

⁷² Jeltsin, Overs. Bielenberg, Gil, Dragnes og Sandbu 1994: 84.

⁷³ Dunlop 1995: 186-256.

⁷⁴ Stenseth 2001: 259.

I august 1991 adresserte Kozyrev en massedemonstrasjon i ettertid av det mislykkede kuppforsøket. For første gang ytret han det som tidligere bare hadde vært en ide; et utsagn som skulle bli et slags motto for Kozyrev gjennom hele hans tid som utenriksminister. “The United States and other Western democracies are as natural friends and eventual allies of the democratic Russia as they are foes of a totalitarian U.S.S.R.”⁷⁵

En måned senere slo Kozyrev fortsatt politisk mynt på hendelsene som hadde utspilt seg. Han benyttet anledningen, under et innspill til ukeavisen Moskva Nyheter, til å bekrefte Jeltsin-ledelsens vilje til å vende “tilbake til Europa”. Han beskriver hvordan hendelsene under kuppet var et bevis på hvor vestlige russere hadde blitt. «Forsvaret av Det hvite hus bekreftet for verden at russerne søkte en utgang på krisen uten hjelp av stormaktsmilitarisme, men langs veier der vår mer velhavende naboer på den nordlige halvkule vandrer»⁷⁶.

Kozyrev drister seg til å bruke hendelsene som skjedde under kuppet som endelig bevis på at Europa var den rette veien å gå. Hans ordbruk er ganske sterk, og det kan nok tenkes at ord som den «syke Euro-asiatiske gigant», kan ha vekket harme i mange nasjonalistiske hjerter. På samme tid bruker han dette til å forklare hvor harmløst Russland har blitt. Han legger vekt på Russlands naturlige plass i Vesten, og roser Vesten for deres vennlige oppførsel under kuppet.

Så ovret håpet seg om at den syke euro-asiatiske gigant til sist begynner å omforme seg til deltager i den vestlige sone av oppblomstring, som Russland ikke har mindre grunn til å tilhøre enn Japan og Tyskland... På vår side ble vi overbevist om at Vesten ikke innebærer noen militær trussel mot Russland. Tvert om - da “de andre” prøvde å knuse håpet om russisk gjenfødelse med tanks i Krasnopresnja ved Det hvite hus, da unnlot ikke bare Vesten å utnytte vår svakhet, men strakte sin hånd frem for å hjelpe!⁷⁷.

Til sist ser Kozyrev framover og fremmer bruken av løsninger fra en vestlig institusjon for løse problemene som han ser komme i forbindelse med de gamle sovjetstatene.

Jeg tror at vi må få et tillegg til vår fremtidige unionstraktat hvor republikkene kommer frem til avtaler etter modell fra KSSE⁷⁸]-prosessen og alle de ‘kurver’ som fins der for sikkerhet, økonomi og menneskerettigheter.⁷⁹

⁷⁵ Kozyrev 1994 «The lagging partnership»: 1.

⁷⁶ Andrej Kozyrev skrev 29. september 1991 i ukeavisen Moskva Nyheter som er sitert i, og oversatt av Steinfeldt 1991: 258.

⁷⁷ Steinfeldt 1991: 258.

⁷⁸ Konferanse for Sikkerhet og Samarbeid i Europa (KSSE) Conference on Security and Co-operation in Europe (CSCE)

I dette innlegget, som var noe av det tidligste, offentlige fra Kozyrev, kan vi se hva slags linjer de liberale vestvendte ønsket å legge for utenrikspolitikken framover.

2.2.2 Etableringen av SUS

Etter det mislykkede kuppforsøket var det store endringer i gjære. Gorbatsjov begynte å miste politisk fotfeste, og Jeltsin fant sitt. Russland, Hviterussland og Ukraina opphevet Sovjetunionen og dannet samveldet av uavhengige stater (SUS)⁸⁰.

En vakker vinterdag den 8. desember 1991 møttes Russlands president Boris Jeltsin, Ukrainas president Leonid Kravtsjuk og Hviterusslands president Stanislav Sjuskevitsj i residensen til formannen i Det øverste sovjetet i Hviterussland, i Belovesj-skogen.⁸¹ Sjuskevitsj og Kravtsjuk var spente og opprømte i det de gikk igjennom avtaleteksten som gjorde Ukraina og Hviterussland likestilt med Russland.⁸² Kozyrev jobbet med Burbulis, Sjakhar, Gajdar og Iljusjin med dokumentene. Den norske ambassadøren Stenseth forteller om hvordan spenningen lå tykk blant diplomatene i Moskva. Kozyrev kom for å orientere ambassadørene om utfallet av Minsk-møtet. Stenseth mimrer i sin bok om det underlige utenriksministeren, som var så utypisk. Selv i de mest spennende og anspente situasjoner forholdt han seg så avmålt. «[...]Kozyrev var like fåmælt og dagligdags som om det dreide seg om et møte i den lokale sangforeningen».⁸³

Jeltsin hadde utmanøvrert Gorbatsjov, som nå satt som president for en union uten medlemsland, og var nå det nye Russlands første president. Sammen hadde Jeltsin og Kozyrev en enorm oppgave foran seg. De måtte snu en hel politisk og ideologisk linje som hadde vært en del av folket i over 60 år under Sovjetunionen. De hadde kommet seirende ut av de enorme omveltningene som overgangen fra Sovjetunionen til det nye Russland var. Deres visjon om å åpne Russland mot vesten sto i sterk kontrast til Sovjetunionens lukkede samfunn, der vesten ble sett på som en aggressor og en fiende i politiske saker.

Jeltsin og Kozyrevs mål var å gjennomføre reformer som på kort tid, ett år eller to, skulle forandre Russland fra å være et land, som ikke sto i opposisjon til Vesten, til et land som skulle være en del av den. Målet presenteres som «strategisk felleskap med Vesten» eller

⁷⁹ Steinfeldt 1991: 258.

⁸⁰ Samveldet av uavhengige stater (SUS), Содружество Независимых Государств (СНГ) – Sodruzhestvo Nezavisimyx Gosudarstv (SNG). Commonwealth of Independent States (C.I.S)

⁸¹ Jeltsin: 89.

⁸² Jeltsin: 89.

⁸³ Stenseth 2001: 255.

«naturlig felleskap med Vesten». For Kozyrev og den liberalistiske skole, var dette et mål som igjen ville føre til økt velferd for det russiske folk⁸⁴

For å nå dette målet, var planen å benytte tre forskjellige midler. For det første, måtte det raskt innføres et fritt marked ofte kalt «sjokkterapi», privatisering og demokratiske institusjoner. Kozyrev så at det lå store hindringer i å gjennomføre demokratiske reformer i et system der majoriteten av de gamle «aparattjikene» «[...] espouse old administrative ways, remaining hostage to a system that puts a premium on unconditional loyalty while discouraging initiative in innovation, even on routine matters»⁸⁵. Kozyrev peker også på vanskeligheten for forretningsfolkene i Russland å tilpasse seg formen i markedsøkonomi, men hevder at Russlands regjering vil lage en gjennomtenkt politikk «[...] aimed at pulling out the roots of the fallen tree of totalitarian rule»⁸⁶.

For det andre mente Kozyrev at Russland måtte bli en aktiv deltager i verdenssamfunnets styrings- og innflytelsesorganer, altså de internasjonale institusjonene. Kozyrevs tro på institusjoner som verktøy, for å oppnå økonomisk deltagelse og unngå sikkerhetspolitiske trusler, var stor. For å kunne bli en del av det vestlige samfunnet måtte Russland bli medlem av viktige, internasjonale institusjoner. Den nordatlantiske traktats organisasjon (Nato), Det internasjonale pengefondet (IMF), Europeiske union (EU), G-7 og andre.⁸⁷ Gjennom deltagelse i vestlige institusjoner skulle Russland oppnå likeverd med Vestlige land, og trengte ikke lenger å forfølge tanken om «storhet» i det som Tsygankov kaller en «postkonfrontasjonsverden»⁸⁸.

For det tredje var det helt nødvendig med finansiell bistand og investeringer fra vestlige land og institusjoner. Kozyrev brukte mye tid og krefter på å overbevise vestlige makter om at Vesten måtte bidra finansielt for å hjelpe Russland ut av de finansielle vanskene. De liberalistiske vestvendte argumenterte med at det ville være i alles interesse om Russland hadde blitt en del av Vesten, og Vesten måtte hjelpe til for å oppnå dette. Kozyrev skriver i artikkelen *Russia: A Chance for Survival* at ved å inngå partnerskap og likhet, vil alle land

⁸⁴ Kozyrev 1992 "A Chance for Survival":1-16.

⁸⁵ Kozyrev 1992 "A Chance for Survival": 6.

⁸⁶ Kozyrev 1992 "A Chance for Survival": 6.

⁸⁷ Tsygankov 2013: 61.

⁸⁸ Tsygankov 2013: 61.

kunne slutte å bruke milliarder på forsvar, og heller bruke sine ressurser for å løse sine egne problemer.⁸⁹

2.3 Den gryende opposisjonen

Politikerne

Den post-Sovjetiske utenrikspolitikken under Kozyrevs tid som utenriksminister, blir ofte kalt hvetebrødsdagene, eller «The honeymoon-period» /«The romantic period», av eksperter på russisk utenrikspolitikk. Årsaken til navnet på perioden som Kozyrev satt som utenriksminister kom fra de frydefulle forventningene som oppsto, både i vest og i øst, i kjølvannet av Sovjetunionens fall. Man trodde nå at med et kapitalistisk styresystem ville all krig være over, og tette bånd av samarbeid skulle dannes på tvers av en grense som tidligere hadde vært uoverskridelig. Men til tross for det tiltalende navnet, var perioden stormfull og tung for alle, også for Kozyrev, som etter hvert skulle merke at ikke alle delte han entusiasme for Vesten

Kozyrev kjempet mot et enormt press fra utenlandsk og innenlandsk front. I Russland dannet det seg en økende opposisjon utover 90-tallet. De forskjellige politiske fraksjonene slo politisk mynt på de vestvendtes feilslåtte, radikale økonomiske reformer, og problemene som oppsto i de tidligere sovjetstatene.⁹⁰ Mannen i gata var heller ikke videre imponert over tingenes tilstand, og vesteuforien hadde fått en tydelig demper. Allerede i sitt andre år som Russlands utenriksminister begynte Kozyrev å ane motstanden som var på vei. Han nærmest beordret folket å forstå nødvendighetene av reform i *A Chance of Survival fra 1992*:

Russia's democratic government is based on mass popular support. However many of those who voted for the present leaders regarded them as individuals capable of rapidly ensuring "social justice" and of transforming into everyday life old myths about the possibility of egalitarian, universal well-being. Our people have to understand that we can no longer live without measures carried out by the government to introduce a free market economy, privatization and liberalization of the entire economy. They must understand the fairness of the diagnosis pronounced by the government regarding the crippled economic organism it inherited. They must understand the political courage of the Russian leadership that decided to carry through extremely unpopular, but realistic, measures to save the country.⁹¹

⁸⁹ Kozyrev 1992.

⁹⁰ Tsygankov 2009: 190.

⁹¹ Kozyrev 1992 «A Chance for Survival»: 8.

De forskjellige politiske fraksjonene som var i opposisjon til de liberalistiske vestvendte var sterkt splittet i sitt syn på hvordan Russland skulle forholde seg til Vesten og til de gamle sovjetstatene. Tsygankov deler de opp i «pro-vestlig», som besto av fraksjoner med ulike meninger om innføringen av demokrati og vestlig kultur, men var stort sett enig om åpenhet og samarbeid med Vesten i forskjellig grad. Og «mot» vesten, som var kommunistiske og svært nasjonalistiske. De ønsket Sovjetunionen tilbake og var i mindre grad interessert å involvere seg med Vesten.

De pro-vestlige: Hovedopposisjonen som steg frem utover 90-tallet var en fornyet form av den nasjonalistiske retningen som hadde sine røtter i Sovjetunionen. De som forfektet denne retningen var ikke et parti, men heller personer i viktige stillinger som parlamentarikeren Vladimir Lukin, og statlige byrå som sikkerhetstjenesten FSB (tidligere KGB), som Jevgeni Primakov ledet. Tilhengerne av denne retningen så fordelene av samarbeid med Vesten, men ønsket et mer nøkternt samarbeid. De pragmatiske nasjonalistene ønsket en sterkere russisk stat, og ville gjenopprette Russlands status som en verdensmakt. De ønsket også at Russland skulle fungere som en forenende, styrende kraft for de gamle sovjetstatene. Disse kritiserte Kozyrev for hans politikk i forhold til de tidligere sovjetstatene. De kritiserte isoleringen av statene og mangel på beskyttelse og assistanse av de etnisk russiske minoriteter som levde i dem. De rettet også sterk kritikk mot Natos ekspansjon, og fikk Kozyrev til å virke som en landsforræder, ved å påstå at han var tilhenger av Natos ekspansjon i øst. Av de forskjellige politiske fraksjonene som ble sterkere under denne turbulente tiden, var det spesielt de statsvennlige som fikk solide velgermasser i ryggen. Etter hvert ble FSB-direktør-Jevgeni Primakov den mest prominente personen innenfor denne retningen. Han tok over som utenriksminister etter Kozyrev og ble senere statsminister. Han ble kjent for å være tøff, men pragmatisk i sin kamp for Russlands rettigheter. Han tok blant annet en markant posisjon mot Nato-ekspansjon i øst.

Anti-vestlige: Det er disse jeg kaller fundamentalistiske nasjonalister, og som består av kommunister og ultra-nasjonalister. Kommunistene og deres parti, den russiske føderasjons kommunistparti (KPRF)⁹² hadde Gennadi Zjuganov som leder. Partiet ble forbudt etter det feilslåtte kuppet i 1991, men ble tillatt igjen ett år senere. Kommunistene var opptatt av og opprette den gamle Sovjetunionen. Eurasistene var i motsetning til kommunistene mer opptatt

⁹² Den russiske føderasjons kommunistparti, Коммунистическая Партия Российской Федерации (КПРФ), Kommunistitsjeskaja partija Rossiskoj Federatsii (KPRF).

av å utvide Russlandslandområder og opprette en geopolitisk blokk med allierte land for å motvirke amerikansk innflytelse, og lå ytterst på den politiske skalaen. Lederen for denne retningen på 90-tallet var Vladimir Zjirinovskij gikk i bresjen for denne retningen da han startet det «grotesquely misnamed»⁹³ Russlands liberaldemokratiske parti (LDPR)⁹⁴ i 1990.⁹⁵ De ytterliggående kommunistene var ekstremt nasjonalistiske og ble kalt for «de rødbrune» av Kozyrev. Den unge utenriksministeren var ikke videre imponert over sin politiske motstander som høstet så mange stemmer i valget i -93, og gjorde til stadighet narr av Zjirinovskij. Ifølge den amerikanske akademikeren Stephen Sestanovitsj, var det ingen som var mer hånlig mot Zjirinovskij i enn Kozyrev, som oppfattet LDPRs leder som et medisinsk problem, heller enn et politisk ett, og oppfordret verden til å finne kur.⁹⁶ Kanskje var ikke Kozyrev så langt fra sannheten. Zjirinovskij er kjent for å komme med utsagn som har blitt sett på som svært kontroversielle. Han truet blant annet en gravid journalist med å bli voldtatt på en pressekonferanse i 2014.⁹⁷

Tzygankov hevder at denne retningen fikk liten støtte i befolkningen. Deres ideer var, for de fleste, for ekstreme, og for farlige å implementere. I tillegg mente regjeringen at politikken deres var for konfrontasjonsrettet, og til sist deltok vestlige staters politiske aktører aktivt i Moskva, for å forhindre de aggressive nasjonalistenes påvirkning. Til tross for dette, hadde de en signifikant påvirkning.⁹⁸

Mankoff skriver om en tredje gruppe med « A number of influential economic players in the military industrial complex and other and other large state-owned industries[...]»⁹⁹ Disse følte seg truet av Kozyrevs forsøk på åpne den russiske økonomien opp for konkurranse utenifra. Det interessante er at Tsygankov plasserer denne gruppen innenfor kategorien «The Statists» som han hevder har ideologiske motiver. Det er flere ting som tyder på at denne gruppen var drevet av ønske om makt og penger heller den ideologi, og at den ideologien som ble ført var en pragmatisk beslutning for å vinne mest mulig støtte.

Folk flest

⁹³ Talbott 2002: 105.

⁹⁴ Russlands liberaldemokratiske parti. Либерально-Демократическая Партия России- Liberalno-Demokratitsjeskaja Partija Rossii (LDPR).

⁹⁵ Tsygankov 2013: 64-5.

⁹⁶ Sestanovich 1994 «Andrei the Giant»: 25.

⁹⁷ norway24: "Zhirinovskij threatens to rape pregnant journalist" Youtube.

⁹⁸ Tsygankov 2009: 190.

⁹⁹ Mankoff 2012: 37.

På slutten av 1993 var 2/3 av russerne overbevist om at de vestlige landenes økonomiske råd var et bevisst forsøk på å svekke Russland.¹⁰⁰ Det kan ha vært flere årsaker til den reduserte støtten i folkeopinionen. I følge Tsygankov kan den forstås ut fra folkets misnøye med hvordan privatiseringen ble gjennomført. Svært mange av de med nære bånd til staten kunne berike seg på disse. Tidligere statseide selskaper ble overtatt for en slikk og ingenting, og de med kontakter, sluhet og tilgang på penger steg frem som Russlands nyrike, også kjent som Oligarker. Inflasjonen på begynnelsen av Jeltsins periode var så høy som over 2 000 %.¹⁰¹ På tross av at inflasjonen gikk nedover, tapte mange familier alle sparepengene sine. Utover 90-tallet ble det klart at de vestlige investeringene i Russland uteble. Ikke bare var det et fåtall veldig rike, men resten av befolkningen led stor nød. Russland hadde også opparbeidet seg en stor gjeld i utlandet. Den økende avhengigheten av vestlige land gikk hånd i hånd med synkende innflytelse. Natos ekspansjon i øst var også en faktor som mange mislikte. Det hele førte til at store deler av befolkningen mistet troen på at de vestlige landene ville behandle Russland som en likeverdig partner. Tsygankov legger stor vekt på dette som årsaken til den manglende støtten regjeringen hadde fra befolkningen.¹⁰²

Resultater i politikken

Jeltsinregjeringen hentet seg inn etter det ene slaget etter det andre i Moskva. På slutten av november 1992 besluttet Russlands høyesterett for å heve forbudet som Jeltsin hadde lagt på kommunistpartiet etter Augustkuppet. Da Jeltsins motstandere forsto at pendelen svingte i deres retning, presset de fram en avskjedigelse av Jegor Gaidar som hadde sittet som statsminister siden juni 1992 i bytte mot at Jeltsin fikk et ekstra år på seg for å innføre de økonomiske reformene. Motstanderne fikk og rett til å legge ned veto over Jeltsins nominerte for de fire «maktministeriumene» – forsvar, sikkerhet, innenriks og utenriks. Jeltsin forsøkte å inngå et kompromiss som skulle la ham beholde Gaidar, men lyktes ikke. Jeltsin følte seg sveket og holdt en glødende og utfordrende tale for parlamentet 10. desember 1992, for så å forsøke å få med sine tilhengere til å iscenesette en demonstrativ mars ut av rommet med han. De fleste ble sittende på sine plasser når han trampet ut av rommet. Hans selvsikkerhet var blitt rystet, og Jeltsin konkludert med at han ikke hadde noe valg annet enn å fremme Viktor

¹⁰⁰ Donalson, Robert H. and Noguee, Joseph L. 2002 The foreign policy of Russia: Changing systems, Enduring interests:198: sitert i Tsygankov 2010: 75.

¹⁰¹ Moss 2005: 539.

¹⁰² Tsygankov 2013: 77.

Tjernomyrdin, viseminister for energisektoren, til statsministerembetet, og sparke Gaidar.¹⁰³ Gaidar forble imidlertid med i dreamteamet som rådgiver og ble etter hvert visestatsminister 1992 og дума-medlem til 1994.

Som en tidligere leder av det statlige energiselskapet, Gazprom, var Tsjernomyrdin en arketypisk «gammel-kommunist». Han var en mektig mann i den sovjetiske industrien, som hadde profitert på overgangen til det nye økonomiske systemet. Gaidar og de andre unge reformistene uttrykte misnøye med utnevningen av Tsjernomyrdin, både fordi det symboliserte et kompromiss med, hvis ikke overgivelse til, den konservative opposisjonen, og fordi de fryktet at Tsjernomyrdins økonomiske instinkt var tilbakestående. Derfor fryktet de at også hans politiske instinkter var det samme.¹⁰⁴ Partiet til Tsjernomyrdin het «Vårt hjem er Russland» På russisk er det Nasj dom Russija, men partiet ble spøkefullt kalt for Nasj dom-Gazprom. Ordspillet på rim hinter om hvilke gruppers interesser partiet egentlig tjente.¹⁰⁵ Kozyrevs avgang kreves stadig vekk av forskjellige politiske krefter gjennom 1992 og -93 USAs president George H.W. Bush var en av flere vestlige politikere som uttrykte et ønske overfor Jeltsin om han kunne forbli på posten som utenriksminister.¹⁰⁶

2.3.1 KSSE-Møtet 1992

Den stadig sterkere nasjonalistiske opposisjonen skremte Kozyrev. Han fryktet konsekvensene av hva som kunne skje hvis ikke Vesten begynte å behandle Russland som en likeverdig, spesielt i situasjoner som angikk tidligere sovjetstater. Dette ble åpenbart også utenfor Russlands grenser, da utenriksministeren bestemte seg for å gi verden en forsmak på det stygge scenarioet han så utfolde seg på hjemmebane. 14. desember 1992 var han i Stockholm på Konferansen for sikkerhet og samarbeid i Europa (KSSE), med utenriksministere og andre dignitærer fra femtito land. Under dette møtet i skremte Kozyrev forsamlingen av utenriksministerkollegaer med en tale der han truet med kaldkrigspolitikk og en samlet front mot vesten:

He denounced Western military and strategic interference in the Baltic states, told the conference to keep its nose out of the territory of all former Soviet republics, and demanded an end to United Nations

¹⁰³ Kolstø 2008: 87-88.

¹⁰⁴ Tallbott 2002: 40.

¹⁰⁵ Hønneland og Jørgensen 2006: 74.

¹⁰⁶ Зенькович Н. 2004.

sanctions against Serbia, and said the leadership there could count on full military support from "Great Russia."¹⁰⁷

When it came time for Kozyrev to address the conference, he delivered a speech that sounded like a declaration of a new cold war. Instead of pursuing "freedom and democracy", he said, Russia would now give priority to defending its interests against the West. He called on the former Soviet Republics, whose foreign ministers were arrayed in front of him listening agape, to band together under the leadership of a Russia that was fully "capable of looking after itself and its friends." For half an hour, there was near pandemonium. Some reporters dashed to the phones, while others held off filing the story because they found the speech so provocative that they thought the speaker was an imposter.¹⁰⁸

40 minutter senere gikk han på talerstolen igjen og erklærte den første talen for en spøk. Men kanskje mer korrekt uttrykt, var dette en advarsel om hva som ville komme hvis Europa og Vesten ikke tok på alvor den nasjonalistiske, antivestlige politiske strømmingen som herjet det nye Russland.¹⁰⁹ Stenseth var sjokkert over utbruddet, og beskrev sitt førsteinntrykk av dette stuntet på talerstolen, som uprofesjonelt og ukarakteristisk av Kozyrev. Den norske ambassadøren var overbevist om at "følelsene hadde løpt av med han".¹¹⁰ Han skulle senere endre mening om dette.

Kozyrevs stunt med å vekke til live gamle følelser fra den kalde krigen bør sees i sammenheng av de innrømmelsene som ble tvunget fram av opposisjonen hjemme i Moskva. Den unge utenriksministeren hadde lyktes med å vekke opinionen både i hjemlandet og utenfor. Hans utbrudd var ikke en spøk, men snarere et uttrykk for en dypt følt bekymring angående hva som ville skje hvis kommunistene kom til makten. Stuntet ble ikke godt mottatt hjemme i Russland. Stenseth beskriver en opposisjon som gikk et stormløp mot Kozyrev, og en President som ytret sin misbilligelse. Mange i Moskva var overbevist om at dette var slutten for Kozyrev som utenriksminister.¹¹¹ Det skjedde ikke. Kan Jeltsin ha fryktet å la Kozyrev gå i etterkant av KSSE-møtet, fordi det ville forutbestemme hele hans politiske linje framover?

Senere skulle Stenseth se på opptrinnet som en modig gjerning gjort av noen som endelig hadde våget å fortelle sannheten om tilstanden i det politiske Russland. Kozyrev hadde fortalt den norske ambassadøren om hvordan mottagelsen i etterkant av eksperimentet hadde vært.

¹⁰⁷ Craig 1992 "Russian Carries On Like the Bad Old Days, Then Says It Was All a Ruse".

¹⁰⁸ Talbott 2002: 41.

¹⁰⁹ Talbott 2002: 41.

¹¹⁰ Stenseth 2001:261.

¹¹¹ Stenseth 2001:261.

For ham var det etter Stockholm blitt mye ris, men verst hadde tausheten fra dem han hadde regnet som sine venner vært [...] Episoden hadde vært en traumatisk erfaring som kastet skygger over hans siste år som utenriksminister¹¹².

Informasjonen rundt KSSE-talen har jeg kommet fram til gjennom biografier av personer som var tilstede under talen (Talbot og Stenseth) samt journalisten fra New York Times (Craig R. Whitney) og sekundærlitteratur skrevet av spesialister på russisk utenrikspolitikk (Allen C. Lynch og Tsygankov), som har sett utdrag og sitater fra møtet. Talen i seg selv har vist seg vanskelig å finne. Det russiske utenriksministeriet har ikke inkludert den i sine offisielle arkiver over russisk utenrikspolitikk 1990-1992 (der man kan finne Kozyrevs tidligere taler på KSSE). Man kan se det som et tegn på hvor stor politisk skade Kozyrev pådro seg selv med denne talen, hevder Lynch, og sammenligner fiaskoen med da Kruttsjev slo skoen sin i talerstolen under generalforsamlingen i 1960.

2.3.2 Sovjetstatene

I begynnelsen av sin karriere var Kozyrev en ivrig tilhenger av at de tidligere sovjetstatene skulle fungere som selvstendige land, og han gikk for det Tsygankov kaller en kulturell og økonomisk isolasjonisme av statene.¹¹³ Etter hvert som det oppsto stadig mer vanskeligheter i de tidligere statene, møtte Kozyrev stadig sterkere kritikk fra opposisjonen. Når det gjelder utenrikspolitikk, er urolighetene i de tidligere sovjetstatene den vanligste forklaringen på opposisjonens oppblomstring under Jeltsin-Kozyrev-regjeringen. Tsygankov skriver at store deler av befolkningen så problemer med en isolasjon fra de tidligere sovjetstatene, fordi de fryktet å miste sin egen identitet, disse ønsket sterkere kulturelle bånd med de tidligere sovjetstatene. De tidligere sovjetiske bestyrere og militærindustrialister kjempet også hardt for et nærmere økonomisk samarbeid med disse statene.¹¹⁴ De mange problemene i de tidligere sovjetstatene førte Russland inn i en kamp med Vesten, for å gjenopprette en hegemonisk posisjon i, det som av russiske strategikere, ble kalt, Russlands geopolitiske sfære.¹¹⁵ «Russia entered the C.I.S¹¹⁶ on the principle of full equality with the other independent states. However Russia cannot afford to forget about the particular responsibility conferred on it by history»¹¹⁷. Det som før hadde vært uavhengige stater ble nå kalt «det nære utland» av

¹¹² Stenseth 2001:261.

¹¹³ Tsygankov 2013: 61-62.

¹¹⁴ Tsygankov 2013: 84-85.

¹¹⁵ Lynch 2001 "The realism of Russia's Foreign Policy": 15-16.

¹¹⁶ C.I.S, engelsk forkortelse for SUS: samveldet av uavhengige stater.

¹¹⁷ Kozyrev 1992 «A Chance for Survival»: 12.

Kozyrev. Det sovjetklingende uttrykket «det nære utland» skulle bli et av kjennetegnene ved Kozyrevs skiftende politiske kurs.

2.3.3 Moldova 1992

I Moldova oppsto det regionale konflikter i kjølvannet av Sovjetunionens oppløsning. Russland opplevde konfliktene som problematisk av flere årsaker. Den russiske 14. arme, som var utstasjonert i Transdnestr-regionen, begynte å utøve sin egen utenrikspolitikk. De forsøkte å pasifisere de regionale konfliktene, beskytte den russiske delen av befolkningen, og reetablere den tidligere forente sikkerhetssfæren som en gang var Sovjetunionen.¹¹⁸ I tillegg hadde det russiske militæret i Moldova en rekke geostrategiske og geopolitiske mål. Disse var

[...]preventing reunification of Moldova with Romania; keeping Moldova within Russia's sphere of influence as a strategic crossroad between the Black Sea and the Balkans; and maintaining the communications facilities in Moldova's trans-Dniestr region.¹¹⁹

Kozyrev fordømte handlingene til det russiske militæret i Moldova.

Vestens manglende vilje til å bekjempe det russiske militærets fremtreden i Moldova, førte med seg det Lynch kaller et vendepunkt i den russiske utenrikspolitikken. Vestlige styresmakter, med intensjon om ikke å stresse det nye demokratiske styret i Moskva, lot være å sanksjonere russisk militærets maktutøvelse i Moldova. Dette førte til at Kozyrevs posisjon ble underminert. Hans advarsler, om at unilaterale intervensjoner ville koste Russland dyrt i sitt forhold til Vesten, ble undergravd, da de Vestlige styresmaktene ikke presset Russland angående oppførselen til den 14. arme i Moldova. I følge Lynch var hendelsene i Moldova en lite kjent test for de liberaldemokratiske premissene for Kozyrevs tidlige politikk.¹²⁰

Det russiske styret satt igjen med en lærdom om at innenfor SUS hadde Russland mulighet til å utøve betydelig makt uten å risikere «det vestlige alternativ».¹²¹

I 1993 mottok generalen i den 14. arme en forfremmelse av Jeltsin, og mer enn 200 av hans offiserer og soldater mottok erkjennelse for deres aktiviteter i Moldova.

¹¹⁸ Lynch 2001 "The realism of Russia's Foreign Policy": 13.

¹¹⁹ Fiona Hill og P Jewett, *Back in the USSR Russian Intervention in the Internal Affairs of the Former Soviet Republics and the Implication for United States Policy Toward Russia* (Cambridge, JFK School of Government, January 1994): 61, sitert i Lynch 2001 "The realism of Russia's Foreign Policy": 13.

¹²⁰ Lynch 2001 "The realism of Russia's Foreign Policy": 12.

¹²¹ Lynch 2001 "The realism of Russia's Foreign Policy": 12.

11.03.1993 På den VIII. kongressen for folkevalgte av den russiske føderasjon, foreslo formann for det øverste rådet i den russiske føderasjon, Kasbulatov, å trekke Kozyrev fra sin post.

Kampen mellom parlamentet og presidenten i Russland er et godt eksempel på den fullstendige politiske forvirringen som foregikk i Russland på begynnelsen av 90-tallet. Etter kompromisset i -92 der Gajdar måtte gå, og Tsjernomyrdin ble statsminister mot at Jeltsin fikk ett år til, begynte partene å beskyldte hverandre for avtalebrudd. Det øverste sovjetet ville trekke de ekstraordinære fullmaktene tilbake, og Russlandsdepertent Pål Kolstø skriver i sin bok *Russland folket, historien, politikken, kulturen* at forholdet mellom Jeltsin og Parlamentet var fullstendig fastlåst.¹²² Jeltsin annonserte at han ville tvangsoppløse parlamentet og innføre unntakstilstand. Formannen for landets konstitusjonsdomstol erklærte dette grunnlovsstridig. Men Russland hadde ikke på dette tidspunktet vedtatt noe grunnlov. Kolstø skriver at man måtte rette seg etter den reviderte grunnloven fra sovjettiden. Jeltsin utsatte beslutningen. For å løse floken ble det besluttet å avholde en folkeavstemning, der man skulle avsløre hvem folket hadde tillit til, presidenten eller parlamentet. Kolstø skriver at Presidenten og hans politikk fikk klart sterkere støtte. Jeltsin følte han hadde folket på sin side og oppløste derfor parlamentet. Parlamentet hevdet at det var grunnlovsstridig og avsatte presidenten. De folkevalgte valgte Aleksander Rutskoj som ny president og forskanset seg inne i Det hvite hus. Utenfor hadde det møtt opp forskjellige militære og paramilitære grupper som hadde kommet for å forsvare grunnloven. Landet var på randen av borgerkrig skriver Kolstø. Da parlamentets selvutnevnte forsvarere forsøkte å innta borgermesterens kontor og byens TV-tårn, ble det oppfattet som statskupp og forsvarsministeren tok Jeltsins side. På ett punkt i alt oppstyret lagde Khasbulatovs og Rutskoj's menn bråk i gatene ved å hive Molotovcocktails og angripe politioffiserer. De samlet seg også utenfor utenriksministeriet og ropte løfter om at utenriksminister Kozyrev skulle henges.¹²³ Forsvaret gikk inn med væpnede styrker for å få slutt på det hele, og flere døde i tumultene som fulgte. 4. oktober gav forsvarsministeren beskjed om å la stridsvogner åpne ild mot Det hvite hus og Jeltsins aksjon ble fremstilt som et motkupp. Kolstø skriver «Dette var den ordren som kuppemakerne i 1991 aldri gav. Nærmere 200 mennesker omkom»¹²⁴ Det hele endte med at Jeltsins motstandere mistet mye politisk kapital, og presidentsetet fikk et utvidet handlingsrom. Endelig var Jeltsin suksessfull i å

¹²² Kolstø 2008: 88.

¹²³ Talbott 2002: 88.

¹²⁴ Kolstø 2008: 89.

gjennomføre den nye grunnloven og en rekke endringer i maktapparatet, der presidentembetet fikk mer makt. En helt ny nasjonalforsamling ble opprettet, den hadde to kammer Statsdumaen og Føderasjonsrådet. «Tjernomyrdin-regjeringen la seg mye lenger inn mot politisk sentrum enn det Gajdars team hadde gjort, og unnlot å provosere de folkevalgte unødvendig»¹²⁵

Andrej Kozyrev hadde alltid vært opptatt av de brysomme relasjonene mellom utenrikspolitikk og innenrikspolitikk. Høsten i -93 hadde Kozyrev bestemt seg for å benytte en seksjon i den russiske grunnloven som tillot en minister i regjeringen til å holde et sete i den nye думаen. Han stilte til valg i Murmansk, med partiet, Russlands valg, etablert og ledet av Jegor Gaidar, hovedarkitekten bak den økonomiske reformen. Han vant valget, og ble Murmansks representant i statsdumaen.¹²⁶

Under valget i 1993 fikk «Russlands valg» med Jegor Gajdar flest stemmer, men på tross av seieren var stemningen tung blant de liberale vestvendte. «Russlands valg» gjorde det oppsiktsvekkende dårlig til å være et pro-Jeltsin-parti. Opposisjonen fikk et stort antall stemmer. «Det russiske kommunistpartiet» med Genadij Zjuganov fikk flest seter i Statsdumaen etter «Russlands valg», og den ultranasjonalistiske kommunisten Vladimir Zjirinovskij fikk en fjerdedel av stemmene i valget med «Russlands liberaldemokratiske parti». Kolstø skriver at til tross for at Zjirinovskij høylydt protester mot Jeltsins politikk stemte partiet hans LDPR ved de fleste anledninger slik Kreml har ønsket. Det har ført til spekulasjoner blant utenlandske observatører om partiet hans har hatt en oppgave som kanskje er en slags uoffisiell medspiller for regimet, en lynavleder som frustrerte velgere kan få lov til å stemme på.¹²⁷

Opposisjonens braksuksess under valget markerte et vendepunkt i Kozyrevs karriere, og han måtte inngå stadig flere innrømmelser som gikk på tvers av hans tidligere politikk. De tidligere sovjetstatene skulle vise seg å bli ett av de største problemene for Kozyrev og hans utenrikspolitiske retning.

¹²⁵ Kolstø 2008: 90.

¹²⁶ Talbott 2002: 102

¹²⁷ Kolstø 2008: 91.

2.3.4 Jugoslavia 1994:

Det ble enda lettere for opposisjonen å motarbeide Kozyrev, da hans utenrikspolitikk i forhold til Vesten viste seg uforenlig med den beskyttelsen som Russland ønsket å bidra med i de tidligere Warszawapaktlandene.

I den føderale republikken Jugoslavia oppsto det konflikter. Under konfliktene utviklet den russiske befolkningen en sterk tro på at Russland måtte være Serbernes beskytter. USA ble opptatt av å beskytte muslimene og Kroatene i urolighetene. I februar 1994 iverksatte Nato sanksjoner mot serberne. Denne utøvelsen av Natos aktivitet i Russlands nærområder vekket harme blant opposisjonen. Kommunistlederen Gennadi Ziuganov skriver “[...] We take an extremely negative view of plans to expand NATO into Eastern Europe, up to Russia’s border, and we regard the entry of NATO troops into the former Yugoslavia as the first step toward carrying out those dangerous plans”.¹²⁸ I en sterk utøvelse av russisk diplomati, nektet russiske styresmakter å gi etter for Natos ultimatum til Serbia. Nato truet med bombing om ikke serberne fjernet styrkene fra Sarajevo. Russland tvang fram en utsettelse av luftangrep fra Nato, og kunne dermed etablere seg som en likestilt med Vesten i forhandlinger rundt Jugoslavia, og understreke sin posisjon som en stormakt i europeisk politikk. Dette var en velkommen seier for den stadig mer upopulære utenriksministeren. Kozyrev brukte konflikten i Jugoslavia som et eksempel på hvorfor gjensidig respekt og involvering i beslutningsprosessene måtte være en del av det strategiske samarbeidet;

Partners must have mutual respect for each other’s interests and concerns. This is a key lesson from the decision-making process that led to the lifting of the siege of Sarajevo in February. Nato’s threat to bomb Bosnian Serb positions if the siege was not lifted by a certain date was without Russian participation. It immediately became apparent that Russia could not and should not be excluded from the common efforts to regulate the conflict in the Balkans, a region where Russia has longtime interests and influence.¹²⁹

Jeltsin-Kozyrev-styret måtte balansere utenrikspolitikken slik at den kunne passe med både visjonen om strategisk partnerskap med Vesten, og visjonen om Russland som en stormakt. Med konflikten i Jugoslavia ble denne balansen etter hvert vanskelig å holde på. For å gjenopprette den, ble det etablert en kontaktgruppe i april 1994, et rammeverk for en mer systematisk diplomatisk koordinering mellom Russland, USA, Frankrike, Storbritannia og

¹²⁸ Zyuganov 1997: 20.

¹²⁹ Kozyrev 1994 “The lagging partnership”: 66.

Tyskland. Rammeverket var vellykket, og resulterte i flere diplomatiske løsninger på konflikter mellom serbere og kroater. Russland greide nå å pleie sitt forhold til Vesten samtidig som de hadde et spesielt forhold til Serbia.

Konfliktene eskalerte allikevel i 1995, da Nato bombet serbiske mål gjennom Bosnia, satte det en stopper for Russlands likeverdige innflytelse. Allen C. Lynch hevder at denne bombingene, og fredsforhandlingene i etterkant som var ledet av USA, blottla de interne motsetningene i Jeltsin-administrasjonens politikk i forhold til konflikten i det tidligere Jugoslavia¹³⁰. Natos diplomati, med militærmakt i ryggen undergravde Jeltsin og Kozyrevs evne til å berolige kritikerne på hjemmebane. De nasjonalistiske kreftene i opposisjonen i dumoen så på bruddet i relasjonene med det Vesten som noe positivt. De anså Vesten for å være ansvarlig for den internasjonale ydmykelsen av den russiske stat. Jeltsins regjering måtte innrømme det som for mange hadde vært åpenlyst lenge, nemlig at Russland ikke lenger var stormakt i en region som var av historisk interesse for Russland.¹³¹

2.3.5 Natos ekspansjon i øst:

Et spørsmål som plaget Jeltisn-Kozyrev-styret mer enn noe annet, var opposisjonens reaksjon på Natos ekspansjon i øst. I august 1992 ble de tidligere medlemsstatene i Sovjetunionen, og Natos interesse i å inkludere dem i Nato, et tema i russisk politikk. På den ene siden mener de østeuropeiske landene som vil bli medlem i Nato, at det er et psykologisk symbol på en tilbakevending til den vestlige sivilisasjon, men på den andre siden så Russerne Nato fremdeles som en politisk og militær allianse, som de ikke var medlemmer av. Lynch hevder at de fleste utenriks- og sikkerhetstjenestemenn i tillegg til analytikere forsto at Nato ikke presenterte noen trussel for spesifikke russiske sikkerhetsinteresser.¹³² Allikevel var det en bred innenlands enighet om at Natos ekspansjon i øst var uakseptabelt. «Look how eagerly Nato is trying to move closer to our borders, cutting our country off from its natural allies, partners and markets»¹³³ skriver Gennadij Ziuganov i biografien sin, som et argument for å ta bedre vare på det russiske forsvaret. Denne opposisjonen forhindret, ifølge Lynch, en skikkelig forhandling mellom Nato og Russland.¹³⁴ De to forskjellige politiske posisjonene

¹³⁰ Lynch 2001 "The realism of Russia's Foreign Policy": 15.

¹³¹ Lynch 2001 "The realism of Russia's Foreign Policy": 16.

¹³² Lynch 2001 "The realism of Russia's Foreign Policy": 17.

¹³³ Ziuganov 1997: 17.

¹³⁴ Lynch 2001:17.

kom særlig til syne i russernes håndtering av Nato. Nato ble både beroliget og motarbeidet. Russland fordømte ekspansjonen,

[...]yet taking every precaution so that the political and diplomatic fallout from expansion—which was soon seen as inevitable—did not undermine Russia’s necessary diplomatic, economic and even strategic cooperation with the Western world.¹³⁵

Hva var galt med Natos ekspansjon?

Alexander Sergounin, leder for departementet for internasjonale relasjoner og statsvitenskap på universitetet i Nisjni Novgorod, hevder at temaet om Natos ekspansjon var noe kun eliten hadde sterke meninger om, og at store deler av akademia, politikken og militæret var enig om at Natos ekspansjon truet sikkerhetsbalansen i Europa.¹³⁶ Kozyrev, skrev og i sin artikkel *Partnership or Cold Peace?*, at det handlet om at folk fryktet en politisk og militær allianse som prøvde å nærme seg russiske grenser.¹³⁷ De statene i Øst-Europa som ønsket å bli med i Nato hevdet på sin side at medlemskap ville være et psykologisk symbol på en tilbakevending til den vestlige sivilisasjon, og at det ville reflektere det samarbeidet med Vesten som Jeltsin-Kozyrev-styret strebet etter¹³⁸

Var Kozyrev for eller imot?

Det var en vanlig mening i massemediene i Russland, at Kozyrev var for Natos ekspansjon i øst. Om Kozyrev var for eller mot Natos ekspansjon er kanskje et vanskeligere spørsmål å svare på, enn man skulle tro. Kozyrevs opprinnelige politikk tilsa at Nato ikke lenger var fienden til Russland, da Russland ikke lenger var et kommunistisk land, og han skriver i flere av artiklene sine om økt samarbeid og potensielt medlemskap med Nato i framtiden. Jeltsin-Kozyrev-styret frasto fra å fordømme Natos ekspansjon helt fram til 1993¹³⁹ For Kozyrev var det viktig å samhandle med statene på et multilateralt nivå, gjennom internasjonale samarbeid og institusjoner, heller enn et bilateralt, slik opposisjonen ønsket, og til å begynne med så Kozyrev for seg Nato kunne være et slikt samarbeid. Allikevel protesterte Kozyrev mot ekspansjon av Nato i øst på Nato-møtet i Brussel 1. des 1994.

¹³⁵ Lynch 2001:17.

¹³⁶ Serguinin 1997 “Russian domestic debate on NATO enlargement”.

¹³⁷ Kozyrev 1995 “Partnership or Cold Peace?": 13.

¹³⁸ Kozyrev 1995 “Partnership or Cold Peace?": 13.

¹³⁹ Serguinin 1997 Russian domestic debate on NATO enlargement: 58.

Tsygankov skiver at Kozyrev ønsket fullt medlemskap i Nato¹⁴⁰, men i kilden han referer til fra 1992, står det ikke eksplisitt at han ønsket dette. Nærmere forklart står det at Kozyrev så på Nato som en organisasjon måtte forandres, fordi dens opprinnelige oppgave som var å stoppe den kommunistiske trussel, ikke lenger var relevant. Kozyrev så dermed for seg at Russland kunne bli medlem i Nato, hvis Nato kunne bli et verktøy, rettet mot indre problemer som doptrafikk, etniske konflikter, osv. På KSSE-møtet i Stockholm i 1992 advarte han Vesten mot ikke å respektere det russiske folks reservasjoner mot Natos ekspansjon i øst, ved å si at om Vesten ikke hørte etter ville den politiske situasjonen forverre seg. I april 1995 hadde Kozyrev vekt oppsikt med å si, under et møte i rådet for utenrikspolitikk i Russland, at «for å beskytte de russiskspråklige i de tidligere sovjetstatene, må Moskva bruke alle midler, inkludert væpnede styrker»¹⁴¹ Et budskap som tyder på et politisk standpunkt mot Natos innblanding i de tidligere sovjetlandene. Tydelig hadde den politiske situasjonen forandret seg fra KSSE-møtet i -92 til -95. Han brukte de ordene, som han tidligere hadde lagt i munn på opposisjonen, som sin egen politikk. Bare et par måneder etter forsvarer han denne språkbruken i artikkelen, *Partnership or Cold Peace?*

*People in Russia want their country to be a self-confident power capable of championing the interests of their society in the international arena. The reformers' task is to actually show that only a democratic Russia open to the world and formulating its policies in cooperation with the world's other democracies, can do the job efficiently. The reformers can do this by safeguarding Russia's national interests in the fields of security and international trade and by successfully protecting the rights of Russian citizens abroad, rather than by spinning out lofty declarations on partnership. That is why the firm, sometimes tough protection of those interests by Russian diplomacy should not be seen as an exercise in superpower rhetoric.*¹⁴²

For mange virket det som om Kosyrev snakket med to tunger, at han sa samarbeid med europeiske land om de gamle Warshwapaktlandene i Vesten, mens han sa Russisk ansvar for nærområdene, i Russland. Professor i statsvitenskap og spesialist på russisk utenrikspolitikk Robert Legvold, kaller Kozyrevs forskjellige uttalelser hjemme og utalands, for et «constructive doublegame»¹⁴³

¹⁴⁰ Tsygankov 2013: 59.

¹⁴¹ Эггерт и Юосин 1995 «Козырев становится силом министром?» (Egen oversettelse) Для защиты русскоязычного населения в бывших советских республиках Москва может использовать все средства вплоть вооруженной силы.

¹⁴² Kozyrev 1995 "Partnership or Cold Peace?": 7-8.

¹⁴³ Thomas de Waal 1995 "Andrei Kozyrev: The Fading Allure of Mr. Yes".

Denne usikkerheten om hva Kozyrev egentlig mente, kom blant annet til syne i det satiriske programmet «Kukli», i Russland. Der ble Kozyrev portrettert, med en hånddukke, i et intervju: “Tell me, is the president watching this program?” sa dukken “It’s just that on a personal level it is very important for me that the president knows that I have thought carefully and I am now categorically against Nato” ... “Another request. Can you do the program so that they watch it in the Kremlin and not in Washington?” spurte Kozyrevdukken.
144

Hvordan påvirket dette politikken?

Mye tyder på at Kozyrev ønsket et nærere samarbeid med Nato, men at så lenge organisasjonen forble uforandret, så var det umulig for han å få det russiske folk med på politikken hans. Opposisjonen så fremdeles Nato, som en allianse ute etter å opprette militære baser langs den russiske grense om ikke for å true det demokratiske Russland, så for å gjøre seg klar hvis demokratiekperimentet skulle feile. Etter hvert opplevde Russland mindre og mindre reell påvirkning i møte med Nato, og Nato ble dermed sett på av mange som en trussel, og Kozyrevs snakk om å bli med i Nato gjorde ham upopulær. Kozyrev begynte allerede i slutten av 1993 å komme med uttalelser som i større grad lignet på det som ble sagt av hans nasjonalistiske motstandere.¹⁴⁵

På sommeren 1995 skriver han i sin artikkel *Partnership or Cold Peace?*

At this point, I would like to stress that Russia does not regard Nato as a hostile organization, much less a military adversary. Moreover, we do not exclude the possibility that at some point Russia itself may become a member of the alliance. But to the Russian public, Nato is still an alien institution.¹⁴⁶

«Til tross for sterk motstand undertegnet Kozyrev til slutt på Russlands tilslutning til Natos Partnerskap for Fred»^{147 148}

Både Lynch og Tsygankov legger vekt på folkets tap av identitet som en forklaring på folkets tapende tro på Jeltsin og Kozyrevs visjon. Natos ekspansjon i øst uten russisk samtykke førte til at mange russere følte at Vesten ikke ville akseptere Russland som likestilt¹⁴⁹, noe som var spesielt vanskelig å akseptere i de russiske nærområder. Mangelen på respekt fra Vesten, tap

¹⁴⁴ Satirisk TV-program «Kukli» Sitert i Thomas de Waal 1995 “Andrei Kozyrev: The Fading Allure of Mr. Yes”.

¹⁴⁵ Thomas de Waal 1995 “Andrei Kozyrev: The Fading Allure of Mr. Yes”.

¹⁴⁶ Kozyrev 1995 “Partnership or Cold Peace?»: 3-14.

¹⁴⁷ Stenseth 2001: 262.

¹⁴⁸ NATOs samarbeidsprogram med land som ønsker å bli medlemmer av forsvarsalliansen. Etablert 1994.

¹⁴⁹ Tsygankov 2009:189.

av stormaktstatus, og i tillegg tap av de store landområder som hadde tilhørt Sovjetunionen, i bytte mot å leve i fattigdom, var for mange russere et dårlig bytte. Russland ble sett på som arvtageren til Sovjetunionen, og balansen mellom å ha et godt forhold til vesten, og å utøve stormaktspolitikk i de gamle sovjetstatene viste seg å være vanskelig. Etter hvert som Kozyrevs utenrikspolitikk raknet, oppsto det et vakuum der nye ideer trådte fram.¹⁵⁰

¹⁵⁰ Tsygankov 2010: 64.

2.4 Hvetebrødsdagens slutt- Gospodin. Njet.

Etter hvert som opposisjonen vokste fram i Russland havnet Kozyrev stadig i skuddlinjen. Kozyrev ble tvunget til å innrømme at forholdet til Vesten ikke var like jevnbyrdig som han først hadde håpet. USA ble kritisert for å diktere betingelsene. Sekretæren til Jeltsin beskriver en Kozyrev som godt likt av de utenlandske politikerne, kanskje fryktet de at en eventuell etterfølger skulle være mindre samarbeidsvillig

Det var en tid da nesten alle av de høyt rangerte gjestene fra Vest-Europa og spesielt USA, som kom til Kremel på møte med presidenten, ba Jeltsin om ikke å oppgi Kozyrev. Jeg kan ikke huske at de jobbet slik for Gaidar, men også han var kjent som en vestvennlig. Til slutt virket det som at Boris ble lei av den påtrengende meglingen. Hvorfor støtter de Kozyrev så veldig? Sa han misfornøyd en gang ¹⁵¹

Jeltsin-Kozyrev-teamet opplevde å havne mellom barken og veden. På den ene siden var det taktisk og strategisk viktig ikke å avvise Vesten, men på den andre siden hadde deres vestvendte utenrikspolitikk mistet sin sjarm for russerne. Kozyrev og Jeltsin brukte en språkbruk som stadig mer lignet på den opposisjonen brukte når de snakket om at forholdet til Vesten måtte bli balansert, og at Russland tross alt var en eurasiske stat. Den økende opposisjonen resulterte i et skiftende fokus. Man la etter hvert større vekt på en utenrikspolitikk med delt interesser med Vesten, heller enn delte verdier. På samme tid forsøkte Jeltsin å kjøpe seg støtte blant den innflytelsesrike eliten på hjemmebane. Gjennom rentefri, statlig kreditt og åpning av den lukrative energiindustrien, fikk han forretningsmenn, banker og enkelte journalister på sin side. For å få militæreliten over på sin side, støttet Jeltsin og Kozyrev krigen i Tsjetsjenia. Den nye politikken splittet det liberalistiske, vestvendte fløyen. Kozyrev ble nå tvunget til å forlate partiet Russlands valg, siden Gaidar ikke støttet vedtaket til å bruke militære styrker i Tsjetsjenia.

Den tidligere norske ambassadøren, Dagfinn Stenseth sier at Kozyrevs uttalelser den siste tiden ikke alltid var like lett å forstå. De bar preg av usikkerhet. Noen ganger var hans uttalelser som et ekko fra den kalde krigen og til forveksling lik det de hørte fra nasjonalistene og kommunistene.¹⁵²

¹⁵¹ (Kostikov v affair with the President. M., 1997. S. 72). Sitert I Зенькович Н. 2004 «Козырев Андрей Владимирович». (Egen oversettelse) «Был момент, когда чуть ли не каждый приходящий в Кремль на встречу с президентом высокопоставленный посетитель из Западной Европы, и особенно США, просил Б. Н. Ельцина “не сдавать Козырева”. Я не помню, чтобы так ратовали за Е. Т. Гайдара, хотя он тоже слыл западником. В конце концов, Борису Николаевичу это навязчивое заступничество, видимо, изрядно надоело. “Что они так заступаются за Козырева?” — недовольно заметил он однажды».

¹⁵² Stenseth 2001: 263.

Kozyrev ble etter hvert tvunget til å skifte fokuset fra vest til øst. I hvert fall var retorikken nå mer fokusert på bevaring av økonomiske og kulturelle forhold med de gamle sovjetstatene. Til tross for innrømmelsene hadde store deler av samfunnet liten tro på ledelsen og oppfattet ikke endringen i retorikk som betydningsfull. Stenseth skriver også at selv om retorikken endret seg, holdt president Jeltsin og Kozyrev fast ved samarbeidet vestover. Jeltsin så seg til slutt tvunget til å ta en hardere tilnærming til utenrikspolitikken, og utnevne opposisjonens innflytelsesrike talsmann, Jevgeni Primakov som utenriksminister. Uoffisielt hadde Kozyrev allerede mistet sin post i 1995.

Kozyrev sa fra seg sin post 5. januar, 1996. Offisielt hadde Kozyrev trukket seg fordi han hadde blitt valgt inn i думаen en måned før, og ifølge loven kunne han ikke tjene utøvende og lovgivende makt samtidig. Reelt sett så var det et resultat av at Kozyrev og de vestvendte liberale hadde tapt den politiske maktkampen i Russland.

De fleste forskere på emnet er enige om at de vestvendte tapte den politiske kampen, men hva skjedde videre og hvorfor mislyktes egentlig de vestvendte med sitt prosjekt? Denne oppgaven har tatt for seg feilet reform, som en del av forklaringen på Jeltsin-Kozyrev-styrets tapte kamp. Både Tsygankov og Mankoff hevder at hverken på hjemmebane eller i utlandet fikk man inntrykk av at reformene ikke hadde særlig effekt. I tillegg til dette har jeg vektlagt at det fantes en sterk ideologisk dragkamp mellom de vestvendte og de slavofile. Det finnes i midlertidig en tredje teori. Hva om reform ikke var den viktigste historien i de siste 20 årene i Russland? I sin artikkel *How He and His Cronies Stole Russia*¹⁵³ stiller Anne Applebaum nettopp dette spørsmålet. Hun hevder at den gruppen som vant frem på 90-tallet, bestod av Sovjettidens KGB-elite, som gjennom 90-tallet brukte pengene til det gamle Sovjetpartiet for å kjøpe seg til ulike maktposisjoner. En av dem som tilhørte denne gruppen, som under Augustkuppet var stasjonert i Tyskland, og som hjalp med å gjemme sovjetpartiets penger unna i utenlandske forbindelser, heter Vladimir Putin. Han sitter i dag som den russiske føderasjons president, en tittel han har hatt i snart 11 år.

Applebaum foreslår dermed at vestlige analytikers forsøk på å analysere reformene rundt privatisering av økonomien og innføringen av demokrati for å finne svar, er fåfengt. Hun hevder at det virkelige svaret ligger ikke i disse prosessene, men snarere blant en håndfull personer som utførte en organisert, svært omstendelig prosess, hvis eneste mål var å oppnå

¹⁵³ Applebaum 2014 "How He and His Cronies Stole Russia".

penger og makt. I følge henne var altså ikke en krigen mellom ulike ideologier eller verdier, eller feilet reform som avgjorde Kozyrevs avgang, men heller et statskupp i kulissene på den politiske scenen.¹⁵⁴

Både Applebaum og Tsygankov hevder en kontinuitet i en grupperings maktovertagelse fra 90-tallet og fram til i dag. Tsygankov hevder at det var «The Statists», mens Applebaum hevder det var en gruppe KGB-offiserer. Forskjellen mellom de to teoriene er at Tsygankov hevder at motivasjonen til pragmatiske nasjonalistenes kamp mot Kozyrev lå i ideologi, mens Applebaum på bakgrunn av Dawisha, hevder at ideologien ikke var et mål i seg selv, så mye som det var et verktøy for å sikre seg penger og makt. Det er derfor mulig at de pragmatiske nasjonalistene, brukte nasjonalisme- og statsentrismeideologien som et knep til å få støtte i befolkningen.

Tsygankovs teori om hvem som var en del av «The Statists» (sikkerhetsrådet og andre innenfor viktige institusjoner i staten) utelukker ikke Applebaums teori. Også Mankoff påpeker visse grupperinger innenfor disse institusjonene som aktivt jobbet mot Kozyrev og det vestvendte styret av økonomiske årsaker. I dennes sammenhengen er det også interessant å påpeke at det var en tidligere leder innenfor det som før het KGB som tok over Kozyrevs plass som utenriksminister.

2.5 Avslutning

Kozyrev var en svært utdannet mann med en rakettkarriere i det sovjetiske UD. Hans talent for språk og rolige opførsel gjorde han til et unikum i russisk politikk, noe som utenlandske kollegaer likte godt. Kozyrev var også opptatt av inneriks- og lokalpolitikk og stilte som representant for Murmansk i dumaen. Mye tyder på at Kozyrev til å begynne med tilhørte den delen av Russland og Vesten som mente at Russland hadde prøvd og feilet, og at historien hadde vist at tiden var inne for en integrering med alt vestlig. Til og med Kozyrev selv omtalte seg selv som den russiske Fukuyama¹⁵⁵. Han ble utenriksminister i en turbulent og vanskelig periode, men fremsto som en rolig og dyktig diplomat. Jeltsin-Kozyrev-styret fikk konsolidert sin makt og posisjon etter kommunistenes mislykkede kupp i 1991. Men både de fundamentalistiske og de pragmatiske nasjonalistene gav Jeltsin-Kozyrev-styret

¹⁵⁴ Applebaum 2014 "How He and His Cronies Stole Russia".

¹⁵⁵ Sestanovich 1994 «Andrei the Giant».

vanskeligheter. Mye av sekundærlitteraturen på området hevder at Kozyrevs optimistiske vestvendthet gikk ut på å bli en del av Vesten og den «suverene» vestlige kultur, bli likeverdige deltagere i beslutningsfora, innføre et fritt marked med en blandet russisk vestlig økonomi, samt gjøre det gamle sovjetiske systemet om til et demokratisk. Hans visjon for de gamle sovjetstatene, var at de skulle oppføre seg som uavhengige stater.

Synet på Kozyrev både i Russland og i Vesten er at det ikke gikk helt som Kozyrev ønsket. Den tapende støtten fra befolkningen gikk hånd i hånd med den tapende troen på generell reform. Folk opplevde at den nye politikken ikke oppnådde stort for å bedre deres livssituasjon, den økonomiske utenrikspolitikken hadde ført til økonomiske avhengighet framfor gjensidig handel med vestlige land. Folk så ikke lenger muligheten for at Vesten ville behandle Russland som en likeverdig. Urolighetene i Russlands grenseland og et Nato som kom stadig nærmere Russiske grenser skapte en urolighet i befolkningen som, praktisk talt, spilte rett inn i hendene på opposisjonen, som bygde sin retorikk og ideologi på ideen om en ytre fiende. Dette viser hvordan krysningpunktet mellom innenriks og utenriks viste seg vanskelig å holde stabilt. Kozyrev endte som en mekler mellom det internasjonale samfunnet og nasjonale interesser og identitetsspørsmål. Da Kozyrev måtte gå var det noen hevdet at Kozyrev hadde endret politikk gjennom sin periode og blitt mer lik sine motstandere i politikken. Når han da allikevel måtte gå var det de som hevdet at han ble en syndebukk som fikk skylden for den mislykkede politikken som Jeltsin hadde bedt ham å føre.

Forandret Kozyrevs politikk seg, og i så fall, var det fordi han mistet troen på sin visjon, eller var det et strategisk spill for å oppnå målet om strategisk partnerskap og integrasjon med Vesten?

I mye litteratur på området finner man en forestilling om to versjoner av Kozyrev. Denne forestillingen om at Kozyrev gikk fra å være en vestvendt liberal politiker, til å være en pragmatiske nasjonalist har blant annet ført til økenavnene Gospodin. Da og Gospodin. Njet. Det finnes en annen forestilling om at han talte med to tunger, som nasjonalist i hjemlandet, og som en europeer i utlandet. I denne delen skal jeg utforske sannhetsgehalten i disse påstandene

Man finner flere uttalelser som viser at Kozyrev allerede i 1992 brukte mye av ordlyden til opposisjonen. Han uttaler seg blant annet om Russlands posisjonering i forhold til de gamle sovjetstatene, og de etniske russerne der. «Russia entered the C.I.S on the principle of full equality with the other independent states. However Russia cannot afford to forget about the

particular responsibility conferred on it by history”¹⁵⁶. Denne referansen til historisk ansvar tyder på at Kozyrev ikke ønsket en total isolasjon fra statene slik Tsygankov hevder. Bak ordene «responsibility conferred on it by history» kan det ligge en tanke om at det slaviske folk har et historisk bånd på tvers av grenser, og at Russland, som Sovjetunionens arvtager, bærer ansvaret for de tidligere sovjetstatene. Han legger til at det ene ikke utelukker det andre, altså at Russlands historiske ansvar ikke er i konflikt med opprettelsen av SUS.

Artiklene som Kozyrev har gitt ut i 1992, -94 og -95 på engelsk bærer mindre preg av en drastisk endring av politisk standpunkt, men heller en sakte dreining, der han forsøker å forklare og argumentere for at hans politiske visjon om strategisk partnerskap med Vesten, ikke kommer på bekostning av Russland som stormakt, eller Russlands historiske ansvar overfor de gamle sovjetstatene. Det som er viktig å merke seg er at retorikken til Kozyrev blir stadig sterkere mens hans hang for nyansering av saker forsvinner. Man kan kanskje se på innrømmelsene som hans selv har kommet med som et endelig svar på spørsmålet om hans ståsted har forandret seg. I boken *Preobrazjenie* fra 1994 omtaler han det han kaller «fornuftig konservatisme»¹⁵⁷ og kaller seg en statscentrert demokrat¹⁵⁸.

Det som blir lagt spesielt mye vekt på er utbruddet under KSSE i Stockholm, der han spilte rollen som en nasjonalist på talerstolen. Dette ble regnet både hjemme og i utlandet som en ganske grov bruk av retoriske virkemidler for å få fram sitt poeng. Men så i april 1995 vekket Kozyrev oppsikt med å si, under et møte i Russlands utenrikspolitiske råd, at «for å beskytte de russiskspråklige i de tidligere sovjetstatene, må Moskva bruke alle midler, inkludert væpnede styrker»¹⁵⁹ Det som først hadde vært et retorisk virkemiddel hadde nå blitt en del av hans politikk.

Stephen Sesestanovitsj forteller at Kozyrevs pressesekretær hadde fått nok av motstandernes påstand om at Kozyrev ikke tok hadde tatt et tøft nok standpunkt i forhold til de nye statene på Russlands grenser, derfor dro han opp noen gamle utsagn fra tidlig i 1992 der Kozyrev hadde sagt «[Russia] will defend its [statene i SNG] interests firmly, ‘strictly’ where

¹⁵⁶ Kozyrev 1992 *Russia: A Chance for Survival*:12.

¹⁵⁷ Козырев 1994: 38. (Egen oversettelse) «Здорового консерватизмаю».

¹⁵⁸ Козырев 1994: 38. (Egen oversettelse) «[...]я окончательно стал демократом-государственником»

¹⁵⁹ Эггерт и Юосин 1995 «Козырев становится силом министром?» (Egen oversettelse) Для защиты русскоязычного населения в бывших советских республиках Москва может использовать все средства вплоть до вооруженной силы.

necessary, making use of all the opportunities available to us»¹⁶⁰. Ordene er nesten helt likt ordene som visstnok skal ha sjokkert alle da de ble ytret i 1995. den eneste forskjellen er at i 1995 legger han til ordet inkludert væpnede styrker. Stephen Sestanovitsj hevder at når det angikk temaet rundt de 25 millioner russerne i det nære utland, Kozyrev «pledged unfailing Russian support from the start.»¹⁶¹

Det at Kozyrev selv sier han har forandret seg til en statssentrert demokrat, kan det også være flere årsaker til. Kanskje så hans seg fanget i et narrativ, og følte at den beste utveien ikke var å overbevise opposisjonen at de hadde tatt feil av han, men heller innrømme at han hadde forandret seg. Boken kom ut i forkant av det neste parlamentsvalget i Murmansk. At boken ble skrevet, og narrativet om den «nye Kozyrev» ble opprettet for å samle flest mulig stemmer, er derfor ikke helt utenkelig.

Jeg kan ikke finne et eneste bevis i mine kilder på at Kozyrev argumenterte for en fullstendig avskjæring fra de tidligere Sovjetstatene. Dette kan selvsagt bare være fordi slik språkbruk ville koste han mye støtte i befolkningen, men det kan også hende at han ikke mente det. For hver gang han nevner isolering fra de gamle sovjetstatene, legger han vekt på at Russland ikke må forlate disse statene. Det kan virke som om det som ble kalt konstruktiv dobbeltspill, eller taling med to tunger, egentlig var politikk fra en mann som var «irredeemably nuanced»¹⁶². Dette trekket som er håpløst nyansert i forhold til politiske spørsmål er noe som passer med hans personlighet og akademiske bakgrunn.

Samtidig ble det etter hvert åpenbart at Kozyrev lærte å bli klarere i sin politikk. Kanskje så han at noen meninger tråde fram som sterkere enn andre i møte med et Nato som ikke behandlet Russland som en likeverdig. Han så seg også nødt til å tilfredsstille opposisjonen hjemme, ved å hevde en mer selvsikker russisk stormakt, spesielt i tilfeller vedrørende de tidligere sovjetstatene. Det er nok godt mulig at Kozyrev så at den type vestlig kultur, som han først omtalte som evolusjonært seirende, kanskje ikke var like passende for den euro-asiatiske giganten i øst. Til tross for at han ble mere opptatt av Russlands ansvar i Sovjetstatene, og av at Russland igjen skulle bli en stormakt, vedlikeholdt han ideen om partnerskap med vesten. Han forsøkte helt til det siste å inngå samarbeid og medlemskap i internasjonale organisasjoner der Russland kunne delta i beslutningstaking. Stenseth skriver at

¹⁶⁰ Sestanovich 1994 «Andrei the Giant».

¹⁶¹ Sestanovich 1994 «Andrei the Giant».

¹⁶² Sestanovich 1994 «Andrei the Giant».

«Idet Kozyrevs utenriksministerperiode gikk mot slutten, var Russland vevd inn i internasjonalt samarbeid med sterke bindinger. Det var ikke for stort å si at det dreide seg om en historisk nyutvikling»¹⁶³

Mye tyder på at Kozyrev endret sin retning, men det er også en del som tyder på at endringen i retning var overdrevet av medier, og i ettertid i sekundærkilder.

¹⁶³ Stenseth 2001: 262.

3 Kapittel III. ”Norge og Russland: Et nyforelsket par”

3.1 Innledning

«Vestavinden» som feide over Sovjetunionen i dens siste år, blåste liv i diplomatiske forbindelser mellom Norge og Russland. En medvirkende faktor i mesteparten av de to landenes forhandlinger før Sovjetunionens fall, var sikkerhetsspørsmålet. Arktis var gjennom den kalde krigen en militarisert region, og spenningene mellom øst og vest preget naboforholdet. Grenseområdene mellom Norge og Sovjetunionen var under den kalde krigen blitt et område der Sovjet hadde store militære styrke og anlegg. Det var imidlertid noe som var i ferd med å forandre seg allerede under Gorbatsjov. I 1987 holdt Mikhail Gorbatsjov sin berømte Murmansk-tale der han åpnet for en ny linje i internasjonal politikk i nordområdene. Han ønsket internasjonalt miljøsamarbeid og en generell sivilisering av de militærstrategiske viktige nordområdene. Talen, som forfektet en fredssone i Arktis, var et steg i riktig retning for å åpne for et virkelig samarbeid i nord. Dette gav grobunn for å fokusere på kulturelle, vitenskapelige, økonomiske og mellomfolkelige forhold mellom de to landene.¹⁶⁴

Det norsk-russiske samarbeidet dreide seg i stor grad om delelinjesaken, men også om felt som miljøvern og ressursforvaltning. I forhandlingene deltok de russiske, utenriksminister Eduard Sjevardnadze (1985—1990) og Alexander Bessmertnykh (Januar-august 1991) sammen med president Gorbatsjov, og på norsk side, statsminister Jan P. Syse (1989—90) og Gro Harlem Brundtland (1981; 1986—1989; 1990—1996), utenriksminister Kjell Magne Bondevik (1989—1990) og Thorvald Stoltenberg (1987—1989; 1990—1993). Disse forhandlingene var preget av framgang, men ikke alle var like suksessfulle utover 90-tallet. Forhandlinger om oppdelingen av kontinentalhyllene mellom norsk og russisk side i Barentshavet hadde pågått siden 1974. Norge forfektet et midtlinjeprinsipp, mens Russland ønsket at oppdelingen skulle skje etter sektorlinjeprinsippet. Den diffuse ordlyden til Kontinentalsokkelkonvensjonen av 1958 gav rom for fortolkninger og avtale etter “særlige omstendigheter”. Forhandlingene om delelinjen sto ikke bare på territorielle krav. Til å begynne med var det sikkerhetspolitiske hensyn som lå til grunn for konflikten. Spenningene mellom vest-blokken og øst-blokken bidro til å forhindre en snar enighet. Kampen om de rike fiskeressursene var også et element i forhandlingene, men utgjorde ikke noe stort press på

¹⁶⁴ Åtland 2008 «Mikhail Gorbatsjev, the Murmansk Initiative, and Desecuritization of Interstate Relations in the Arctic”.

forhandlingene, da Russland og Norge allerede hadde utarbeidet gode løsninger for felles fiskeriforvaltning. Det som utgjorde den største hindringen var interessen for petroleumsutvinning, en ressurs som Barentsregionen var rik på. En havgrense ville avgjøre den endelige fordelingen av petroleumsressursene. Sovjetunionen viste seg å være urokkelige på sin side, men da Gorbatsjov kom til makten åpnet det seg en mulighet for en kompromissløsning og i 1986 var de nærmere en løsning enn noen gang før. Det viste seg i midlertid at forhandlingene skulle nærmest havarere etter Sovjetunionens oppløsning. Den store omleggingen av økonomien førte til nye måter å se på resultatene av disse forhandlingene og fokuset ble flyttet fra sikkerhet til økonomi.¹⁶⁵

I 1993 møtte Thorvald Stoltenberg Andrej Kozyrev i Bodø. Etter dette møtet kunne partene si seg enig i at det var kun 16 % igjen av det omstridte området som man til nå ikke hadde blitt enig om. Partene hadde blitt enig i en femti-femti deling av områdene nord for 74°, men sør for dette krevde Kozyrev at to tredjedeler skulle være russisk.¹⁶⁶

Et annet arbeid, som også kom som et resultat av den utvidede diplomatiske aktiviteten under Sovjetunionens siste år, var miljøvernssamarbeid. Forurensningen fra nikkilverket i Petsjenga var merkbart allerede på midten av 1970-tallet. På den norske siden av grensen hadde det oppstått sviskader på trær, der forskning viste at det kom fra kortvarig, intens påvirkning av svoveldioksid. Svoveldioksid kom fra nikkilverket i Petsjenga, som lå like ved norskegrensen. Der hadde de begynt å ta i bruk malm fra Norilsk i Sibir. Denne malmen hadde høyere konsentrasjon av svovel enn den lokale malmen.¹⁶⁷ Et miljøvernssamarbeid mellom Norge og Russland hadde allerede blitt iverksatt i 1988 i form av en blandet norsk-sovjetisk miljøvernkommissjon. Disse skulle kartlegge miljø- og helsemessige konsekvenser av utslippene for deretter å arbeide for en reduksjon. Hønneland og Rowe forteller at Syse-regjeringen i Norge satte til side 3000 millioner kroner til et ombyggingsprosjekt ved nikkilverket. Avfallsminimering og ren produksjonsteknologi skulle bli et hovedsatsingsområde i det russiske miljøvernssamarbeidet utover 90-tallet.¹⁶⁸

Etter Sovjetunionens fall ble den lille åpningen som hadde vært i forholdet mellom Sovjet og Norge, mye større. Spesielt for forholdet mellom Russland og Norge, var Barentsregionen. Denne regionen hadde naturressurser, miljøproblemer, urbefolkning og handel som påvirket

¹⁶⁵ Ims 2013: 26.

¹⁶⁶ Ims 2013: 26.

¹⁶⁷ Hønneland og Rowe 2010: 14.

¹⁶⁸ Hønneland og Rowe 2010: 60.

hele regionen, uavhengig av landegrensene. Det var i særlig grad denne regionen som preget det bilaterale forholdet mellom Norge og Russland da Kozyrev var utenriksminister. Stian Bones skriver i boken *Caution and Compliance* at etter Sovjetunionens fall, fikk Russland en mye mindre plattform for å utøve maktpolitikk på, og dermed ble også nordområdene og Arktis viktigere for landet.¹⁶⁹

De liberalistiske vestvendte så positivt på samarbeid med alle vestlige land, og Norge var intet unntak. I Norge så man på innføringen av kapitalisme og demokrati i Russland som en mulighet til å inngå samarbeid på mange områder, både for å myke opp spenningene i nord, for å løse aktuelle problemer som helse, levestandard, økonomi og miljø, men også for å stabilisere forholdet på lang sikt. Både i Norge og Russland så man nødvendigheten av et slikt samarbeide. Jeltsin-Kozyrev-administrasjonen jobbet aktivt for å få utenlandsk kapital inn i Russland for å stimulere økonomien, noe som også var et mål fra norsk side.

Forholdet til den norske utenriksministeren Thorvald Stoltenberg og den russiske, Andrei Kozyrev ble et eksempel på personlig diplomati i praksis.¹⁷⁰ Kozyrevs relasjoner med norske politikere var av en ganske annerledes art, enn den tidligere hadde vært under Sovjetunionen. Kontorer og personer i høye stillinger som før hadde vært utilgjengelige, fikk nå en aktiv rolle i diplomatiet mellom Russland og Norge. Personlige forhold var med på å åpne for et fruktbart samarbeid mellom Norge og Russland. Det mest kjente og åpenbare eksempelet på et slikt samarbeid, utenom det økonomiske området, er Barentssamarbeidet, et samarbeid som i de senere årene, i Norge blir sett på som innovativt og suksessfullt. Kozyrev og Stoltenberg som ble kalt henholdsvis Barentsregionens «far» og «fødselshjelper», var begge sterke pådrivere for å etablere Barentsregionen som en politisk viktig region.

Samarbeidet skulle foregå både på nasjonalt og regionalt nivå, og omfatte en rekke saksfelt i området rundt Barentshavet. Blant dem var det lagt særlig vekt på næringsutvikling, infrastruktur og miljøvern. Barentssamarbeidet gav utspring til en rekke nye initiativer som skapte en bred samarbeidsflate mellom Nordvest-Russland og Norge. Disse initiativene oppsto både parallelt med Barentssamarbeidet, og som en integrert del av det. Blant disse var miljøvern, fiskeripolitikk og atomsikkerhet¹⁷¹

¹⁶⁹ Bones 2012: 190.

¹⁷⁰ Tjelmeland 2012: 174.

¹⁷¹ Utenriksdepartementet, *Norge og Russland*, 6

I 1993 ble Kirkeneserklæringen underskrevet, og Barents Euro-Arktiske Region (BEAR) ble etablert. Fra 1993 og noen år fremover var hovedmotoren i nordområdepolitikken, det generelle Barentssamarbeidet og næringsutvikling mellom øst og vest. « [H]ovedmålet har hele veien vært å fremme et bredt samarbeid på tvers av tidligere skiller med vekt på praktiske tiltak for å fremme alle typer menneskelig kontakt - handel, investeringer og bærekraftig utvikling generelt»¹⁷².

Både spekteret av samarbeidspartnere og saker førte naturligvis med seg motstand på begge sider av den norsk-russiske grensen. I dette kapittelet har jeg til hensikt å bruke etableringen av dette samarbeidet, og omstendighetene rundt det, til å gi et innblikk hvordan norske politikere oppfattet Kozyrev og hans politiske linje på begynnelsen av 90-tallet. Målsettingen er å vise at norsk Russlands-politikk i nord ikke bare gikk ut på å stabilisere regionen, men også aktivt å støtte opp under den vestvendingen som Kozyrev presenterte.

3.1.1 Overgangen fra Sovjetunionen til Russland

I 1995 skriver Kozyrev om forholdet til Norge:

En av de viktigste oppgavene rundt Russlands etablering av naboskap er bevaring og utvikling av samarbeidspotensialet som er opparbeidet i forholdene med Finland og de skandinaviske landene. Det er klart at å løse disse oppgavene er umulig uten seriøs møtevirksomhet med vår nordlige naboer. Og Når vi snakker om Skandinavia, kan jeg ikke understreke nok den nyskapende karakteren til vårt forhold med Norge. Norge er den første av de europeiske landene som anerkjente det demokratiske Russland 16. januar 1991. I dette steget åpenbarte det seg på en måte en endring i tiden¹⁷³.

Oppgavene som ventet diplomatene i kjølvannet av Sovjetunionens fall var enorme. For å fortsette og utvikle, det gode forholdet som så vidt hadde begynt å mykne med Gorbatsjov,

¹⁷² Utenriksdepartementet, *Norge og Russland*, 5.

¹⁷³ (Min egen oversettelse) «Одна из важнейших задач при создании вокруг России пояса добрососедства – сохранение и развитие потенциала сотрудничества, накопленного в отношениях с Финляндией и Скандинавскими странами. Ясно, что решение этой задачи невозможно без серьезно встречного движения наших северных соседей. И здесь, говоря о Скандинавии, не могу не выделить во многом первопроходческий характер наших отношений с Норвегией. Норвегия первой европейских стран 16. Января 1991 года признала демократическую Россию. В этом шаге появилась своего рода переключка времен.» Козырев, *Преображение*, 328.

var det viktig å straks starte dialog med Moskva. “Meningen var å smi mens jernet var varmt og holdningene i øst var oppmyket”¹⁷⁴

Thorvald Stoltenberg forteller om anerkjennelsen av Russland.

Fra norsk side ville vi gjerne markere støtte til den demokratiske utviklingen i Russland, ikke minst fordi vi er naboland, ved formelt å anerkjenne den nye statsdannelsen. Jeg tok kontakt med lederne for de andre politiske partiene som sluttet opp om regjeringens standpunkt, og dermed ble Norge det første Nato-land som anerkjente det nye Russland. Anerkjennelsen offentligjorde jeg fra Stortingets talerstol mandag 16. desember.¹⁷⁵

Stenseth skriver i memoarene sine om feststemningen som var i det øyeblikket han leste høyt, i russisk oversettelse, fra Stoltenbergs brev til Kozyrev. Han minner også om at valget ikke var uten fare. Dette var 5 dager før SUS-avtalen ble underskrevet, og andre land forholdt seg avventende. Stenseth beskriver situasjonen som merkelig, for formelt sett var den norske ambassadøren fortsatt «anmeldt» til president Gorbatsjov. Og en tid måtte Norge føre forbindelser både med Sovjetunionen og Russland, noe som «ikke var forutsett i noen lærebok»¹⁷⁶, som Stenseth skriver.

I Norges entusiasme kunne skimtes i blant annet det norske Dagbladet som førte overskriften «Norge og Russland: Et nyforelsket par».¹⁷⁷ Det var ikke bare i Norge at oppstandelsen var stor. Norges anerkjennelse ble gjenstand for internasjonal oppmerksomhet. Kozyrev beskrev anledningen i kveldsnyhetene på russisk TV; «Norge viste et eksempel i europeisk naboskap i en periode med historiske endringer».¹⁷⁸ Om Norges valg skrev Stenseth at «Den kom som en støtte til president Jeltsin på et kritisk tidspunkt og åpnet for andre lands annerkjennelse i dagene som fulgte»¹⁷⁹. I 1905 var også Russland en av de første stormaktene som anerkjente Norge som suveren stat etter oppløsningen av unionen med Sverige, noe som gjorde at dette var et symbol på et litt spesielt bånd mellom de to landene. Mens champagnen ble drukket snakket Kozyrev og Stenseth om samarbeidet i nord. Stenseth sa at «på dette området hadde det vært for mye prat og for lite av de resultater befolkningen på begge sider ønsket seg».¹⁸⁰ Og slik ble dermed Stenseth og Kozyrev enige om at oppgaver som handel og økonomisk

¹⁷⁴ Salvesen 1994: 295.

¹⁷⁵ Stoltenberg 2001: 254.

¹⁷⁶ Stenseth 2001: 173

¹⁷⁷ Dagbladet, 18.12.1991 sitert i Myklstad 2012: 63

¹⁷⁸ «innkommet melding», 16. desember 1991, UD, 34.4/213, vol.1

¹⁷⁹ Stenseth 2001: 173.

¹⁸⁰ «innkommet melding», 16. desember 1991, UD, 34.4/213, vol.1

samarbeid, løsning på konsulær representasjon og visumregimer, samt bedre kommunikasjoner, var viktige og måtte arbeides med. De to diplomatene snakket også om avgrensningsspørsmålet, noe Kozyrev kunne informere om at ble studert av Larissa Skalova i utenriksministeriet, og at de ville prioritere dette høyt fremover.

Norges ønske om å være en aktiv samarbeidspartner med Russland var ikke ukontroversielt. På et Nato-møte i Brussel ble det redegjort for bakgrunnen for anerkjennelsen i politisk komite. I Norges redegjørelse kom det fram « [...] at man på norsk side la vekt på utviklingen av naboforholdet, at Russland respekterte inngåtte avtaleforpliktelser og at anerkjennelsen ble meget positiv mottatt på Russisk side.»¹⁸¹ I meldingen til UD kom det fram at det ble vist interesse for hvorvidt Norge hadde mottatt signaler underhånden først, og Frankrikes representant uttalte at han gjerne hadde sett at dette spørsmålet ble brakt til enighet innfor Nato først, men fikk ikke støtte for det.¹⁸² Dette er et eksempel på Norges situasjon, og hvordan alliansepolitikken måtte avstemmes og tilpasses Norges ønske om et nærmere samarbeid med Russland.

Stenseth beskriver forvirringen til diplomatene under de nye omstendighetene. Den enkleste løsningen mente man ville være at Russland tok over Sovjetunionens avtaler med Norge. Russland ble sett på, av Norge, som Sovjetunionens rette arvtager, følgelig var det også naturlig at samarbeidet Norge hadde med Sovjetunionen ble videreført av Russland. Under et møte med Russlands president og utenriksminister i Norge 18. desember 1991, ble dette også foreslått fra norsk side til Russland.¹⁸³ Selv om oppfatningene om Russlands rolle varierte rundt i verden, så også Russland på seg selv som en suksessorstat til Sovjetunionen. Den 20. januar 1992 trådte også Russland inn i Sovjetunionens bilaterale avtaler med Norge.¹⁸⁴

3.2 Barentssamarbeidet

Det gode forholdet mellom Kozyrev, ambassadør Stenseth og utenriksminister Stoltenberg fikk en ny giv da Norge ble det første av de vestlige landene som anerkjente Russland. En handling som Kozyrev beskrev som en spesiell begivenhet, og som førte til en nær kontakt

¹⁸¹ «innkommet melding», 18. desember 1991, UD, 34.4/213, vol.1

¹⁸² «innkommet melding», 18. desember 1991, UD, 34.4/213, vol.1

¹⁸³ «innkommet melding», 18. desember 1991, UD, 34.4/213, vol.1

¹⁸⁴ «innkommet melding», 20. januar 1992, UD, 34.4/213, vol.1

med Norge i etterkant.¹⁸⁵ En aktiv utveksling av ideer og møter, angående ulike problemer i nord, førte til slutt fram til et nokså kjent frokostmøte.

Det var bemerkelsesverdig hvor mye tid og arbeid som ble lagt i samarbeidet mellom stormakten Russland og nabolandet Norge. Stenseth bemerker også i sin bok hvor privilegert han var i sin relasjon med Kozyrev. «Han [Kozyrev] var rede til et møte så sant det var fysisk mulig. Kontrasten til min første ambassadørperiode var stor. Bortsett fra under større mottagelser og offisielle besøk var utenriksminister Grymko hevet over kontakt med utenlandske ambassadører»¹⁸⁶.

Det var først i begynnelsen av 1990-årene at initiativet framsto som et konkret utenrikspolitisk prosjekt. Sverre Jervell, som arbeidet i UD's planavdeling presenterte sammen med Fritdjof Nansens Institutt, ideen om et nytt initiativ i nord. Geir Salvesen skriver i sin bok, *Thorvalds verden*, at Thorvald Stoltenberg tente på ideen øyeblikkelig.¹⁸⁷ Arbeidet på dette prosjektet kom raskt i gang. Men Norge var ikke alene om å se mulighetene som den nye åpningen østover kunne gi. I boken *Nordområdene- Hva nå?* Skriver Geir Hønneland og Lars Rowe om hvordan det ”de nordiske landene kaptet om å ta initiativer til å inkludere Russland i forpliktende samarbeidsordninger i nord.”¹⁸⁸ Finnene hadde også planlagt et lignende samarbeid i nord, men Stoltenbergs «turbo-diplomati» tok dem helt på sengen. Før Finland hadde fått samlet seg om de forskjellige forslagene som lå på bordet, ble de invitert til Norge for å underskrive avtalen om Barentsregion-samarbeidet som Norge og Russland hadde utarbeidet.¹⁸⁹

Den norsk-russiske planleggingen skjøt fart vinteren 1992. 5. februar det året reiste den norske utenriksministeren til Moskva og knappe måneden senere (7.-8. mars) kom Kozyrev til Oslo. Møtene bidro til avklaring av grunnlaget og rammene for forholdet mellom Norge og Russland. Viktige temaer som Aksjon nabohjelp, økonomi, kommunikasjoner og infrastruktur, konsulater, ordninger med lokal visumutstedelse, polarforskningsamarbeid, tollsamarbeid, politisamarbeid, samarbeid omkring redningsavtalen- som alle sammen var knyttet til nordområdene, ble diskutert¹⁹⁰¹⁹¹

¹⁸⁵ Stenseth2001: 256.

¹⁸⁶ Stenseth 2001: 157.

¹⁸⁷ Salvesen 1994: 295.

¹⁸⁸ Hønneland og Rowe 2010:13-14.

¹⁸⁹ Hønneland og Rowe 2010:13-14.

¹⁹⁰ Stenseth 2001: 331.

Sverre Jervell hevder at en årsak bak det gjennombruddet som Barentssamarbeidet representerte, kom igjennom, var den gode kontakten mellom Stoltenberg og Kozyrev. Dette kom til syne ved det aktive forarbeidet med mengder av informasjon og dokumenter som ble sendt mellom dem i perioden før frokostmøtet i 1992.¹⁹² Kozyrev nevner også sitt gode forhold til de norske politikerne i sin bok.

Den vellykkede utvikling av den russiske-norske dialogen, ja også det multilaterale samarbeidet i Barentsregionen, kunne heller ikke vært mulig uten stor innsats fra helt konkrete norske politikere. Først i køen bør man understreke rollen til statsminister Gro Harlem Brundtland. Uten hennes aktive arbeid hadde det vært usannsynlig at det ville ha skjedd en endring i Norges tilnærming til Russland. Våre heldige forhold til norske utenriksministre som var konstruktive og åpne til samarbeid, Thorvald Stoltenberg, en pålitelig og alltid framsynt partner; dagens rolige Johan J. Holst og nåværende minister B. T. Godal. Med disse har det for meg utviklet seg, ikke bare nære, men også varme forhold.¹⁹³

3.2.1 Frokostmøtet

I mars 1992 møtte Kozyrev på et frokostmøte hjemme hos Stoltenberg. Det var under dette møtet at Stoltenberg lanserte ideen om Barentsregionen. Grunnlaget for samarbeidet hadde allerede blitt lagt og ideen om regionen var moden. Begge de to utenriksministerne hadde vært med på etableringen av Østersjøsamrådet, et samarbeid som ofte omtales som en forløper til Barentssamarbeidet. Kozyrev var straks positiv til et lignende opplegg for Barentsregionen. Dette møtet skulle bli en god start på det nye naboforholdet. Det ble fastsatt målsetninger, saksområder og tidsrammer for videre samarbeid. Stenseth forteller om alle planene og ønskene Kozyrev hadde for Nord-Russland og Norge, men spurte seg selv om hva som videre kom til å skje med reformprosessene i Russland og om Kozyrev vil klare det.¹⁹⁴

¹⁹¹ «innkommet melding», 6. februar og 21. februar 1992, UD, 34.4/213, vol.1

¹⁹² Jervell 2002: 76.

¹⁹³ Козырев 1994: 329 (Egen oversettelse) «Успешное развитие российско-норвежского диалога да и многостороннего сотрудничества в районе Бфренцва моря было бы невозможно без больших усилий вполне конкретных норвежских политиков. В первую очередь следует выделить роль премьер-министра Норвегии Гру Харлем Брундтланд. Бз её активной работы едва ли произошел бы поворот Норвегии к Ближению с Россией. Нашим отношениям «повезло» и на конструктивных, открытых к сотрудничеству норвежских министров иностранных дел: Т. Столтенберга – Надежного, всегда смотрящего вперед партнера; ныне покойного Й. Холста и нынешнего министра Б.Т Гудала. С ними у меня сложились не просто близкие, а очень теплые отношения».

¹⁹⁴ Stenseth 2001: 256.

3.2.2 Bekymring og motivasjon

Mange var både glade og lettet da Sovjetunionen falt. Men med de store omveltningene fulgte det også bekymringer. De nordeuropeiske landene, også Norge, bekymret seg fortsatt for den sterke militære tilstedeværelsen i nord. Etter den kalde krigen fortsatte grensen mellom Russland og Norge å være sterkt bevoktet, og det var få som beveget seg over den. Man bekymret seg for stabiliteten i et område der Russland hadde store militære styrker. En annen bekymring fra norsk side var at det spredde seg en økende fattigdom i Russland. Stoltenberg så dette som et potensielt problem, også for Norge og de nordiske landene, som ville måtte ta imot flyktningsstrømmen, om situasjonen fortsatte å utvikle seg i samme retning. Som en følge av den økonomiske situasjonen i Russland begynte også en viss spredning av sykdommer som HIV/AIDS og Tuberkulose i Russland. Det var stor bekymring i mediene for at denne smitten skulle spre seg vestover. I tillegg var det et økende behov for samarbeid mellom landene for å ivareta miljøet. Russernes atomavfallshåndtering var ikke etter norsk standard, og nikkerverket i Norilsk spydde svarte skyer av giftig svovel over grensen til Norge. Disse bekymringene lå til grunn for nordmennenes ønske om et samarbeid i Barentshavet. Man ønsket å stabilisere sonen slik at man kunne sende inn humanitær hjelp, og øke levestandarden på begge sider av grensen ved å stimulere handel og investering. Man ønsket å skape et helsetilbud i Nordvest-Russland for å stoppe spredningen av sykdommer, og man ønsket å skape et bedre klima, ved å hjelpe Russland å investere i mer moderne fabrikkutstyr, samt utbedre atomavfallshåndteringen.¹⁹⁵

Det fantes også andre, vikarierende motiver for et samarbeid i Barentsregionen. Salvesen hevder at Thorvald Stoltenberg også ønsket å bruke Barentsprosjektet som en del av EF-kampen. Planen var «[...]å bruke det som agn for å lokke tvilere og nei-folk over på ja-siden»¹⁹⁶. Dette er noe Stoltenberg selv bekrefter i sin bok der han har skrevet «Grensen mellom Norge og Russland er ikke blitt grensen mellom EU og Russland, slik jeg håpet»¹⁹⁷.

¹⁹⁵ Hønneland og Rowe 2010:

¹⁹⁶ Salvesen 1994: 127.

¹⁹⁷ Stoltenberg 2001: 257.

3.2.3 Motstand fra norsk side

I Norge fantes det en glede over å kunne åpne opp samarbeid med Russland, men også en skepsis. Stoltenberg og hans meningsfeller møtte endel motstand både innad i UD, hos andre politikere og i media. Ifølge Sverre Jervell kom allikevel den sterkeste motstanden mot prosjektet fra enkelte deler av det veletablerte statlige sikkerhetssystemet i hovedstaden.¹⁹⁸ Denne motstanden bestod, ifølge Jervell, av mennesker i posisjoner som var knyttet til den kalde krigen. De hadde en kompetanse som sto i fare for å bli utdatert og overflødig om den nordlige delen av landet skulle bli stabilt og fredelig. En annen faktor som spilte med som årsak til denne motstanden, var at om Norge ville miste sin posisjon som et land med en av de viktigste regionene i den kalde krigen¹⁹⁹, og flere mente at en avspenningspolitikk ville gjøre Norge til et ubetydelig land i internasjonale relasjoner.²⁰⁰

Stoltenberg oppfattet misnøyen også i utenriksdepartementet. Da Jervell kom med ideen om opprettelse av et samarbeid i nord ble den godt mottatt av Thorvald. Han opprettet like etter en prosjektgruppe som jobbet på siden av UD-apparatet. Årsaken til å holde det utenfor de vanlige kanalene som fantes i UD for slike saker var, ifølge noen av de tilstedeværende, den interne opposisjonen som oppsto i UD.²⁰¹ Det fantes de i utenriksdepartementet som ikke ønsket et Barentssamarbeid. De såkalte atlantistene fant det vanskelig å akseptere den nye retningen i utenrikspolitikken. Salvesen kaller Thorvald Stoltenberg og hans allierte i kampen for Barentssamarbeidet, for europeerne. Jervell hevder at motstanden Thorvald møtte skyldtes at overgangen fra konfrontasjon til samarbeid var for brå for mange.²⁰² Salvesen peker på forholdet mellom Norge og USA, som en litt mer spesifikk grunn. Atlantistene ønsket å tre varsommere vedrørende samarbeid med den gamle fienden. Kampen som oppsto endte med at Stoltenberg mistet en gammel venn, Helge Vindenes, Departementsråd i UD. Atlantistene hadde Helge Vindenes som fronefigur. Han mente at det ville være farlig å eksperimentere med båndene til USA og at man måtte gå mer varsomt fram i det høye nord. Europeerne ønsket å understreke Norge og Russlands forhold som naboland og samarbeidspartnere, og at USAs og Norges interesser ikke var de samme i dette tilfellet.²⁰³

¹⁹⁸ Jervell 2002: 74.

¹⁹⁹ Jervell 2002: 75.

²⁰⁰ Jervell 2002: 75.

²⁰¹ Salvesen 1994: 295.

²⁰² Jervell 2002: 75.

²⁰³ Salvesen 1994: 296.

Også på regionalt nivå fant man motstand. Deler av militæret i nord var skeptisk til å la den gamle fienden komme for nær. For noen var Russland fortsatt Sovjetunionen med et annet navn, og fant det vanskelig å gå fra konfrontasjon til samarbeid i nord. Noen politikere hevdet at Nord-Norge profiterte på den kalde krigen. Jervell forklarer noe av motstanden mot Barentssamarbeidet i nord, med at den kalde krigen hadde ført til en forbedret situasjon for regionen. Flyplasser og militærinstallasjoner førte med seg arbeidsplasser og infrastruktur som landsdelen ikke ville hatt uten den kalde krigen.²⁰⁴

Jervell legger til at det også fantes svært velartikulerte mennesker i nord (han nevner ikke hvem) som så kampen mot Barentssamarbeidet som en forlengelse av kampen mot EF. Disse reiste rundt for å overbevise om at Barentssamarbeidet ville bli brukt som et verktøy av de europeiske landene til å ta kontroll over de rike ressursene i havet i nord.²⁰⁵

I stortinget var det generell velvilje til samarbeidet. De eneste kritiske røstene var Paul Chaffey fra SV som var bekymret for den lokale innflytelse på arbeidet i Barents-regionen, mens Fr.p.s Fridtjof Frank Gundersen var bekymret over det nye kostbare byråkratiet han mente ville oppstå.²⁰⁶

At Barentssamarbeidet gikk igjennom, var mye takket være Thorvald Stoltenbergs iherdige kamp. Salvesen forteller at da amerikanerne gav prosjektet sin støtte, forsvant den verste motstanden i UD. Jervell hevder også at noe av grunnen til at Barentssamarbeidet ble godkjent, var at den norske politiske lederskapet og regjering på et veldig tidlig stadium gikk inn for samarbeid i Nord. Thorvald hadde også på et tidlig stadium hatt følere ute hos Kozyrev, som var svært positiv til initiativet.

3.2.4 De russiske interessene

Kozyrev forklarer interessen sin for Norge i boken sin *Preobrasjnenie*

Problemer i det russiske nord ligger meg nært, både som diplomat, og som representant i statsdumaen. Her er oppgavene med gjenfødelse av vår økonomi, bevaring av det unike naturens miljø, sikring av Russlands internasjonale interesser i Arktis er sammenvevd. Nord er ikke bare av lokal betydning, men for hele den russiske stat.²⁰⁷

²⁰⁴ Jervell 2002: 75.

²⁰⁵ Jervell 2002: 75-76.

²⁰⁶ Salvesen 1994: 297.

²⁰⁷ Козырев 1994: 327. (Min egen oversettelse) «Проблемы русского Севера мне особенно близки и как дипломату, и как депутату Государственной Думы. Здесь сплелись в один узел задачи возрождения нашей экономики, сохранения уникальной природной среды, обеспечения международных интересов России в Арктике»

De russiske holdningene til Barents-initiativet omfattet alt fra rosenrøde drømmer til vaksomhet og direkte fiendtlighet. Fra russisk side var noe av motivasjonen for et samarbeid med de nordiske landene, også Norge, å få investeringer inn i landet. Det var noe man ønsket på sentralt nivå, så vel som regionalt. Holdningene til Norge på dette punktet speilet den generelle politikken på statlig nivå, der man sterkt oppfordret andre land til å hjelpe den russiske økonomien opp på fote, gjennom investeringer, lån og bistand. Det russiske toppsjiktet, og da særlig den politiske eliten i Nordvest-Russland, som på dette punktet var enige i Kozyrevs politikk, så positivt på muligheten for å motta finansiell støtte og humanitær hjelp fra de skandinaviske landene. Også de intellektuelle i Nordvest-Russland fattet stor interesse for samarbeidet i Barentsregionen. De ønsket et rammeverk for utveksling over grensen av aktører innenfor kunst, kultur og vitenskap.²⁰⁸

Regionale ledere som Pavel Balaksjin, lederen for Arkhangelsk oblast, så også dette som en mulighet for å tvinge den russiske stat til å løse spørsmål knyttet til eiendomsrettigheter og internasjonale forbindelser hurtigere.²⁰⁹ Kanskje så han også potensiale til å øke sin egen maktstatus som regional leder, med mer makt og innflytelse som eventuelt ville komme med det regionale samarbeidet.

Det var nettopp makten hos det regionale som ble et vanskelig tema i Barentssamarbeidet. De liberale vestvendte hadde gått inn for en desentralisering og regionalisering i Russland. Dette kom til uttrykk i at en økende del av statens midler ble fordelt slik at de ble administrert lokalt, noe som igjen førte til at sentralmakten ble pengelens.²¹⁰ Den tidligere Russlands-korrespondenten, Hans Wilhelm Steinfeldt, skriver at overføringene fra Moskva ikke førte til lokal takknemlighet, men heller forakt for svakheten som lederne blottla. Reformatorene ble altså ikke møtt med reformvilje, men med avsky.²¹¹ Noe av dette kan forklares med den høye tilstedeværelsen av kommunister i periferien i Russland, der mange av de lokale «bossene»²¹² hadde sin bakgrunn i fra det gamle kommunistpartiets lokale maktapparat. Jeltsin hadde sett

²⁰⁸ Goldin 2015.

²⁰⁹ *Pravda Severa*, 16. januar 1993 sitert Goldin 2015.

²¹⁰ Steinfeldt 1993: 307.

²¹¹ Steinfeldt 1993: 307.

²¹² Et ord som blir brukt av både Steinfeldt og Hønneland om de som satt øverst i de regionale makthierarkiene. Bruken av ordet boss i stedet for sjef eller andre ord, kan komme av at måten disse styrte på, utover 90-tallet, ofte lignet mer på mafiavirksomhet, enn demokratiske styreform.

dette problemet og blant annet fått innsatt Jevgenij Komarov på Kolahalvøya, som skulle være lojal overfor Jeltsinadministrasjonen.

Denne avskyen mot sentralmakten ble veldig tydelig da Andrei Kozyrev skulle svare på spørsmål fra pressen i Murmansk. Jevgenij Komarov avbrøt Kozyrev da han forsøkte å svare, og feide utenriksministeren til side med beskjed om at «Dette svarer jeg på!»²¹³ Steinfeldt tolker dette utbruddet som et tegn på den politiske situasjonen.

Å tenke seg at en regional boss i sin tid skulle kommet på tanken om å gjøre slikt mot en utenriksminister Andrej Grymkov eller en Eduard Sjevarnadze ville vært absurd. Når det skjer i dag, vitner det om den stigende selvbevissthet hos lokale makthavere på bekostning av sentrale politikere i Moskva.²¹⁴

Regionene tilranet seg stadig mere makt på bekostning av sentralmakten i Moskva. Regjeringen fryktet konsekvensene av en slik ansvarsovertagelse, spesielt i saker der utenrikspolitikk var involvert. Frykten var stor for at Russland skulle bli «dissolved from within.»²¹⁵ Barentssamarbeidet havnet midt i denne kampen mellom sentrale og regionale makthavere i Russland, fordi samarbeidet var basert på at også lokale ledere skulle være med å ta beslutninger. Steinfeldt skriver “ I tilfellet med Kola-halvøya flytter sentralregjeringen litt på den “lufteluke” lokale ledere får gjennom et samarbeid med Norden.”²¹⁶

Moskva var bekymret for sin egen maktposisjon. Dette gav utslag da Kozyrev hadde godkjent at de regionale lederne i Murmansk og Arkhangelsk kunne være med på møtet rundt etableringen av regionen i Kirkenes i 1993, som Stoltenberg hadde invitert dem til. Dette var det skepsis til i Moskva. Ifølge Jervell, var det mange indikasjoner på at politikere i Moskva ikke likte at de regionale lederne skulle delta. Noen av de som jobbet på den russiske ambassaden i Oslo fryktet at Kozyrev ville måtte slutte som utenriksminister på grunn av problemene han hadde med opposisjonen hjemme i Russland, og at dette ville føre til at avtalen om Barentsregionen ikke ble noe av.²¹⁷

Det var ikke bare i Norge at toppolitikere så muligheter ved å være et EF-land som grenset mot Russland. Kozyrev så muligheten til å utvikle nære bånd til et land som man trodde kom

²¹³ Sitert i Steinfeldt 1993: 307.

²¹⁴ Steinfeldt 1993: 307.

²¹⁵ Jervell 2002: 76.

²¹⁶ Steinfeldt 1993: 308.

²¹⁷ Jervell 2002: 76.

til å bli medlem av EF ganske snart.²¹⁸ En politikk som gikk hånd i hanske med hans ønske om å samarbeide med, og delta i de vestlige institusjonene.

3.2.5 Motstand fra russisk side

Det var ikke bare krysningspunktet mellom den regionale og sentrale politikken som viste seg å være vanskelige for Kozyrev. De regionale var på tross av maktkampen iherdige forkjempere for et samarbeid med de nordiske landene. Slikt sett var deres økende makt med på å styrke Kozyrevs betraktelser for samarbeid. Men som i så mange andre saker, sto Kozyrev på motsatt side av sikkerhetsapparatet og militærindustrielle komplekset. Jervell beskriver holdningen innenfor sikkerhetsapparatet og i det militær-industrielle komplekset, som ganske annerledes enn det regionale politikertoppsjiktets. Disse sektorene hadde øvet stor innflytelse under Sovjetunionen både innen maktapparatet og samfunnet som helhet. Dette gjaldt også i høyeste grad i det militariserede nord. De som arbeidet innenfor forsvaret eller som på annen måte var nært tilknyttet det militær-industrielle komplekset, fulgte utviklingen av Barentssamarbeidet med stor engstelse. Bekymringen var for så vidt forståelig. Mange var rett og slett redde for at avspenning og demilitarisering ville føre til nedskjæringer og tap av arbeidsplasser. Det var også en sterk skepsis mot innsyn på «deres territorium».²¹⁹

Skepsisen hadde også en rot i en annen forståelse av den norske «givergleden», da spesielt med tanke på naturvern og bistand. Der nordmenn mente at norske økonomiske tiltak var til alles beste, også for Norge selv, var det mange som på russisk side så norsk økonomisk hjelp som et triks, et virkemiddel med baktanke. Geir Hønneland forklarer dette ut fra en nullsumstankegang når det kom til politikk, som i høy grad var et gjeldene utgangspunkt for mange russiske politikere som deltok i samarbeidsprosjektet i Barentshavet på 90-tallet. Man fryktet rett og slett at Norge, og andre land skulle utnytte den vanskelige situasjonen som Russland befant seg i. Det hjalp heller ikke at penger fra det norske Barentsfondet hadde blitt overført til en amerikansk spion som bodde i Norge og hadde kontakt med Alexander

²¹⁸ Salvesen 1994: 296.

²¹⁹ Goldin 2015.

Nikitin.²²⁰ Dette førte til at KGB og det russiske militæret var mektige motstandere av Barentssamarbeidet.²²¹

3.2.6 Kirkeneserklæringen

10. januar 1993 begynte Kozyrevs neste besøk i Norge. Han kom først til Bodø, dagen før Kirkenesmøtet, der Barentsregionen formelt skulle bli etablert. Stenseth forteller at han på en spasertur gjennom Bodø forsto at det var gjennom Barentsarbeidet at Kozyrev kom i kontakt med de russiske nordområdene, der han ikke hadde vært før. Stenseth sa at Kozyrev var begeistret over Nord-Norge. Han gav også et inntrykk av at «Barentsregionen representerte en ny tids muligheter som Kozyrev sa han ville arbeide for å realisere. Men meget ville avhenge av hva som videre skjedde i Russland; om det ville lykkes å holde landet på reformkurs»²²².

Stenseth skriver at Sjevardnadze merket spenningene mellom det gamle i Sovjetunionen og det nye som var på vei, men at Kozyrev skulle erfare dette for fullt. «Utfordringene i kjølvannet av Sovjetunionens sammenbrudd kunne krevd en Talleyrand»²²³ skriver Stenseth. Han hevder at Kozyrev var nettopp dette, at han mestret utfordringene med å tilkjempe Russland en plass i det internasjonale samarbeidet. «Kozyrev klarte å bevare for Russland et spesielt forhold til Washington som gav det nye Russland en rolle utover hva den faktiske situasjonen skulle tilsi»²²⁴. Den norske ambassadøren er tydelig imponert over den oppmerksomhet han viet til Norge og Norden til tross for sin travle kalender «Vi hadde aldri før vært gjenstand for en så konstruktiv interesse fra en utenriksminister i Moskva.»²²⁵

3.2.7 Kozyrev i Barentssamarbeidet slik Stenseth oppfattet det.

Kozyrevs kamp med opposisjonen begynte å bli mer merkbar også i Norge. Hans politiske mantra om partnerskap med vestlige land var gjenstand for økende kritikk på hjemmebane. Stenseth bemerker at Kozyrev ble kritisert av «en bred falanks av nasjonalpatriotiske

²²⁰ Jervell 2002: 76. Alexander Nikitin ble kjent over natten da han i 1996 ble arrestert av det russiske sikkerhetspolitiet, anklaget for høyforræderi. Bakgrunnen var at han sammen med den norske miljøstiftelsen Bellona hadde arbeidet med en rapport om faren for radioaktiv forurensning fra den russiske nordflåten.

²²¹ Goldin 2015.

²²² Stenseth 2001: 257

²²³ Stenseth 2001: 259. Talleyrand: (1754-1838) Fransk statsmann involvert i kuppet som brakte Napoleon til makten, hans fulle navn var. Charles Maurice de Talleyrand-Périgord.

²²⁴ Stenseth 2001: 259

²²⁵ Stenseth 2001: 259

krefter»²²⁶ inkludert gammelkommunistene, for å gå Vestens ærend. Stenseth oppfattet at det var en stor bredde i dragkampen med mange saker. Noen av hovedproblemene gjaldt opposisjonens krav om et mer aktivt forsvar av de russiske minoritetene, «[...]hardere innngripen overfor uro på russisk område i Nord-Kaukasus.»²²⁷ og Russlands imperierolle overfor de gamle sovjetstatene. Disse sakene gikk helt på tvers av det Kozyrev ønsket, og han var her helt uenig med opposisjonen. Kozyrev ble, i følge Stenseth, oppslukt av globale problemer, og hans treghet med å oppfatte andre sider av Russlands situasjon gjorde at opposisjonen tok initiativet. Jeltsin gav til slutt Kozyrev beskjed om å vie mer oppmerksomhet innen SUS-området og til situasjonen for de russiske minoritetene. Stenseth beskriver Kozyrevs justering av sitt konsept, for å fange opp russiske interesser i større grad, som nølende.

Den gryende opposisjonen mot Kozyrev var et tegn i tiden, et tegn på et Russland som var på jakt etter en identitet. Veivalget besto mellom å følge vestlige lands utviklingslinje, eller å lage sin egen utviklingsvei med rot i historien.

Stenseth så på talen under KSSE i Stockholm i 1992 som en stor overraskelse. Han ble overrasket av å se den ellers forsiktige utenriksministeren komme med slike «temperamentsfulle advarsler». Stenseth gikk fra å synes at utfallet var uprofesjonelt til å forstå Kozyrevs «dyptfølte bekymring» for Russlands videre veivalg. «Mens maktkampen raste i Moskva hadde Kozyrev mot til i Stockholm å si hva det egentlig dreide seg om og hva det kunne innebære for omverdenen»²²⁸

3.2.8 Mot slutten

Forholdet mellom Norge og Russland begynte å kjølnes til i de senere årene av Kozyrevs periode. Delelinjeforhandlingene var én av de mislykkede forholdene som Kozyrev ikke maktet å håndtere gjennom sin periode. De regionale myndighetene var både positive til å øke handel og samarbeid med Norge, men også skeptiske til en eventuell delelinjeavtale mellom Russland og Norge. Bones skriver at Den tidligere sovjetiske utenriksministeren hadde advart Stenseth mot en Russisk-Norsk avtale på dette tidspunkt, da omstendighetene ikke ville tillate det. Med all uroen og konflikten ville man finne mange motstandere i den russiske

²²⁶ Stenseth 2001: 261

²²⁷ Stenseth 2001: 261

²²⁸ Stenseth 2001: 262

politikken.²²⁹ Myklestads undersøkelse av mediene rundt delelinjeforholdet avslører at de samme tendensene var synlige der. «Men då Noreg og Russland hausten 1992 – for 18 komande år – la kroken på døra for delelinjeforhandlingane, var det først og fremst nasjonalismen og den interne politiske striden i Russland, som var mest framtrødande i avisene.»²³⁰

Høsten 1995, da Russland overtok formannskapet i Barentsrådet, fremhevet Kozyrev den økonomiske siden av samarbeid som viktigste satsingsområdet framover. Etter hvert så man resultatene av den økonomiske omleggingen i Russland. De økonomiske ressursene uteble, og utover i 1995 var det røster i Norge som advarte om den beryktede «russiske mafiaen», korrupsjon i det russiske politiske toppsjiktet og andre negative utviklingstrekk som var forbundet med den unge russiske kapitalismen. Vestlige observatører stilte seg tvilende til om det i det hele tatt var mulig å drive forretninger i Russland. Ledere i de russiske regionene var på sin side skuffet over at det forventede gullregnet i form av vestlige investeringer uteble.²³¹ På norsk side var Kozyrev og hans politikk i skuddlinjen. Man så et Russland i kaos med mange som prøvde å tilkjempe seg makten, og for Stenseth var det tydelig at Kozyrev var et offer for omstendighetene, uten evne til å kjempe i mot den nasjonalistiske bølgen som skylte over Russland.

Stenseth beskriver Kozyrevs siste dager som brutale. Språket forandret seg til å bli nasjonalistisk og ble mer truende, noe begrepet «det nære utland» var et eksempel på. På tross av dette holdt Jeltsin og Kozyrev fast ved samarbeidet vestover. Stenseth trekker fram viktig forbindelser i internasjonal politikk som Russland har fått gjennom Kozyrev. Han kaller den nye kursen som Kozyrev personifiserte, en historisk nyutvikling. Kozyrevs siste dager var tunge. Og det var ikke bare Stenseth som bemerket dette. Talbott Strobe, president Clintons russlands-ekspert, beskriver en Kozyrev som de siste årene var motløs og maktesløs. En mann som hadde gitt opp og ventet på å måtte gå av.²³²

Man kan merke at Kozyrev endrer seg mot slutten og at «Uttalelsene i denne tiden var ikke alltid like lett å forstå» De ble etter hvert mer iblandet kald krigsretorikk. «Var et tegn på at kursen var under omlegging?»²³³ Spør Stenseth

²²⁹ Bones 2012:191.

²³⁰ Myklestad 2012: 53.

²³¹ Smirnov 1998: 84.

²³² Talbott 2002.

²³³ Stenseth 2001: 263.

3.2.9 En utenrikspolitisk fagmann

Stenseth beskriver Kozyrev som en utenrikspolitisk fagman heller enn en politiker med en selvstendig politisk plattform. Han skriver at Kozyrev «var helt avhengig av Jeltsins gunst og støtte»²³⁴ Kozyrevs avskjedigelse var av den ydmykende typen. Tallbot skriver i sin bok at Jeltsin forbød kritikk mot Kozyrev og hans politiske periode²³⁵ når han ble avskjediget, men det var ikke slik Stenseth oppfattet situasjonen. Ifølge den norske ambassadøren hadde Jeltsin «utbasunert» sin kritikk og avskjediget Kozyrev under en pressekonferanse.²³⁶

3.3 Avslutning

3.3.1 Hva mente de om Kozyrev som person?

I kildene kommer det klart fram at de norske diplomatene hadde et godt forhold til Kozyrev personlig. Når Stenseth beskriver Kozyrev, er det med en positiv ordlyd. Den norske ambassadøren følte at med Kozyrev kunne han være avslappet og personlig. Han hadde også respekt for at Kozyrev både var kunnskapsrik og hardtarbeidende. Stenseth skriver at han så på Kozyrev som «et sympatisk menneske som det hadde vært et privilegium å kjenne».²³⁷

Denne kontakten var ikke unik for Stenseth og Kozyrev, men forekom også med de andre diplomatene som Kozyrev forholdt seg til. Et forhold som skilte seg ut, var forholdet mellom Stoltenberg og Kozyrev. Til tross for at Stoltenberg ikke nevner dette med så mange ord i sin egen bok, påpekes det av andre. Stenseth forteller at de kom på god bølgelengde og at det etter dette forekom hyppige møter mellom de to²³⁸ og Kozyrev beskriver Stoltenberg som en pålitelig og alltid framsynt partner, som han hadde et, etter hvert, varmt forhold til.²³⁹ Talbott, Jeltsin og Stenseth bemerket alle den unge utenriksministerens evne til å holde hodet kaldt i vanskelige situasjoner «[...]kanskje var det nettopp denne evnen til å bevare ro og perspektiv som lenge reddet han gjennom de politiske stormene som skulle komme.»²⁴⁰ Denne evnen til å holde hodet kaldt var nettopp det Kozyrev også verdsatte med de norske politikerne:

²³⁴ Stenseth 2001: 263.

²³⁵ Talbott 2002: 190.

²³⁶ Stenseth 2001: 263.

²³⁷ Stenseth 2001: 263.

²³⁸ Stenseth 2001: 256.

²³⁹ Козырев 1994: 329.

²⁴⁰ Stenseth 2001: 255.

I bilaterale spørsmål, der andre stater ville ha etablert en overdreven spenning, har Norge vedlikeholdt en rolig tone, uten å la begeret renne over. Et eksempel på dette er problemene med grensespørsmålet i Barentshavet, der Oslo fører en forretningsmessig fremgangsmåte med fokus på en gjensidig gunstig løsning på dette problemet. Alt i alt er det karakteristisk for vårt forhold ikke å hoppe fra spenning til overvennlighet, som vi er vandt til med andre stater.²⁴¹

Stenseth skriver at «Aldri hadde kontakten på utenriksministerplanet mellom Oslo og Moskva vært bedre»²⁴². Kanskje kan det personlige og gode forholdet som oppsto mellom Kozyrev og de norske diplomatene ha tilført de norsk-russiske relasjonene noe spesielt.

Diplomatenes forhold hadde nok effekt på hvor suksessfullt samarbeidet var, men det var også andre faktorer som bidro til det vellykkede samarbeidet.

3.3.2 Kozyrevs forhold til Norge

Stenseth bemerker i sin bok i hvor stor grad Kozyrev vier oppmerksomhet og tid til norske forbindelser. Det er tydelig at Stenseth mener dette er merkelig med tanke på Russlands posisjon som stormakt, men også med tanke på Russlands posisjon overfor de gamle sovjetstatene.

Arbeidet med Norge var tydelig viktig for Kozyrev. Det kommer fram av hans store omgang med norske diplomater, i en tid der han har hatt mye å stri med både i forhold til SUS-landene, Nato og den kraftig økende nasjonalismen på hjemmebane. På tross av at mye peker på at Kozyrev ikke hadde tid til nabolandet i nord, er det mye som tilsier at Kozyrev viet Norge uproporsjonert mye oppmerksomhet. Man kan se at utvekslingen av meldinger i forbindelse med samarbeidet i nord fra den norske ambassaden i Moskva kommer hyppig utover 90-tallet. Det stemmer også over ens med det Stenseth beskriver i sine memoarer. I tillegg kan man se at Kozyrev skriver svært positivt og optimistisk om samarbeidet i sin bok *Preobrazjenie*. Det er interessant sett i sammenligning med boken til hans etterfølger

²⁴¹ Козырев 1994: 328. (Egen oversettelse) «В тех вопросах двусторонних отношений, где иные государства создавали бы чрезмерную напряженность, Норвегия выдерживает спокойную тональность, не перехлестывает через край. Пример- разграничения в баренцевом море, где Осло проявляет деловой подход, нацеленный на взаимовыгодное решение этой проблемы. В целом для наших отношений характерно отсутствие шахаханий от напряженности к сверх дружбе, что бывало у нас с другими государствами».

²⁴² Stenseth 2001: 256

Primakov, der det ikke er viet så mye som en side til samarbeidet med Norge i sin bok om sin tid i storpolitikken.²⁴³

Det finnes flere grunner til at Kozyrev kanskje kunne ha valgt ikke å samarbeide med Norge i den grad han gjorde. Hans travle kalender, opposisjonens stadig sterkere kritikk av Kozyrevs vestvendthet og hans manglende fokus på Russlands østlige identitet, og det faktumet at Norge er et lite land med relativt liten grense mot Russland. Stenseth bemerker hvor utrolig det er at disse problemene ikke overskygget samarbeidet med Norge. Det kan være flere grunner til at Kozyrev vedlikeholdt det gode samarbeidet. Det er blant annet tydelig at Kozyrev satte pris på Norges gest som første av de vestlige landene til å anerkjenne Russlands suverenitet i en usikker tid. En annen faktor kan ha å gjøre med Kozyrevs forhold til Nordområdene. Han var jo, en representant for Murmansk i Dumaen, der han forsikret velgerne å arbeide for og forbedre levevilkårene deres.²⁴⁴ En tredje årsak til Kozyrevs interesse kan stamme fra nettopp Barentsarbeidet, som Stenseth skriver, synes Kozyrev at dette samarbeidet var selve symbolet på en ny tids muligheter. Og Barentssamarbeidet var et direkte og vellykket resultat av den politikken Kozyrev forfektet, selv om det økonomiske aspektet med handel og investeringer i Russland ikke ble helt som forventet. Til sist er det verdt å nevne at mye av arbeidet som ble gjort under Kozyrev, var det Primakov som kunne høste fruktene av.

Det asymmetriske naboskapet.

Det er en tydelig maktforskjell mellom Russland og Norge. Norge er et relativt lite land med få innbyggere, og kan sies å ha til dels lite innflytelse på internasjonal politikk. Russland er verdens største land med landegrenser til veldig mange land både i øst, vest sør og nord. Det var under Sovjetunionen å regne for en supermakt, og etter Sovjetunionens fall, en stormakt i internasjonal politikk. Russland mistet både landområder og status, samt økonomi og befolkning da hun tredde ut av Sovjetunionen. Hennes status som et politisk innflytelsesrikt land sank dramatisk. Dette er interessant fordi i ettertid har Vestlig bistand og avtaler med Russland på begynnelsen av 90-tallet ofte blitt sett på som en utnyttelse av et sårbart Russland.

I Barentssamarbeidet var dette ikke tilfelle. Kozyrev nevner selv at Norge ikke utnyttet Russland da landet var sårbart. Avtalene som ble inngått var i stor grad gjensidig lønnsomt.

²⁴³ Примаков 1999.

²⁴⁴ Козырев 1994:327-329

Stian Bones sier at Norge har historisk sett, alltid operert ut fra et synspunkt at Russland en dag kommer tilbake som en viktig og sentral maktfaktor i internasjonal politikk. Dette stemmer med min oppfatning av den norske motivasjonen bak Barentssamarbeidet. Samarbeidet var et gjensidig arbeid, der begge tjente på dette. «Selv om Russland var en viktig samarbeidspartner var hun ikke mer enn en passiv aktør i arbeidet» skriver Jervell. Dette er et godt eksempel på det skjeve maktforholdet mellom de to landene på tidspunktet. Russland hadde mye de skulle ha sagt, men ikke så mye å bidra med. Dette kommer til uttrykk for eksempel i avtalene Russland hadde om at de ikke hadde økonomiske forpliktelser i samarbeidet, slik som Norge hadde. Det er like vel verdt å påpeke at maktforholdet mellom de to landene var mindre påfallende da, enn det er i dag. Som nevnt tidligere i teksten var Russland betraktelig svekket både økonomisk og politisk etter den kalde krigen, og fra russisk side var Norge en interessant samarbeidspartner fordi Norge var tilknyttet «tunge» vestlige politiske institusjoner som Nato og EU.²⁴⁵ Dette i en tid da Kozyrev var svært opptatt av å skape institusjonelle bånd med Vesten. Norges tiltrekning var altså ikke bare de nordlige, men også de vestlige grenser. Dette forholdet kan tyde på at samarbeid mellom de to landene var enklere å gjennomføre. Russland var fortsatt for stormakt å regne, men noen av barrierene var revet ned og begge hadde noe å bringe til bords under Barentssamarbeidet. Man kan si at asymmetrien avtok litt på begynnelsen av 90-tallet. Dette er også et aspekt som kan forklare Kozyrevs oppmerksomhet overfor Norge og Barentssamarbeidet.

3.3.3 Hva de mente om Kozyrevs maktgrunnlag og basis?

Til tross for de norske politikernes entusiasme og tydelig glede over samarbeidsviljen til Kozyrev, var det flere som så på Kozyrev som en mann som sakte tapte kampen mot opposisjonen i hjemlandet. Tanken om at Kozyrevs makt og innflytelse, ikke var så stor, lå i de norske politikernes bevissthet, det kommer fram i blant annet bisetninger ved flere anledninger hos både Jervell, Stoltenberg og Stenseth. Både i Norge, Russland og USA var det flere som mente at Kozyrev levde på Jeltsins nåde, og at hvis Jeltsin gikk, ville også Kozyrev ha gått med ham. Den turbulente tiden merker man i flere forbindelser med Russland. I forhold til Barentssamarbeidet var Kozyrev et usikkert element på grunn av tumultene i hjemlandet. Jervell fryktet at hvis Kozyrev ble tvunget til å gå, kunne det ødelegge hele samarbeidet. Opposisjon til Kozyrev, den han advarte det internasjonale samfunnet om ved flere anledninger, var bygd opp av samme fraksjoner som motsatte seg

²⁴⁵Kjølborg 1995: 327.

Barentssamarbeidet. Sikkerhetstjenesten og det militær-industrielle komplekset. Disse ønsket ikke en demilitarisering og stabilisering av området. De så på samarbeidet som en trussel mot arbeidsplasser og nasjonal sikkerhet. I tillegg var det flere politikere som så det sterke maktskiftet fra sentrum til periferien under Jeltsin som noe negativt. Disse posisjonene gjorde at Kozyrev måtte kjempe for å få samarbeidet igjennom på hjemmebane. De norske politikerne gikk aktivt inn for å overbevise posisjonene i Russland om at det ikke var et problem.²⁴⁶ På den måten sto Kozyrev samlet med norske og nordvest-Russiske, regionale politikere i ryggen, og fikk gjennomført ideen om Barentssamarbeidet.

Til tross for Barentssamarbeidets suksess ble det stadig verre for Kozyrev i hjemlandet. Salvesen beskriver en president som «holder seg flytende» og, det som framstår som, en lite troverdig utenriksminister, som forsikrer Stoltenberg om at den ultranasjonalistiske Sjirinovskij og hans politikk ikke vil virke inn på Russlands politikk i rest-Joguslavia.²⁴⁷ Stenseth beskriver en mann som tydelig er medtatt av omstendighetene i hjemlandet, og som etter hvert vinger mellom nasjonalistiske kald krigs retorikk og sin vestvendte liberalistiske retorikk.

Det er interessant å merke seg at mens Kozyrev mistet politisk fotfeste, forble det gode samarbeidet til Norge og utviklingen av Barentsregionen stabil. Dette kan tyde på at opposisjonen kanskje ikke i utgangspunktet jobbet så hardt i mot samarbeidet. Eller at det lyktes for både norske og russiske politikere, som jobbet med samarbeidet, å berolige opposisjonen, og forsikre dem at hovedtanken bak samarbeidet ikke var å svekke den russiske stat.

Ut fra kildene har jeg konkludert med at de norske diplomatene likte Kozyrev på et personlig plan, og så på hans politiske visjoner i Norge med positive øyne. Tilnærmingene Norge gjorde med tanke på Barentssamarbeidet ble besvart med positivitet og samarbeidsvilje fra Kozyrevs side, noe som også ble satt pris på fra norsk side. Det personlige diplomatiet og de gode kontaktene som ble ført på begge sider, kan ha vært med på å forme forholdet mellom Russland og Norge og overvinne den motstanden som kom fra både norsk og russisk opposisjon. Det er allikevel tydelig at Norske diplomater var bevisst over motstanden Kozyrev møtte på hjemmebanen, og var klar over Kozyrevs utrygge stilling i utenriksministeriet.

²⁴⁶ Goldin 2015.

²⁴⁷ Salvesen 1994: 380-381.

4 Kapittel III. Avslutning

Russland var i kaos etter Sovjetunionens fall. Med tap av ideologi, styresett og, ikke minst, store landområder, søkte Russland etter en ny identitet. Problemene var nye, men kjernen i den identitetsdebatten som oppsto, var gammel i russiske historie. Den handlet om Russlands identitet i forhold til Vesten; skulle Russland bli et vestlig land, skulle Russland bli et østlig land, eller skulle de lage sin egen vei inn i fremtiden. Striden mellom det liberalistiske vestvendte Jeltsin-Kozyrev-styret og den nasjonalistiske og kommunistiske opposisjonen, handlet mye om dette.

Jeltsin-Kozyrev-styret søkte mot Vesten for å finne svar på Russlands veivalg framover. De ønsket å integrere Russland med Vesten, og innføre en vestlig økonomi og et vestlig styresett. Etter hvert som de økonomiske problemene ble større, og levestandarden mindre, ble opposisjonen sterkere.

Kozyrevs havnet i stadig konflikt mellom interessene hjemme og i utlandet. Han måtte ikke bare kjempe for Russlands rett i verdenspolitikken, han måtte også kjempe for sin egen politikk på hjemmebane, der de kritiske røstene fikk stadig mer makt og innflytelse.

Den stadig minskende støtten til Kozyrev og hans utenrikspolitikk tvang den unge utenriksministeren til å forandre politikk utover sin periode som utenriksminister. Et hovedpoeng i denne oppgaven har imidlertid vært å nyansere dette bildet av «den nye» og «den gamle» Kozyrev. Det er mye som tyder på det var en tendens blant opposisjonen å polarisere debatten og tilegne Kozyrev meninger han faktisk ikke hadde, kanskje nettopp for å fremme sin egen agenda. En av disse sakene var Russlands nabostater i sør, de tidligere Warszawapakt-landene. I hovedtrekk ble det framstilt av opposisjonen som at Kozyrev ville forlate dem helt og la dem «kjempe for seg selv». Og selv om det stemte at Kozyrev ønsket at disse statene skulle bli selvstendige og frie på sikt, ønsket han fortsatt et tett samarbeid med hjelp fra Russland som hadde tette økonomiske og kulturelle forbindelser med disse landene. Han poengterte selv i sin artikkel «Partnership and cold peace» at Russland hadde en overordnet rolle i forhold til å sørge for disse landene og spesielt de russiske minoriteten som var i disse. Men Kozyrevs visjon var vanskelig for opposisjonen å akseptere. Det falt ikke i god jord for de som så de tidligere sovjetstatene mer som Russlands tapte landområder enn Russlands naboer. I tillegg til å fremstille Kozyrev som en som ikke brydde seg om de gamle sovjetlandene og de russiske innbyggerne i disse, brukte opposisjonen Kozyrevs ønske om å

løse konflikter i internasjonale fora som et eksempel på hvordan han sidestilte Vesten med disse nabolandene, noe han ved flere anledninger påsto at han faktisk ikke gjorde. Kozyrev ble også framstilt som en håpløst nyansert mann, en som måtte se flere sider av en hver sak. Men politikeren Kozyrev ble gradvis formet i møte med den politiske motstanden.

Opposisjonens motforestillinger til Kozyrevs behandling av statene i sør kom fra et ideologisk og et ekspansjonistisk ståsted. Noen på den ytterste delen av den politiske skalaen i Russland, som for eksempel ultra-nasjonalisten Zjirinovskij ønsket å utvide Russland til å være et land med hele det slaviske folk, mens de litt mer nøysomme kommunistene så for seg en gjenoppretting av Sovjetunionen. Kozyrev fryktet disse rødbrune fiendene mest av alt. Hans frykt for de fundamentalistiske radikales ståsted tvang han til å bli mindre nyansert i sine uttalelser. Han startet etter hvert å framheve den delen som lå mer i de pragmatiske nasjonalistenes retning.

De pragmatiske nasjonalistene dukket opp som en slags mellomting mellom de to ytterkantene, ønsket samarbeid med Vesten, kapitalisme og til en viss grad demokrati, men disse så for seg et lang sterkere og mer selvsikkert Russland enn det som kom fram av Kozyrevs visjon. De ønsket en sterkere sentralmakt, og posisjon som supermakt i verden, og et nært samarbeid og forhold til de gamle sovjetlandene, spesifikt for å ta vare på de etnisk russiske som bor i disse.

Den retningen Kozyrev til slutt selv hevder å følge, som jeg kaller pragmatiske nasjonalister var en slags mellomposisjon mellom hans eget utgangspunkt og ultra-nasjonalistene. Denne linjen hadde oppstått i det gamle sikkerhetsmiljøet, KGB og fraksjoner rundt denne tjenesten, og fikk etter hvert Kozyrevs etterfølger og tidligere FSB-direktør, Jevgeni Primakov, som sin talsmann.

Med andre ord kjempet Kozyrev mer med de ytterliggående nasjonalistene enn noen andre. Og til tross for at disse ikke hadde mye makt i politikken, hadde de innflytelse på samfunnsdebatten. Ubevisst eller bevisst var de med på å styrke Primakov og hans pragmatiske nasjonalister. De hadde lansert et alternativ til kommunisme og til total integrering med Vesten. Deres linje handlet om å gjenopprette Russland som en supermakt, en retning som var tiltalende for et land som søkte etter et nytt ståsted.

Jeg argumenterer i min oppgave for at denne retningen som vant makten på 90-tallet kanskje ikke først og fremst var kjennetegnet av ideologisk nyorientering, men snarere fra en sovjetisk

maktelite, som sakte men sikkert overtok den statlige styringen, gjennom strategiske utnyttning av det korrupte og kaospregete systemet, som oppsto i Sovjetunionens likskue.

Fra min kildegransking har jeg kommet fram til at synet på Kozyrevs politikk var svært unyansert og til tider overdrevet. Ja, Kozyrev forandret sitt politiske ståsted i løpet av sin karriere, både som følge av press fra opposisjonen og som følge av erfaringer fra mislykket politikk. Men jeg ønsker å fremheve det faktumet at Kozyrev var en diplomat, kanskje først og fremst, og dette gjorde at hans forståelse av politikken var svært nyansert. Forandringen av hans politikk, var kanskje derfor ikke en så total som både mediene og opposisjonen på 90-tallet og sekundærlitteraturen skulle ha det til. Den fremstår heller som om visse synspunkt og meninger havnet mer i bakgrunn, mens andre vandt styrke. Den viktigste og mest fremtredende av hans visjoner og mål, var mer samarbeid med Vesten, og dette var en visjon han holdt fast ved hele veien.

Dette gav også utslag i den norske politikken. Russlands stormaktstatus var skadet på begynnelsen av 90-tallet. Russland søkte hjelp og støtte fra det internasjonale samfunnet og barrierene for samarbeid var lave. Norges internasjonale status som Nato-land og et potensielt EF-land, samtidig som det var et økonomisk stabilt naboland med Russland, gjorde at et potensielt samarbeid med Norge var tiltrekkende. I tillegg til Norges internasjonale og økonomiske posisjon, var også Norges grenser i nordområdene en viktig faktor i samarbeidet som utviklet seg mellom Russland og Norge på begynnelsen av 90-tallet. Som utenriksminister og folkevalgt til dumaien som representant fra Murmansk, var nordområdene viktig for Kosyrev i bilaterale og i regionale sammenhenger. I Murmansk og generelt i Nordvest-Russland var man opptatt av mulighetene som et eventuelt samarbeid med de nordiske landene kunne gi. Ikke bare var det politisk taktisk av Kozyrev å søke og øke levestandarden i Nordvest-Russland, men det var også en sjanse for Kozyrev til å vise Russland og verden et eksempel på den politiske retningen han forfektet. Norge fremsto i tillegg som en vennlig stat, da Norge var det første av de vestlige landene som anerkjente Russland som suveren stat. Allerede helt fra da av, viste Kozyrev en overraskende stor oppmerksomhet i forhold til russisk-norske relasjoner og norske diplomater. Det var derfor heller ikke overaskende at da initiativet om et Barentssamarbeid kom fra den norske utenriksministeren, var Kozyrev straks positiv.

Stoltenberg og Kozyrev jobbet mye og hardt med etableringen av samarbeidet som inkluderte mange land i et regionalt arbeid, og som tok sikte på å forbedre levestandard, miljø og

samarbeid over grensene. Men dette arbeidet møtte ikke udelt støtte. De fremmedskeptiske nasjonalistene gjorde seg også her bemerket. De så samarbeidet og norsk hjelp med stor skepsis. Både på norsk, men aller mest på russisk side, kunne man se at deler av sikkerhetstjenestene og militæret motsatte seg Barentssamarbeidet av ulike grunner. I tillegg til disse, var det også en utfordring å overbevise flere av politikerne på sentralt hold. Disse var skeptiske til å la de regionale, som allerede hadde tilranet seg mye makt på bekostning av sentrum i den russiske politikken, få ta så stor del i samarbeidet.

På norsk side merket man godt kreftene som jobbet mot Kozyrev i Russland. Flere av de norske og russiske politikere ytret bekymring for Kozyrevs stilling. Blant annet fryktet man hva som kunne skje med Barentssamarbeidet hvis Kozyrev hadde mistet sin stilling som utenriksminister. Også på personlig plan kunne blant andre den norske ambassadøren se hvordan de siste årene av Kozyrevs tid som utenriksminister, tok på.

I Norge er det få som kjenner til Kozyrev, til tross for at han sto bak et av nåtidens store satsingsområder i norsk-russiske relasjoner. Det er mest blant de som jobber med nordområdene som kjenner til den russiske utenriksministeren, og de har gitt han tilnavnet, «Barentsregionens fødselshjelper» i samarbeidet der Stoltenberg blir omtalt som dens «far».

Heller ikke i memoarlitteraturen forekommer navnet hans hyppig, men av det som blir nevnt viser at de norske politikerne og diplomatene hadde et positivt syn på Kozyrev, og at de likte hans rolige, men kunnskapsrike adferd. De støttet også hans politiske visjon i Russland. Også Kozyrev ser ut til å ha fått et godt forhold til sine norske kollegaer. Jeg er i min oppgave inne på at også dette personlige forholdet kan ha hatt noe å si for hvor suksessfullt det russisk-norske samarbeidet ble.

For de aller fleste på russisk og norsk side ansees Barentssamarbeidet for å være et, om ikke økonomisk vellykket, så i hvert fall kulturelt vellykket samarbeid. Kozyrev med sin vestvendte politikk lagde grobunn for en rekke samarbeid som også hans etterfølgere har videreført.

Til sist

[...] the real turning point for Russian foreign policy came not in 2000, when Putin became president, but earlier, around 1992 or 1993, when it became clear that the then-foreign minister Andrei Kozyrev's call for Russia to join the western community of nations was not sustainable, either domestically or internationally. Primakov who would replace Kozyrev in 1996, embodied the newly assertive tenor of

Russian foreign policy that has, more recently, coexisted uneasily with a desire for a productive, equal partnership with the west.²⁴⁸

Dette sitatet er en god avslutning på min oppgave. På to linjer får Mankoff plass til å markere nettopp hva som er det sentrale temaet i min oppgave. Mankoff snakker om et paradigmeskifte i russisk utenrikspolitikk. Dette skiftet bestod i et omslag fra den gjeldende vestvendte politikken som oppsto under Gorbatsjov, til en langt mer statlig og nasjonalistisk vending, som finnes i dag. De vestvendte hadde blitt sterkere og sterkere politiske sett, og hadde en sine glansdager under Kozyrevs første to år. Etter dette gikk det stadig nedover med de vestvendte, på samme tid som de pragmatiske nasjonalistene fikk mer og mer innflytelse med utenrikspolitikken. Andrej Kozyrev var selve symbolet på vestvendthet i utenrikspolitikken på begynnelsen av 90-tallet. Hans seks år som utenriksminister var seks harde år med en politisk kamp som viser hvordan de nasjonalistiske kreftene innenfor den politiske sfæren vokste fram i 90-tallets Russland. Disse kreftene påvirket Russlands utenrikspolitikk, kanskje spesielt med tanke på nabolandene. Ett av nabolandene som tjente på at Russland åpnet vinduet, om ikke hele døren mot vest, var det lille nabolandet Norge. Linjeskiftet i Russisk politikk hadde en markant påvirkning i relasjonene mellom Norge og Russland, relasjoner som gikk igjennom en prøvelse da Kozyrev mistet tillit i folket.

Mitt nærstudium av norsk-russiske relasjoner i denne perioden, og de norske diplomatenes syn på Kozyrevs situasjon, belyser hvordan norske diplomater opplevde resultatet av maktskiftet i Moskva. Kozyrev advarte vestlige diplomater om hva som var på vei av nasjonalistiske krefter, og Norge var ikke alene om å frykte disse kreftene.

Som en avsluttende bemerkning vil jeg komme med en bemerkning om forholdet mellom aktør og struktur. Oppgaven har blitt bygd på tesen om at Kozyrev ikke bare var et symbol på en ideologisk linje, men også en reell aktør med innvirkning på politikken. Dette kan synes å være mest tydelig i arbeidet han gjorde med andre land, for på hjemmebane hadde han lite påvirkningskraft. Han kjempet for en ideologisk linje mot en annen, men de som til slutt kom ut som den mest innflytelsesrike retningen på slutten av 90-tallet, var et slags mellomposisjon ledet av en gruppe innenfor industri, militære og sikkerhetstjenesten. Mye tyder på at i det politiske spillet om Russland var det de pragmatiske nasjonalistene med penger som vant.

²⁴⁸ Mankoff 2012: 36.

Litteratur

Bøker

- Bones, Stian 2012. “Renegotiating Neighbourliness: the Stoltenberg-Kozyrev connection”, 185-195 i *Caution and Compliance Norwegian-Russian Diplomatic Relations 1814-2014*. redigert av Myklebost, Kari og Bones, Stian. Stamsund: Orkana akademisk forlag.
- Dunlop, John B 1995. *The Rise of Russia and the Fall of the Soviet Empire*. Princeton, NJ, USA: Princeton University Press.
- Vladimir Goldin 2015. «Kap 26. Barentssamarbeidet» i *Naboer i frykt og forventning. Norge og Russland 1917-2014*, redigert av Sven Holtsmark (red.), Oslo: Pax forlag.
- Tjelmeland, Hallvard 2012 “The belief in personal diplomacy towards the Soviet Union during the cold war: the cases of Andreas Andersen, Finn Moe og Johan Jørgen Holst” i *Caution and Compliance Norwegian-Russian Diplomatic Relations 1814-2014*. redigert av Myklebost, Kari og Bones, Stian, 173-195, Stamsund: Orkana akademisk forlag.
- Hønneland, Geir og Jørgensen, Jørgen Holten 2006. *Moderne russisk politikk. En innføring i Russlands politiske system*. Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad og Bjørk.
- Hønneland, Geir, Rowe Lars 2010. *Nordområdene-hva nå?* Trondheim: Tapir akademisk forlag.
- Jeltsin, Boris 1994. *Kampen om Russland*, oversetter: Bielenberg, Tore Jarl; Gil, Steinar; Dragnes, Kjell og Sandbu, Natazha P. Oslo: Shibsteds.
- Jervell, Sverre 2002. “10 years of the Barents Cooperation” *The Vision that Became Reality 1993—2003*. Redigert av Pettersen, Oddrunn Kirkenes: Oktober.
- Kaldal, Ingar 2006. *Historisk forskning forståing og forteljing* Oslo: Samlaget.
- Kjelstadli, Knut 2010. *Fortida er ikke hva den engang var*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Kjølbørg, Anders 1995. «Norges forhold til Russland og Øst-Europa» i *Norges utenrikspolitikk Redigert av Knutsen, Torbjørn L.; Sørbo, Gunnar M; Gjerdåker, Svein*. Oslo Chr. Michelsens Institutt/Cappelen Akademiske forlag.
- Kolstø, Pål 2008. *Russland: Folket, historien, politikken, kulturen*. Oslo: Achehoug og Co.

- Malcom, Niel; Pravda, Alex; Allison, Roy; Light, Margot 1996. *Internal factors in Russian foreign policy*. New York: Oxford university press.
- Mankoff, Jeffrey 2012. *Russian Foreign Policy. The Return of Great Power Politics* UK: Roman and Littlefield Publishers.
- Marples, David R. 2004. *The Collapse of the Soviet Union 1985—1991*. UK: Pearsons Education Limited.
- Moss, Walter G. 2005. *A history of Russia*. London: Anthem Press.
- Neumann, Iver B 1996. *Russia and the Idea of Europe. A study in identity and international relations*. London og New York: Routledge.
- Salvesen, Geir 1994. *Thorvalds verden*. Oslo: Shibsted.
- Steinfeldt, Hans Wilhelm 1991. *Tilbake Til Europa* Oslo: Cappelen.
- Steinfeldt, Hans Wilhelm 1993 *Fremover Mot Fortiden: Russland Og Det Tapte Århundret*. Oslo: Cappelen.
- Stenseth, Dagfinn 2001. *Vitne til historie*. Trondheim: N. W. Damm og Sønn.
- Stoltenberg, Thorvald 2001. *Det handler om mennesker*. Norway: Gyldendal Norsk Forlag.
- Talbott, Strobe 2002. *The Russia Hand*. New York: Reandom House Trade Paperbacks.
- Tjelmeland, Halvard 2012. “The belief in personal diplomacy towards the soviet union during the cold war: the cases of Andreas Andersen, Finn Moe og Johan Jørgen Holst” i *Caution and Compliance Norwegian-Russian Diplomatic Relations 1814-2014*. redigert av Myklebost, Kari og Bones, Stian, 173-195, Stamsund: Orkana akademiskforlag.
- Tsygankov, Andrei P 2009. *Russian Nationalism and the National Reassertion of Russia*. Edited by Marlene Laruelle. USA og Canada: Routledge
- Tsygankov, Andrei P 2010 *Russia's Foreign Policy, Change and continuity in national identity*, 2.utgave. UK: Rowman and littlefield.
- Tsygankov, Andrei P 2013 *Russia's Foreign Policy, Change and continuity in national identity*. 3. Utgave UK: Rowman and littlefield.

Utenriksdepartementet, Norge og Russland, Oslo: Utenriksdepartementet, 2002.

http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2009080301106

Zyuganov, Gennady 1997. *My Russia-The political Autobiography of Gennady Zyuganov*,
Redigert av Vadim Medish, New York: M.E. Sharp Armonk.

Козырев, Андрей, Преображение, Москва: Международные отношения 1994.

Примаков, Евгений 1999. *Годы в большой политике*. Москва: Совершенно секретно.

Vitenskapelige artikler

Kozyrev, Andrei “Russia: A Chance for Survival” *Foreign Affairs*, Vol. 71, No. 2 (1992).

[Nedlastet 02.03.2015] www-jstor.org/stable/720045121

Kozyrev, Andrei “The lagging partnership”. *Foreign Affairs* Vol. 73. No. 3 (1994) [Nedlastet
02.03.2015] www-jstor.org/stable/20046658

Kozyrev, Andrei “Partnership or Cold Peace” *Foreign Policy*, No. 99 (1995), [Nedlastet
02.03.2015] www-jstor.org/stable/1149002

Lynch, Allen C. “The realism of Russia’s Foreign Policy”, (2001), *Europe-Asia Studies*, Vol
53, No 1, 2001. [Nedlastet 10.02.2015 kl 05:30] [Http://www.jstor.org/stable/826237](http://www.jstor.org/stable/826237)

Serguinin, Alexander A. “Russian domestic debate on Nato enlargement: From Phobia to
damage limitation” *European Security* Vol. 6. No. 4. 1997), [Nedlastet 02.03.2015]
<http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09662839708407338>

Tsygankov, Andrei P.; Tsygankov, Pavel A. 2010 “National ideology and IR theory: Three
incarnations of ‘the Russian idea’” *European Journal of international relations* online
first, [Nedlastet 20.03. 2015].

Åtland, Kristian 2008 «Mikhail Gorbachev, the Murmansk Initiative, and Desecuritization
of Interstate Relations in the Arctic”. *Cooperation and Conflict: Journal of the Nordic
International Studies Association*. Vol. 43:289-311. [Nedlastet 25.02. 2015].

Artikler

Applebaum, Anne “How He and His Cronies Stole Russia” *The New York Review of Books*
18.12.2014. [Lastet ned 29.01.2015]

<http://www.nybooks.com/articles/archives/2014/dec/18/how-he-and-his-cronies-stole-russia/>

- Craig, Whitney R. "Russian Carries On Like the Bad Old Days, Then Says It Was All a Ruse" *New York Times* 15.12.1992. [Lastet ned 09.05.2015]
<http://www.nytimes.com/1992/12/15/world/russian-carries-on-like-the-bad-old-days-then-says-it-was-all-a-ruse.html?gwh=810A54C1B80ED520164F5054DD00E2D3&gwt=pay>
- Sestanovich, Stephen "Andrei The Giant", *The New Republic*. April 1994. [Lastet ned 19.03.2015]
<http://search.proquest.com/docview/212912827?OpenUrlRefId=info:xri/sid:primo&accountid=17260>
- Thomas de Waal "Andrei Kozyrev: The Fading Allure of Mr. Yes." *The Moscow Times*, 27.05.1995. [Lastet ned 19.03.2014]
<http://www.themoscowtimes.com/sitemap/free/1995/6/article/andrei-kozyrev-the-fading-allure-of-mr-yes/337805.html>
- Еггерт, Константин; Юсин, Максим «Козырев становится силом министром?» *Известия IZV*-№. 073. 20.04.1995 [Lastet ned 02.03.2015]
<http://dlib.eastview.com/browse/doc/3183458>
- Internettsider**
- Gale Encyclopedia of Biography,s.v. «Andrei Vladimirovich Kozyrev» [Lastet ned 19.03.2014]
www.answers.com/topic/andrei-vladimirovich-kozyrev-1
- Robinson, G. D. 1995 "Paul Ricoeur and the Hermeneutics of Suspicion: A Brief Overview and Critique" *Premise* Volume II, Number 8, 27.09.1995
http://individual.utoronto.ca/bmclean/hermeneutics/ricoeur_suppl/Ricoeur_Herm_of_Suspicion.htm
- [Brukernavn:] norway24, "Zhirinovskiy threatens to rape pregnant journalist" Youtube. [Sist sett 09.05.2015] <https://www.youtube.com/watch?v=VrEs6clmJ-8>
- Зенькович Н 2004 . «Самые открытые люди. Энциклопедия биографий», «Козырев Андрей Владимирович» [Lastet ned 15.04.2015]
<http://interpretive.ru/dictionary/1086/word/kozyrev-andrei-vladimirovich>

Avhandlinger

Ims, Malin 2013, *Russiske oppfatninger om delelinjeavtalen i Barentshavet, mastergradsavhandling*. Universitetet i Tromsø.

Myklestad, Maria 2012. *Naboskap, oppfatningar og delelinjeforhandlingar 1985-1992 : ei framstilling av delelinjeforhandlingane i Barentshavet slik dei blei sett i norske og sovjetiske/russiske aviser, mastergradsavhandling*. Universitetet i Tromsø.

Annet

«innkommet melding», 16. desember 1991, UD, 34.4/213, vol.1

«innkommet melding», 18. desember 1991, UD, 34.4/213, vol.1

«innkommet melding», 20. januar 1992, UD, 34.4/213, vol.1

«innkommet melding», 6. februar og 21. februar 1992 , UD, 34.4/213, vol.1

